In l. ſecundam de origine iuris CATALEXIS,

VENTVRA CAECO AVTHORE,

BONONIÆ in alma Academia Humaniores literas profitente.

AD REVER.[mum] P. DONATVM CÆSIVM *Narnienſem Antiſtitem, Bononiæ iure opt.* PROLEGATVM.

DEMISSVS

COELO AB ALTO.

BONONIÆ,

Excudebat Ioannes Rubeus, auſpice Mercurio.

MDLXIII.

AD VENTVRAM CAECVM VIRVM VNDECVNQVE DOCTISSIMVM,

FABRITII Resceci carmen.

QVAM *bene Cæce dicas de Iuris origine librum*
Illi? quo regnum Præside Iura tenent?
Vindice nimirum Hoc, iniuria, tempore ab ipso,
Aut rabido à Momo nulla timenda tibi est.
Quin speranda magis, Petro duce, & auspice Petro,
Omnia: quæ famam perpetuare queant.
Nam, quemcunq; Petra hæc sustentat, in astra uolabit:
Quemq; terit, Petra hæc, in Phlegethonta ruet.
Recte igitur donas Donato Cæce libellum:
Qui donare tibi uel bona cuncta potest.
Quippe ita Cæce uides multum. Sed tu Inclyte Præsul
Respice iam Cæcum, iamq; clientis opus:
A cunctisq; bonum ipse malis bonus eripe: quando
Es Petre, Petra bonis; es Petre, Petra malis.

REVERENDISS. P. DONATO CAESIO NARNIENSI ANTISTITI, BONONIAE PROLEGATO.

VENTVRA CAECVS S. P. D.

VTHOREM *ego quidem rerum, conditoremq́ue* DEVM, *cuius nutu, atq; imperio obtemperant uniuersa, cœliq́ue summa reguntur, atq; terrarum ima: nihil homini Philosophia præstantius, nihil diuinius tribuisse puto: cuius rei causam suscipies qua cætera consueuisti mente,* PRÆSVL *Amplissime, Clarissimeq́ue* PROLEGATE. *Constat sanè homo corpore, atq; animo: cumq́ue corpus contrariis elementis confectum, animus contactu, coniunctioneq́ue corporis innumeris conflictetur morbis, uariisq́ue libidinibus torquea tur, gemina reperienda fuit medicina, altera, quæ corporibus, altera, quæ mederetur animis. Est igitur (ut in pauca conferam) animorum medicina Philosophia, quæ parata, ac reddita non contenta incolumitate, mentes expiat ut euolare audeant, imitariq́ue Numina. Hinc immortalitatis parandæ immensa cupido, quam licet omnes consequi non ualeamus, appetimus tamen, eoq́ue conatum omnem dirigimus. Pauci tamen superis (ut mihi persuadeo)*

charissimi uoti compotes efficiuntur. equus enim ille & uenæ, & ingenii deterioris nos ad terram deprimit, neq; aurigam patitur suo munere fungi. Fœlices igitur illi, omniq; ex parte beati, quibus contigit cœlestia sapere, et in ipsa terra terræ tamen obliuisci, æuumq; sibi æternum parere: quorũ nomina fama benignior, atq; clementior monumentis nunquam cognituris interitum consecrabit. In hunc te refero numerũ (PRÆSES optime, ac Reuerendiss. PRÆSVL) qui nihil aliud ab ineunte ætate cogitasti, nisi illud unum, quo potissimum pacto gloriam à maioribus partam, tibiq; hæreditatis relictam nomine integram tuereris, atq; seruares, sartumq; tectum te ipsum præstares, iter tibi faciens ad sydera. Nec arbitreris obsecro me tibi adulari instituisse, quod unum ego uicium scelestissimum puto, à quo maximè abhorreo natura. Sed hoc ausim affirmare neminem incorrupto iudicio me conuenisse, quin toto pectore in hanc meam transiret sententiam, teq; omniũ uirtutum genere ornatissimum prædicaret, qui florentissima ortus familia in opulenta satis re, tantum tamen studiis adhibuisti diligentiæ, ut intelligi facilè posset, omnia te tua in uirtute posita semper existimasse, Fortunæq; dotes, & quæ uulgò bona censentur penitus contempsisse. Possem, & libenter quidem efficerem tua gesta percurrere; sed Bononiensis administrata Prouincia ad se me reuocat, neq; digredi patitur antequàm tuam singularem iustitiam, fidem, integritatem, pietatem in administranda Rep. commemorem. quod tantum flumen ingenii, quæ tanta dicendi copia, quæ uis, quæ ubertas, qui candor tuas laudes persequi poterit oratione? Nam ut omittam ciuitatem omnium clarissimam

Bononiam

Bononiam disciplinarum altricem, alteram Athenienſium urbem, à te ornatam, excultamq́; ædificiis, ut de pulcherrimo Gymnaſio te Authore, atq; Principe nihil dicam ædificato, quò gentes omnes tanquàm ad emporium locupletiſſimum, artiumq́; bonarum mercatum confluant; ut Concamerata Prætorii taceam ædificia tuum poſteris teſtatura nomen, ut perfectum, abſolutumq́; Sacellum, perenniq́; Fonte iam propemodum decoratum forum, ut hæc inquam omnia ſilentio tranſigam. nihil enim uulgare, nihil quod alii præſtare potuerint te delectat, ad eaq́; me trãsferam, quæ maioris ſunt Theatri. Vitam, iterum dico uitam ciuium, coniugum, ac liberorum, agreſtiumq́; uniuerſorum tibi ciuitas, agerq́; debet Bononienſis. cum enim annona laboraretur alterum iam annum, nec penuria, ſed planè fames timeretur, uictum omnibus, ſalutemq́; tua induſtria, prudentia, magnitudine animi confeciſti, Diuinumq́; bonum opitulante Numine largiri mortalibus potuiſti. Certè ſi ea uixiſſes ætate, qua de reliquis hominibus benemeriti Diuinis uenerabantur honoribus apud Herculem, Liberumq́; patrem, quos uetuſtas beneuolentia, famaq́; ad cælum extulit iam collocatus eſſes. tu tamen nihil poſcis, nihil optas, quod Chriſtianum non deceat Antiſtitem. Sed quod ego Dii boni ſaxum uoluo? quò progredior? cedam, cedam ego ſanè tuarum laudum magnitudini, meq́; ad mea tempora conuertã, qui me tibi omnia debere fateor. Nam cum Bononiam acceſſiſſem Tridentum petiturus, ut tantorum Patrum Conuentum, ut ſacra illa Chriſtiani nominis comitia ſpectarem, maximaq́; fruerer cum uoluptate, tum etiam præſtantiſſima gratia. quidam me

*cum egerunt optimum factu fore si Bononiæ subsisterem, si lite-
ras profiterer mansuetiores, libero digniores homine, quas uocant
humaniores. allucinatus sum nescio quo pacto et ciuitatis nomine,
& Academiæ uetustate simul, ac nobilitate, nescio an sequutus
umbram, an rem ipsam animo uidear concepisse. Assensus sum
tamen, iterq; cœptum, quod mihi honori maximo futurum credi
deram omnino deposui. ecce nouum, insperatumq; malum, subori
tur atra tempestas, repletur nubibus aer, parumq; abfuit quo mi
nus fulmine afflarer. actum de honore nostro uidebatur, digni-
tas minabatur ruinam, omnium annorum gloria puncto tempo-
ris interibat. Tu uerò uelut cœlo demissus subleuasti cadentem,
destitutum fouisti, dedisti operam, ut nostra dignitas omni labe
seruaretur, custodireturq; purgata. Quando tibi ego gratiam re-
feram? Quando tantam cumulabo liberalitatem? Quando tuis
tantis par ero beneficiis? uita me certè prius deficiet quàm fides,
gratiamq;, quam referre non licet semper habebo. etenim scio ha
benda gratia referri. Cumq; aliquod hoc tempore pignus meæ in
te singularis obseruantiæ tibi tradere constituissem, quod meum
testaretur obsequium, excursiones quasdam non satis illas quidem
politas, sed quæ tenuem nostram præseferant officinam in alte-
ram de Iuris origine legem, cuius fertur Pomponius author Iure-
consultus, dicare tibi decreui, quas si tibi gratas sensero, si placere
cognouero (Pater Amplißime) uiribus augebor, conaborq; ma-
iora, quæ tuis accedent titulis, ut tui nominis claritate defensa, se-
curius edantur; sed iam plura recusat epistola, iam satis debac-
chati sumus, uel nobis ipsis uidemur. sit igitur finis. Vale PRÆSVL
Claris-*

Clarissime, ac Reuerendissime, nostramq; amplectere Caecitatem, tibi nullo non tempore deditam, atque deuinctam.

DEVS interim Opt. Max. te quàm diutissimè seruet incolumen, honoribusq; amplificatum ad summam prouehat dignitatem, & gloriam.

Iterum Vale.

FABRITII RESECI FOROCORNELIENSIS,

DE VENTVRA CÆCO.

FORTVNA *Cæcum cæca Plutum ducere*
Consueta, cæcorum in domos, & diuitum
Nunc ecce formamq́, & habitum uiri gerens,
Pluto relicto, Virgines Libethridas,
Phœbumq́, Suadam, & Pallada, & Cyllenium
BONONIAM reduxit; unde cesserant.
Sic ecce tandem, ad te, ecce docta FELSINA
VENTura uenit, illa iam fœlicitas.
Iuuentus ò sacris initiata studiis
Fœlicitate perfruare tradita,
Nunc læta Cæcum diligens ama, foue,
Complectere, obserua, cole, orna, & adiuua,
Ducemq́, sequere. Nanq; perspicacior
Argoq́, Lynceoq́, recto tramite
Te ducet optatam cito ad metam pede.

EIVSDEM AD LECTOREM.

QVOD *tibi conscriptum de Iuris origine Cæcus*
Dat Ventura, lubens perlege Lector opus:
Vnde Magistratus poteris cognoscere priscos:
Qui populis quondam iura dedere suis.
Hac in parte uidet multum Pomponius, At si
Tu uideas, Cæcum plura uidere putes.

IN LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS

PRÆFATIO.

MNES homines (ut ego mihi quidem persuadeo) queis non frustra tributa est ratio, queis ut suibus animā nō est data pro sale, omnes inquam homines tanto nomine dignos omni studio, summaq; conari decet ope, ut corporum penitus obliti iā hinc cœlestia sapiant, diuina curent, meditentur æterna, relictisq; terrenæ molis impedimentis sese quantum homini liceat, efferant ad Deum, quod ego uerè puto philosophari. Tantum enim abest, vt animus terrena labe pollutus se conferat ad philosophandum, ut nihil existimetur clarissimorum uirorum sententia philosophiam æquè respuere, tantopere abhominari. quamobrem uerus utiq; philosophus tantū corpori tribuet, quantum desiderare uideatur natura, quicquid reliquum erit (erit autem sanè plurimum) ad mētis cultum accommodabit, seq; diuino præditum animo sentiens Deum efficiet inter homines, cœlestémue genium, natum ut fortunam uincat, conterat uitia, diuina iura, legesq; custodiat, extollat, efferatq; uirtutem, nec se patiatur mortalium illecebris contaminari. Hunc

ego uerum appello philosophum signum attollentem, quod qui sequantur persuncti uita uel heroes, uel certè indigetes in Deorum cœtum meritò, collegiumq; referantur, qui si rebus publicis præficiantur fruentes adhuc luce mortali, beatissimas efficiant ciuitates. Etenim cum homines sint, humana superant ingenia, quos utinam quàm facilè prædicamus imitemur. Sciò equidem paucos admodum esse, qui hoc itinere contendant in cœlum, qui hanc uelint ire uiã, rara tamẽ uniuersa sunt bona, plurisq; fiunt quò sunt rariora: sed quò sum ego progressus? quodnam genus hominum cœpi tractare? non meum, non inquã meum est opus, refugit mentis imbecillitatem, exiguasq; uires clarissimorum uirorum, uel numinum potius singularis dignitas, summaq; maiestas; hebescunt oculi tanti luminis splendore confusi. Quare contrahenda sunt uela, oratioq; ad id, quod instituimus conferenda. Maximum ego sanè diuinorũ operum cœlum existimo, quod omni ex parte perfectum, omnibusq; (ut sic dixerim) numeris absolutũ, opificis testatur sapiẽtiam incredibilem, quam sequi conantur hi, quos paulò ante laudabam philosophi: sed in hoc opere uniuerso nihil est (nisi fallor) quod si diligentius, accuratiusq; spectes te magis moueat, quam lex illa legum omniũ parens, qua cuncta constant, qua, ut laudatus inquit Poeta, uiget concordia

B · discors.

discors . Quid enim obsecro potest admirabilius cerni, quàm fœdus illud, quo nectuntur mutuo contraria uinculo, cumq; seruant ordinem, quem concipere potius animo possis, quàm explicare. hanc legē sanctissimam, legum omnium authorem fuisse credi par est, nullamq; legem existimādum omnino, quam non genuerit lex illa procreatrix, productrixq; cæterarum : unde illud certè palàm est iustitia uacātem, legem non esse censendam : cum ex Dei maximi gremio leges hominibus credantur exhibitæ, urbium tuendarum gratia, humanæq; societatis ad terrā demissæ. quo fit, ut ab ipso numine deficere uideatur, qui legum uel iussis non obtemperauerit, uel institutis . etenim si iuxta sententiam Empedoclis lite tolleretur concordia, omnia puncto temporis interirent, sublata lege, qua potissimum hæc machina continetur, nec ciuitates quidem consistere possunt si legibus refragentur homines. cum igitur uim legum, atq; magnitudinem animo mecum ipse reuoluerē, legemq; meminissem in comune, mediumq;, quod quisq; posset conferre iubentem, seq; inuicem iuuare præcipientem . mihi quoq; agendum aliquid ratus legem alterā quæ tit. De Romani iuris orig. clauditur, nè a lege, videlicet discederē exponendā, enarrandamq; suscepi . quem laborem inutilem pleriq; putabunt, cum eam ipsam legem ante me diuinitus

explicauerint multi, qui si eam nobis conditionem statuunt, ut nihil quod ab aliis actum sit efficiamus, nullum agendi locum nobis omnino reliuquunt. Quis enim censuerit in tanta seculorum serie, tot ætatibus, in tanta ornatissimorum hominum ubertate, quantam superiora tēpora prodiderunt, fingi saltem aliquid posse, quod actum ante non fuerit? quare quo loco uelint hanc nostram collocent operam, non enim id molimur, ut gloriam insectemur alienam, sed ut pro parte muneri nostro satisfaciamus, nec perpetuo marcescamus otio. quare uel extremo contenti gradu non parum profecisse iudicabimus, si modò in aliquo fuerimus numero, nec dedignabitur lector egregius iudicium rerum uarietate comparaturus nostrum hoc, quicquid fuerit adiungere melioribus, potioribus aggregare. sed iam nimium multa nobis ipsis elocuti uidemur: itaq; collato pede ad rem ipsam accedamus, legisq; aggrediamur expositionem, si quædam prius, quæ magis perspicua Iureconsulti reddat elogia pro posuerimus.

Libri Primi Catalexeos in LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS

Excursio Prima.

XPLICATVRIS igitur nobis quid, quantumq; complecti potuerimus, atq; intelligere de altera lege, quæ est sub titulo de origine iuris, optimum factu uidetur, si priusquàm ad literam accesserimus, ipsius tituli exposuerimus quoddam quasi cognomen, nostri Rubricam appellant; à connexione, coniunctioneq; sumpto principio: sic enim receptum consuetudine videmus. Tribus igitur modis carẽtia corpore, & quæ sola mente percipiuntur. coniungi mihi posse vidẽtur. Primo quẽadmodũ generibus cõiunguntur, copulanturq; formæ. Est enim series quædam, quæ à genere trahens principium, ad ultimasq; perueniẽs formas, ibi finitur. Etenim singularia cum successione saltẽ, vt philosophis placet adepta sint infinitatem, sub scientiam sanè non cadunt. Sciẽtia igitur ultimis definitur formis, quas vulgato nomine indiuiduas species, idest singularibus proximas cõsueuimus appellare; hæ autem siue species, siue formæ sub aliquo

genere

genere clauduntur. itaq; series est certa à generibus ad infimas formas,& à formis postremis ascenditur ad suprema usq; genera; non tamen eadem ratione inter se,atq; generi iunguntur species, qua toti partes, propterea quòd partes totius nomen nõ assequũtur, formæ verò,& generis naturam, & cognominationem,quæ κατηγορία Græcè,nostris prædicatio dicitur,consequuntur. Asserimus enim tàm ius publicũ, quàm priuatum,naturæ præterea, gentium, & ciuile iuris nomine pronunciari, ut Vlpianus l. prima.ff. de iustitia,& iure.§.Huius studii.vnde naturam generis formis inesse constat. Alterum est cõnexionis genus,quando imagines imaginibus, affectionibus iunguntur affectiones; qua coniunctione diuinis iũguntur humana,inferioribus superiora nectuntur. Sic & amicitia,& cognatione,propinquitatéue iunctos dicimus homines; quam seriem seruatã à primo mortalium ortu sanè uidemus. Est enim cognatio maiorum quædam imago,quæ animo potius, quàm corpore retinetur; idem de amicitia dicas: iũgitur enim amicus amici formæ, quam clausam animo tuetur, atq; defendit. Ratio verò tertia connexionis est cũ materiis iungũtur materiæ, de quibus uel sermo instituitur,uel disputatio. quam copulam continuationem nostrates Iurisperiti nescio quàm rectè,quamq; propriè soliti sunt uocare. Hanc quærimus, hæc nobis

bis tractanda videtur, quam in tradendo iure sequẽdam & Imperator putat,& Iureconsulti, quorum authoritas comparatur l.ii.ff.de statu hominum,ipsoq; uestibulo Instit.de leg. non tamen semper res patitur argumenta, de quibus est differendum, inter se copulari. dãda nihilominus est opera vt quo ad eius fieri possit copulentur, atq; cohæreant. Cum igitur superiore tit. de iure, iurisq; partibus, deq; iustitia fuerit disputatum, cõsequi videtur vt iuris exprimatur origo. Sic enim & vtilitas tractationis eius facilius cognoscetur, & homines libentius operam iuri dabunt,cum originibus cognitis iuris dignitatem, authoritatemq; perspexerint. Et quoniam(vt Aristoteli placet)qui res iudicant animatæ sunt leges, omnesq; magistratus uim aliquam iudicii uidentur obtinere. imperium enim iudicium est quoddam, meritò magistratuum quoq; origo proponitur. illud verò nemo negauerit bonam, magnamq; iuris partem authoritate prudentium sustineri. quare non ab re prudentium quoq; successio iuris cõiungitur ortui. Sed quæret aliquis cum ius sit uarium, & multiplex, cuius nam iuris hoc loco quæratur origo. Constatq; ciuilis iuris originem demonstrari,& eius quidẽ Romani,quod propter imperii magnitudinem, urbisq; maiestatem longè,lateq; propagatum est.ex his illud quoq; animaduertatur oportet magistratus explicari

igitur ipsa sit quemadmodum dicebamus æquabilitas, ipsum quoq; ius dicitur esse, quod quidē æquabilitate maxime censetur. intelligo cū ius ipsum dico perfectissimam illam iuris notionem, quam Græci uocant δίκη. Egoq; sic αὐτό δίκαιον dico, uel τό δίκαιον quemadmodū αὐτό ἀγαθόν, uel τὸ ἀγαθόν, cætera uero uel iuris, uel boni appellantur communione. hanc sententiam probare mihi uidetur Vlpianus l. prima ff. de Iust. & iure initio legis, ubi Sacerdotes ait esse Iureconsultos, quod certè nō diceret, nisi à Deo ius ductū esse putaret, cui potissimum Sacerdotes dicantur. Sūt qui dicant à Deo quidem ipso ius esse ductum, propterea quod in orbe condendo certū ius dixerit, quo constaret machina concors diuersis partibus, discordibusq; connexa, iuxta misticā Salomonis sententiā de sapientia loquentis diuina, Quando præparabat cœlū aderam, quando certa lege, & gyro uallabat abyssos. Ius.n. uel ipsa sapiētia est, uel nō certè sine sapientia. Cic. in his, quæ de legibus conscripsit, iuris originem naturæ tribuisse uidetur. opinor cum ita sensisse, uim quandam esse naturam per cuncta vagantem, regentē vniuersa, curantemq; ut singula consisterent, ac permanerent. Itaq; certum ius à natura tradit ortū, unde cætera nata sunt iura. Illud enim in alterum nè contuleris, quod tibi fieri recuses, maximū naturæ uinculum uidetur habere.

Itaq; et qui perperam, maleq; viuunt naturæ dicuntur aduerſari, quæ legem rectè uiuendi hominibus ſanxit. mihi quidem ſuperior ſententia placet: eſt.n. Dei opificium natura, à Deo cepit quod habet, inde omnis manat iuſtitia. Vnde ius tractum putatur, ut l. prima. ff. de iuſtitia, & iure ipſo legis ueſtibulo. Itaq; quæ à Deo ſunt, maximè ſunt iuſta, cum ipſa ſit numen iuſtitia. Iuſtitiam autem eam appello, vnde ius diximus ortum eſſe, de qua latius eſt explicandum.

DE IVSTITIA. EXCVR. III.

IVSTITIAM duobus modis Ariſtoteles accipi tradit, Ethicorum volum. quinto. nam aut ea iuſtitia eſt, qua uirtutes intelliguntur uniuerſæ, atq; in hac ſignificatione idem erit quidem dicere iuſtitiã, atq; uirtutem, duoq; cõuertentur hæc nomina, vnũ, idemq; ſignificantia. Vnde ſumpſiſſe creduntur Stoici unam uirtutem habere neminem poſſe, qui nõ habeat omnes; intelligentes uidelicet omnium unam Ideam eſſe virtutum, quam iuſtitiam rectè poſſumus appellare. Sed in hominibus quidem difficilè dictu eſt hanc eſſe uirtutum coniunctionem, quam Græcè poſſumus ἐγκυκλοπαιδίαν appellare in Deo certè ſic cõſtat uirtutes eſſe, ut ſit ipſe uirtutes omnes, ſi modò fari nobis ſic licitum eſt. Altero modo iuſtitia uirtus quædam eſt, uirtutiſq; forma, quam ita opinor poſſe

deſcribi,

describi, ut sit iustitia æquabilitas dantis, atq; accipientis. hanc Aristoteles ciuilem appellat iustitiam, quoniam æquabilitate societatem tuetur humanã, ciuitates defendit, efficitq; ut humana seruentur cõmercia, omnesq; affert utilitates, quas Hermogenianus commemorat l. ex eodem iure gentium. ff. Item de iusti. & iur. tota lege. Verum æquabilitatem constat esse duplicem: altera enim est, quæ dicitur Aritmetica, hæc numero continetur, ut si decem acceperis, totidem reddito: altera Geometrica, quæ proportione fit, ut tantum quis accipiat, quantũ sibi debeatur. vnde si huic dedero decem, illi uerò septẽ, iustitiæ munus expleuero, suum utriq; tribuẽs, quẽadmodum copiosiorem alteri cibũ dabo: alteri verò strictiorem, utriusq; naturæ seruiens, nec alterutri faciam iniuriam. Hæc igitur æquabilitas proportione constituta iustitiam facit eam, qua de nobis est sermo. Quam Vlpianus l. Iustitia. ff. eodem describens, ait, Iustitia est constans, & perpetua uoluntas ius suũ unicuiq; tribuens. Quo loco falli mihi videntur, qui putant diuinam à Iureconsulto definitam esse iustitiam; non enim decet humanum ius explanaturum diuinam, quæ sciri non potest, definire iustitiam. Præterea ius quoq; diuinum oportuerat definiri, quod uel Deus ipse est ius summum, maximaq; iustitia, uel ius potius ipsum, ipsaq; iustitia, quod quidẽ finiri nul

la ratione poteſt. Quis enim numē illud immenſum uel finiat, uel deſcribat? uel ius certè fuerit, quod ab ipſo numine prodit; hoc autem incognitum humanis mentibus eſſe patet. Iam enim primum omniū nihil à nobis accipit Deus, cuius nutui, atq; poteſtati ſubiiciuntur omnia, donat autem ipſe quicquid habemus: Cumq; ius maximum ſit, ut dicebamus largitur iuſtiſsimè. Vnde quod apud homines iniuſtū aliquando uideatur, id apud Deum cenſebitur iuſtum. Petunt ab Aegyptiis Hebræi argentum mutuum, ſuppellectiliſq; genus omne ad apparatum ſacrificii, idq; ſecum auferunt. Reclamarent humana iura, imperauit tamen Deus, cui nihil eſt alienum, quod ſanè docet Euangelicū illud patrisfamilias elogium, qui denarium tàm primis, quàm ultimis rependit operis, quærentiq; reſpondit uni, licet mihi facere quod lubet, quippe qui libero munere dono mortales. Conſtat igitur diuinum ius rectè non poſſe finiri, niſi fortè dicatur id, quod à Deo præceptum imperatumq; ſit ius eſſe diuinum, fatebor tamē Deum Opt. Max. ſuum ius unicuiq; tribuere, hoc eſt omnibus pro dignitate conſulere, hoc tamen contendam ius, quod in Deo eſt, quodúe à Deo ſine interuallo progreditur uelle finitione complecti audaciſsimū eſſe. nam quod aiūt nihil conſtans, nihil perpetuum in hac æui breuis uita conſiſtere, ſi de uera conſtantia,

tia, æternitateq; loquantur nemo negat: sin putant nullam constantiam penitus in homine reperiri falluntur. Est enim constantia uirtus à iustitia non aliena: perpetua uerò dicuntur, quæ eodem modo uel sunt, uel fiunt quoad esse, fieriúe licet. Illud est prætera in hac descriptione animaduertendum, quod uoluntatem dicit esse iustitiam. Palàm est autem philosophos omnes, uel scientias existimare uirtutes, quemadmodũ de Socrate proditum est memoriæ, uel habitus, ut Peripatetici sentiunt; uoluntatem nemo dixerit esse uirtutem. Quo igitur pacto, quaúe ratione descriptionem tuebimur? nempe si dicamus geminam esse uoluntatem, præuenientem alteram, alteram consequentem. Præuenientem dicamus illam, quæ pro rerum concursione, uarietateq; mutatur frequentius in dies. Consequentem uerò illam asseremus, quæ confirmata habitum quendam expetendorum bonorum confirmat in animis, quam intelligit Iureconsultus. Satius tamen fuerat habitum dicere, quàm uoluntatem. voco autem habitum, quem ἕξιν appellant Græci, sed in re uideor mihi nimius uel perspicua, uel certè non admodum dubia, itaq; iustitia iam diuidatur: altera est enim, quæ pœnis malos coercet: altera quæ præmijs exornat, allicitq; bonos, vtriusq; meminit Vlpianus l. prima ff. de iusti. & iure, initio legis his fermè uerbis, bonos non

solum

ſolum metu pœnæ, ſed etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes. vnde conſtat non ſolum iuſtitiam bonos conſeruare ſui muneris, officiiq; putare, ſed etiam malos ad uirtutem reducere, uel pœnarum metu, uel adhortatione præmiorũ, conſtat etiã medium quoddam eſſe iuſtitiam, unde & δίκαιον iuſtum, & δικαστὴν iudicem appellamus. ſed de iuſtitia ſit hactenus excurſum. ad ius reuertamur, quod à iuſtitia originem ducere profeſsi ſumus.

DESCRIPTIO IVRIS. EXCVR. IIII.

CELSVS Iureconſultus ius artem boni, & æqui definiebat, interpretans uidelicet, ius ipſam diſciplinam legalis philoſophiæ. Verùm ius ipſum ſi quis definire uelit non artem dixerit, ſed uim potius uel authoritatem, quam quis in aliquam rẽ habeat. id enim habere quis iuris rectè dicitur, quod iuſtè poterit adipiſci. Verùm propriè definire ius nequeas niſi diuidas, quod quidem in uaria ſignificantibus nominibus uſu uenire conſueuit. Itaq; ſi ius diuiſeris, definitionis (ut arbitror) non egebis. diuidamus ius igitur primum in diuinum, & humanum. Diuinum ius aut in Deo eſt ipſo, uel potius ipſe Deus, definiturq; ſingulari amore, incredibili bonitate, ſumma clementia, eximia liberalitate, qua Deus omnia bona largitur hominibus, hominum erga Deum religione,

religione, pietateq; describitur. Est autē religio obseruantia, cultusq; diuinus. nam ea religiosa dicuntur, quæ superis sunt dicata, uel quod relinquantur numini, uel quod frequentius legantur à relegendo dicta. Existimat enim Cicero eos, qui frequenter diuina legerent, à relegendo dictos religiosos, eratq; apud ueteres prouerbium religentem esse me uolo, religiosum nolo, quod ostendit religiosum anceps esse nomen, atq; in utramq; accipi posse partem. Est uerò pietas affectio, amor, & cognitio diuinæ magnitudinis, quæ si uultu læditur erga parentes, quid erga Deum cogitare nos decet? sed hoc ius & colatur diligētissimè, & à sacerdotibus, theologisq; petatur, quorum est officium ius interpretari diuinum. Humanum uerò ius notissima sectione diuiditur, in naturæ, gentium, singularumq; ciuitatum, quod ciuile consueuimus uocitare. Docet enim natura ius certum animantes omnes, quod sequuntur, ac tenent: vnde à natura tributum, naturæ quoq; ius dicitur, quod autē omnes homines acceperunt, seruādumq; duxerunt gentium ius appellatur. Ciuile uerò, quod singulæ sibi ciuitates constituerunt, quod etiam diuidunt in publicum, & priuatum. ut sit publicum, quod ad publicam rem tuendam, utilitatemq; pertinet, priuatum quod ad priuatorum spectat cōmertia, contractus, utilitates. Ambas has iuris formas Vlpianus

pianus studii legalis positiones appellat, l. primā §. Huius studii. ff. item de iust. & iur. Diuiditur etiam in senatus consulta, leges, plebis scita, decreta principum, prudentium responsa, de quibus suo loco disseremus. Paulus etiam l. ius pluribus, initio legis, ius honorarium addit, quod prætorium est, quod explicabitur etiam alibi. Idem d. l. §. Alia significatione locū in quo ius dicitur tradit ius appellari, ut ab eo, quod dicitur locus, in quo dicitur nomen accipiat. His ferme diuisionibus ius diuidi cernimus, descriptionem uero iuris formas complectentem omnes difficile reperiemus, quod in his experimur nominibus, vt paulo supra dicebamus, quæ uaria significare traduntur. vnde longa disputatione quærit Aristoteles primo sermone de anima omnibus vel partibus, vel formis, vel potestatibus animi aptam, idoneamq; descriptionem, uixq; tandem per ea, quæ Græci συμβεβηκὰ nobis accidentia dicuntur ad suam, accedit ἐντελεχίαν difficilius autem in iure describendo uersabimur, quod & ipsum constat certum genus non habere, ad quod referatur. unde qui genus dicunt esse ius, quod nos etiam supra tradidimus minime descripserint, nisi uel habitum, uel qualitatem dicant, quæ descriptio altius admodum repetetur. Sed de iuris diuisionibus, quoniam in promptu sunt omnibus, satis dictū videtur. reliqua percurramus.

DE

DE LEGE ET LEGIS LATORE. EXCVR. V.

MERITO eum decet, qui de iure disputat, de lege quoq; tractare. Est enim lex iuris interpraetatio; quod enim iustũ est, id lege sancitur; & vt optimè videtur existimare Plato, quæ iusta non est, lex nõn est appellanda. Vnde palàm est tyrannorum decreta leges non esse, neque censendas esse leges, quas populi principesúe, vel malè persuasi ferunt, vel propriam, non communem vtilitatem respicientes. Itaq; Lycurgi leges toto terrarum orbe celeberrimæ, à quibusdam reprehenduntur, quod nihil præter Lacedæmonis vtilitatem spectare videantur. itaq; semper Spartani, quæ patriæ putauerunt vtilia, & honesta, & legitima iudicauerunt. Videtur tamen Lycurgus duo legum genera prouidisse; Alterum quod communem omnium hominum vtilitatem; Alterũ quod singularum ciuitatum tractaret commoda. Superius illud Deum Opti. Max. curare, qui omnibus consulit mortalibus, omniumq; vtilitati prospicit; satis enim homini fore si reipublicæ, quæ vtilia fuerint absoluerit; legumq; complexus corpore fuerit, quem legum latorem exactum videtur Lycurgus existimasse. Illud autem in controuersiam venit, sit nè aliquid vtile omnino putandum, quod idem non sit honestum. Sed non est huius loci, nec propositæ

nobis rationis hæc disputatio. Dicemus tamen inter maximos conuenire philosophos, neq; honestatem, vtilitate carere, nec vtilitatem honestate. Vulgò tamen homines vel praua opinione ducti, vel consuetudinis errore decepti vtile separant ab honesto. Sed ad ea veniamus, quæ nostri sunt operis. Dicebamus enim oportere leges quæ iusta sunt interpretari, quippe quæ ab ipso iure ducuntur, quam ob causam memoriæ prodidit Plato leges eas veras esse, quæ nunquam mutentur, quæ sint semper eædem, neque aut antiquentur vsu, aut perperam conditæ reperiantur, cuiusmodi & diuinæ leges sunt, & naturæ. Cur igitur quæret forsitan aliquis in omnibus, de quibus nosse aliquid possumus ciuitatibus, & crebrò mutantur leges, & non temerè mutatæ creduntur? Quoniã respõderi potest omnia quæ ortui, atq; interitui sunt obnoxia, necesse est interdum mutari. Ita fit, vt licet ius suapte natura sit vnum, eædemq; leges existant, mutatis tamen hominibus, hominumq; rebus videãtur esse mutatæ. Quod ad se igitur attinet idem semper est ius. Mutari autem videtur propter nostrarum rerum varietatem, de his tamen alia disputandi est facultas, alia differendi ratio. Leges autem repertas ait esse Cicero, & æquabilitatis seruãdæ gratia, & bonorum iustorumq; virorum inopia. Dum enim vir iustus fuit in singulis ciuitatibus contendẽs

inter

inter ſe multitudo æquabilitatis auida, ad illum vnũ confugiebat, eius vnius regebatur authoritate, quæ fuit origo regnorum. Verum poſteaquam & boni deficere cœperunt, & ambitione, potiuſquam iuſtitia regnari cœptum eſt, inuentæ ſunt leges, quæ & cum omnibus pariter loquerentur, & æquales, ac pares omnibus eſſent, eis ferendarum legum authoritate credita, qui optimi iudicarentur. quam ſententiã ſecutus Ariſtoteles, ſaluberrimũ ait vnius imperium, ſi quidem vnus aliquis optimus reperiatur, ſi plures, plurium. Legem vero Cicero ait rectam eſſe rationem, à numineq; Deorum tractam, iubentem honeſta, prohibentem contraria. Papinianus vero libro primo definitionum, vt habetur l. 1. ff. de legib. ſenatuſque conſultis, ſic legem definit. Lex eſt commune præceptum: virorum prudentium conſultum: delictorum, quæ ſponte, vel ignorantia contrahuntur, coercitio, communis reipublicæ ſponſio. Martianus autem lege 2. ff. eodem à Demoſthene, & Chryſippo Stoicorum principe definitiones in hæc verba muruatur.

A Demoſthene ſic ex priore in Ariſtogitonem.

Νόμος ἐστὶν ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλὰ, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινὴ, καθ᾽ ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει.

Hanc Budeus in hæc uerba uertit

Lex est, cui omnes homines decet obedire, cum propter multa, & varia, tũ maximè quia omnis lex est inuentio quædam, & donũ Dei, decretum aũt hominũ sapientum, correctio autem voluntariorum, & non voluntariorum peccatorum, ciuitatis autem compositio communis, secundum quam omnes decet viuere, qui in ciuitate sunt. Sed & philosophus summus stoicæ sapientiæ Chrysippus sic incipit librum, quẽ fecit De legibus.

Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην εἶναι τῶν καλῶν καὶ αἰσχρῶν, καὶ ἄρχοντα, καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τ' εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων. καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον: ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὧν οὐ ποιητέον

Hanc Alciatus sic vertit.

Lex est omnium diuinarum, & humanarum rerũ regina. Oportet autem eam præsidere & bonis, & malis, & principem, & ducem esse, & secundum hoc regulam esse iustorum, & iniustorum, & eorum quæ natura ciuilia sunt animantium: præceptrix quidem faciendorum, prohibitrix autem non faciendorum. Hanc legem propter eos qui Græce nesciunt vertere constitueramus, sed cum animaduertissemus clarissimos vertisse viros in eorum laborem non putauimus irrumpendum, fuimusq; contenti eorum explanatione. Longum esset omnes legum definitiones colligere, quarum quæ dicenda de legibus constituimus in pauca conferemus, dicemusq; legum

latorem Idæam honesti, tanquam Helicem inter nauigandum spectare oportere, vnde quatuor fontes emanant, Iustitia, Prudentia, Fortitudo, Modestia, in quibus erudiendi sunt ciues, vitia legum latori & cognoscenda, & vitanda, docendiq; cauere ciues. denique cum legislatoris scopũ volumus, vt quam optimi fiant ciues, ad maximamq; vtilitatem, quæ honestati iuncta sit, quàm maximè aspirent. Sed ad legẽ per quam excurrendum nobis liberius suscepimus initio nouo suscepto reuertendum videtur.

REIPVBLICÆ ROMANAE BREVIS DESCRIPTIO. EXCVR. VI.

AD ea, quæ sumpsimus interpretanda maximũ nobis uidemur paraturi emolumentum, lucrumq; facturi, si paucis Romanã Rempublicam descripserimus. Sic enim quæ ad magistratus, iuraq; pertinent, & quæ indagamus cætera facilius cõsequemur. Primùm igitur Romana Respub. sub Regibus fuit, qui tamen non plenum, neq; perfectum uidentur imperium habuisse. nam & Senatum cõsulebãt, & populum si Dionysio credimus Alicarnasseo curiatis cogebant comitiis. Ait enim Dionysius sacerdotes à curiis legi solitos, aliaq; pleraq; per curias fieri consueuisse. Certè Reges secundũ Romulum populus creabat, & iudicia capitis creditur agitasse.

Marcus

Marcus enim Horatius, qui curiacios occiderat trigeminos ex prouocatione, cum sororem peremisset ad populum certauit, estq; absolutus magis admiratione uirtutis, quàm causæ merito, iuuit tamen magnopere Horatii patris sententia, qui iure cæsam filiam iudicauit, quod iudicium Tullo Hostilio regnãte transactum est. Vnde colligi potest non absolutũ imperium penes Reges fuisse, quibus exactis uariauit Respublica à consulibus ad Tribunos militares consulari potestate creatos, priusq; ad decem uiros, quibus ferendarum legum tradita fuit potestas. Inde iterum ad Consules Dictatoribus interpositis, ut Reipub. & bellorum ratio postulare uidebatur. sed in uniuersum, & Polibio, & claris authoribus, qui sunt illũ secuti, omnia ferè Reipublicæ administrandæ genera complexa Roma uidetur. Nam ut regiũ mittam dominatum, vt Principes, qui libertatem publicam oppresserunt, libera ciuitate μοναρχίαν, uel unius certè principatum Dictator præseferebat, cui ius uitæ, necisq; tribuebatur in ciues, paucorum potentiam, siue ὀλιγαρχίαν, & Consules, & Tribuni plebis uidebantur referre. Optimatum verò dignitatẽ, siue Α'ριστοκράτιαν tuebatur Senatus. Rempublicam, siue πολιτείαν populus exercebat; quanquã popularis quidem potentiæ plura uidebantur esse genera: nam, & plebei magistratus erãt, ut Aediles plebis, atq; Tribu
ni, &

ni, & commitiis centuriatis, ita res tractabatur Romana, ut cum nemo uideretur exutus suffragio, ad ultimos tamen numq͂ ueniretur suffragatores. quæ res argumento est popularis Reipublicæ, in una, atq; eadem urbe plures extitisse fosmas, quod quidẽ ab Aristotelis traditione esse non uidetur alienum, qui quarto de Republica uolumine, popularem partitur statum, administrationemq; diuidit. Hæc autẽ Reipublicæ descriptio Romanæ, quàm habuerit utilitatem sequentia monstrabunt. Iam enim res, tempusq; postulat, ut ad Iureconsultum accedamus.

EXCVR. VII.

ECESSARIVM *itaq; nobis uidetur in primis ipsius iuris originẽ, atq; processum demonstrare. Et quidẽ initio ciuitatis nostræ populus sine certa lege, sine iure certo primum agere instituit, omniaq; manu Regis gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipse Romulus traditur populũ in triginta partes diuisisse: quas partes curias appellarit, propterea quod tunc reip. curam per sententias earum partium expediebat. Et ita leges quasdam & ipse curiatas ad populum tulit, tulerunt & sequentes reges. quæ omnes cõscriptæ extant in libro Sexti Papyrii, qui fuit illis tẽporibus, quibus Demarati Corinthii filius, ex principalibus uiris. Isq; liber (ut diximus) appellatur ius ciuile Papyrianum, non quia Papyrius de suo quicquam ibi adiecit sed quòd, leges sine ordine latas in unum composuit.*

PRÆ-

PRÆDIXIMVS non iuris omnino, sed Romani iuris originem, atq; progreßionem Iureconsultum tradere, instituisse. Itaq; necessarium sibi videri dicit, ipsius iuris, & ortum, & processum explanare. Cum autem necessarium pluribus modis dicatur, videndum ante omnia censeo qua nam hoc loco vsurpetur significatione. Est igitur necessarium quod abesse non potest, quo minus existat, vel recte fiat, vnde numen aliquod esse necessarium profitemur, cœlumq; moueri, atq; alterum alteri successurum, progigni. Est & necessarium quod licet non semper eadem ratione subsistat, aliquando tamen non subsistere minimè potest. Sic hyemem æstati necessario succedere dicere consueuimus, & diei noctem. Nec enim semper est æstas, nec nox item semper. Adhuc dicimus necessarium quicquid est quamdiu videlicet est: etenim qui sedet, antequã se moueat, necessario sedere dicitur. præterea quod nobis coniunctißimum est, necessarium appellamus. Itaq; quos arctißimo uinculo coniunctos habemus, nobis dicimus necessarios. Necessarium etiam id appellatur, quod est vtile, atq; conducibile, qua in significatione necessarii nomine vtitur iureconsultus. Fieri enim potest, vt iuris ignorans originem profecerit nihilominus, sitq; peritus. sunt & alia necesßitudinis genera, nam vel antecedere dicitur necessarium, uel con-

sequi

sequi; uel absolutum quoddam necessarium nuncupatur, uel (ut sic dixerim) suppositium, cuiusmodi est, siquidem homo est peccet oportet aliquando, morbis sit obnoxius, dolorē in uita ferat. Sed hæc necessitudinis genera ab hoc sermone sunt penitus aliena. Inquit igitur Pōponius utile sibi uideri iuris originem, progressionemq́; nosse incipitq́; id, quod polli cetur prosequi his uerbis. Et quidem initio ciuitatis nostræ populus, & quæ deinceps sequuntur. Ait igitur, urbem Romam cum primum condita est, sine certo iure, sine certa lege uixisse, oīa regia manu, id est authoritate, potestate, imperio gubernari cōsuesse, quod non potest non esse uerissimum. primū enim manus illa pastorum, conuenarumq́; sub tutela inuiolati tēpli coacta rustica, atq; imperita, quæ iura constituere potuit? ueruntamen uti nullum certum ius habuisse populum initio crediderim, sic Romulum scopum habuisse, quo gubernandi formam traditurus uteretur, non dubito. Est enim Author Dionysius Romulum Numitoris aui consilio multa solitum administrare, & præclaras aliquot Albanorum familias Romulum in Coloniam secutas, vnde potuit veteres latii leges, & discere, & si ita visū esset corrigere. Illud tamen certissimum est non diu Romam certo iure caruisse, quod ea potissimū ostendent, quæ post paulo tradentur. Hic autem Dionysius

sius seruium Tullum; qui sexto loco regnauit iudicia priuata mandasse certis iudicibus, formulasq; iudiciorum instituisse, qua de re paulo infra loquemur. Et Romulus quidem ipse in curias triginta populum diuisit, de quibus varie traditur; sunt enim qui dicant ante bellum, quod aduersus sabinos gestum est institutas curias fuisse, in qua sententia videtur esse Dionysius, sunt qui post ictũ cum Tatio fœdus institutas curias affirment, nominaq; sabinarum matronarum, quæ fœderis faciundi authores potissimum fuerant imposita. Neque illud aduersatur, quod plures raptas constet fuisse sabinas, hoc enim vel honori; dignitatiue earum, vel certè coniugum, vel familiarum, in quibus natæ forent, nobilitati putatur esse tributum. dicuntur autem curiæ, à cura reip. administrandæ, quod curiatis comitiis populi sententiam Romulus, cæteriq; reges ad Seruium vsque Tullum exquirerent. locus autem admonere videtur, vt de Romano regno, deq; comitiorum ratione dicatur, vt autem Romani Regni uis, atq; authoritas exponatur altius aliquanto regnandi genera sunt expedienda, verum enim regnum atq; legitimum iure optimo existimat Aristoteles administrationis diuinæ, quam similimum esse, vel inane certè nomen. Regna igitur, aut omnem habebant authoritatem legibus saluis, quibus & ipsi principes obtemperabant, vel certè sa-

tè facris præesse, ac bellis consueuere Reges, cæteris abstinere negotiis, vel præsidere etiam populo, uel senatui, decretaq; tueri; Ad hæc Barbari etiam Reges nulla lege deuincti, arbitratu cuncta gubernãt, posteris q; Regnum relinquunt hæreditarium, eodẽ, quo tenuerunt iure. In legitimis autem Regnis, plerumq; hæreditate potestas traditur. Aliquando populorũ delectu; quæ omnia alio nobis libro sunt latius explanata. Romulus igitur, post fratris cædem solus regno potitus, primum per senatum, ac populum decernebat vniuersa. Post uerò uictoriis elatus, cæteris inconsultis sua sponte gerebat Rempublicam, quæ res magnum Regi odium senatus conflauit; vnde sunt qui credant tempestatis occasione discerptum à senatu fuisse, subq; togis occultata membra. Post decessum itaq; Romuli quoniam, sine mascula prole diẽ suum obierat. Sunt enim qui fœminas aliquot reliquisse memoriæ prodiderint, sunt qui omnino, sine prole vita defunctum. Institutum est à patribus interregnum quod erat huiusmodi, vt centum patres in decem decurias diuisi sorte decuriam ducerent, quæ Reipublicæ esset præfutura. Singuli in orbem regebant, unius cuiusq; quinto die finiebatur imperium. Post diem autem quinquasimum altera decuria suffi ciebatur priori, quæ ratio administrandæ ciuitatis annua fuit, obseruatumq; deinceps, ut quoties magi-

ſtratibus careret Reſpublica coeuntes patricii proderent interregem, interregesúe. Opinantur enim nonnulli primum interregem habere comitia non potuiſſe,& plerunque impedientibus Tribb.plura interregna prodibant, vt ad vndecimum interregem ſit ventum aliquando. Habente igitur interrege comitia magiſtratus renunciabantur, idq́; tempus ante nouorum creationem magiſtratuum appellatum eſt interregnum. Sed populo Regem deſiderante, cōſtitutum eſt, vt Regem quidem populus ipſe crearet, quæ tamen ita valeret creatio ſi patres authores fierent; quæ res poſt exactos etiam Reges diù obſeruata, factitataq́; fuit, donec lege tribunitia cautū eſt, vt ante comitia in incertum euentum patres authores fierent, id erat, vt quem populus magiſtratū crearet, ante quam renuntiatus eſſet, patres probarent. Eſt autem ab omnibus obſeruatum regibus, vt creati à populo, à patribus confirmati, captatis etiam auſpiciis regnarent, vſq; ad Seruium Tullum, qui prius regno potitus eſt, quàm benefitiū acceperit à populo, ꝙ paulò infra fiet apertius. Tarquinius uerò, qui ſuperbus cognominatus eſt, quiq́; extremus Romæ regnauit, nec iuſſu populi Rex eſt creatus, nec authoribus patribus, quippequi rerum per vim potiebatur: ex his, quæ diximus illud ſanè patet non omnem authoritatem penes reges Romæ fuiſſe cum & ſenatum

tum consulerent, & populi sciscitarētur volunratem. Apertius id facit Marci Horatii iudiciū, qui ex trigeminis superfuit vnus, Romanosq; Albanorum auxit imperio, is interfecta sorore in ius ad regem vocatus sententiam non tulit inuidiam fugiente Rege. Itaq; duūuiros dixit qui per duellionis Marco Horatio iudicium ferrent, à quibus cum illi quidem condemnassent ad populum prouocatum est Tullo Hostilio authore, Clemente vt inquit Liuius legis interprete; quo de iudicio supra nobis est etiam mentio facta. Lex autem, qua iudicabatur erat perduellionis in hanc fermè sententiam. Duumuiri perduellionis iudicent, si damnatus fuerit, & ad populum prouocauerit, prouocatione certato. Suplicium autem damnati horrendo carmine claudebatur. I lictor colliga manus, caput obnubito, verberato, intra, uel extra pomerium arbori infœlici reste suspendito. hac lege damnatus à duumuiris fuerat Horatius, qui ut nobis supra dictum est, & patris iudicio, & virtutis admiratione à populo fuit absolutus. Credo fauente etiam Hostilio, qui tum Romæ regnabat. Huius legis author est Liuius.1.ab vrbe condita volumine, & Cicero in oratione, qua C.Rabirium perduellionis reum Consul defendit, accusante T. Labieno Tribuno Plebis, & quoniam perduellionis incidit mentio ad ea, quæ dicta sunt adiiciamus pauca. Perduellionē maie-

statis

ſtatis exercuerint iudicia. Illud dicam liberum popu lum Romanum mitiſsimum in ſuppliciis ſumendis fuiſſe, niſi regni incidiſſet ſuſpitio. Qui enim huius criminis eſſet conuinctus de Tarpeia rupe deiiciebatur; quod ſuplicium nè M. quidem Manlius effugit, qui capitolium ſeruarat à gallis iam propè captum, ideoq́; capitolinus appellabatur. in cæteris uerò delictis exilio mors uitabatur. etenim, ut Cicero ſcriptũ reliquit in oratione, qua Balbum Cornelium defendit. Si damnati pœnam legis ſubire uellent in ciuitatate uel perirent, uel certè coercerentur. Ciuis enim Romanus ſoli mutatione amittebat ciuitatem, non tamen ante quam in eam quò venerat eſſet acceptus. Quo loco, quoniam huc prouecti ſumus illud etiam annotare libet, Cornelium nepotem in T. Attici uita controuerſi iuris eſſè dixiſſe, poſſet nè ciuis Romanus alterius eſſe ciuitatis. Ciceronem uerò locis pluribus apertè ſentire Romanum ciuem alterius ciuitatis factum Romanam amittere, & hoc proprium ius eſſe Romanorum ciuium, quòd eò dictum eſt, ut omnes intelligant libertatem Romanam & de foro, & omnino de ciuitate carnificem, ac perduellionem pepuliſſe mitiſsimis contentam ſupliciis, ſed eò reuertamur, vnde huc peruenimus. Reges igitur & certis præerant ſacris, & ſummum ius, ſummumq; imperium belli obtinebant, atq; de ciuium cauſis, vel cũ

ſenatu,

senatu, vel cum primoribus ciuium cognoscebant: Iuraq; dicebant priuatis vsque ad Seruium Tullum, quem supra meminimus priuatarum controuersiarum certos iudices constituisse, uel quòd ipse sufficere non poterat, vel quòd hominibus gratius existimabat, magisq; populare, uel certè quòd uarietate rerũ cogeretur diuersorum hominum explorare iudicia. Ac de regibus quidem hactenus; nunc de comitiis pauca post à regibus leges percurremus institutas. Ego quidem comitia à coeundo dicta crediderim, ꝙ videlicet coiret populus. quãtò verò in honore apud Romanos fuerint, vel illud est argumento, quòd haberi non poterant, id, quod inter omnes constat, nisi in augurato loco, quod templum appellabant. Itaq; & Martius Campus in auguratus erat, quod Cicero significat in I. Catilinam in senatu his ferme uerbis, non campus consularibus auspiciis consecratus; & in augurata rostra; significantibus uidelicet non sine Deorum metu ad publica accedendum esse. Illud etiam ostendit quanta religione sint culta comitia, quòd singulis diebus non habebantur, sed his duntaxat, qui dicebantur comitiales, quòd cogi populus posset, agiq; cum eo liceret. Comitiorum autem tria fuisse genera constat, Curiata, Centuriata, Tributa; nam quæ Calata vocant, à pontificum uocatione dicta, authores clasſici comitia non putant. Fuerunt

igitur

igitur curiata comitia, quibus reges populi senten-tiam scrutabantur, quibus etiam comitiis de capite iudicium erat, quibus absolutum diximus M. Hora-tium, quæ prima comitia de capite ciuis habita Cice ro pro Milone tradit. An uerò in vnum locum curiæ vniuersæ coirent, suffragiaq; certo ordine ferrent; an singulis curiis distinctis locis suffragari liceret non sa tis planè traditur. Author est Dionysius singulis cu-riis certa loca distributa fuisse, vbi lares, sociq; curiæ cuiusque forent, vnde crediderim curionum sacer-dotium ortum. Illud certè inter authores non con-stat Curio maximus singulis nè curiis, an vniuersis vnus præfici solitus esset. Coniicio tamen vnũ, eun demq; præfectum. Stultum enim esset triginta maxi-mos curiones Romæ fuisse credi. Hæc tamen si quan do de sacris, vt differamus sors tulerit experiemur enarrare. Nunc ad comitia, de quibus agere cœpera mus. Regibus igitur exactis curiata, post centuria-ta fiebant, vt reprehendere populus posset, si quid su perioribus comitiis peccatum esset. Postremò auspi ciorum solum causa retenta, perq; triginta lictores adumbrata fuerunt, vt author est Cicero in oratione de lege agraria in Rullum ad quirites. Illud tamen ob tinuit, nè sine curiata lege magistratui patritio rem militarem liceret attingere. Quanquam quidam pu tarunt in quodam prouinciarum genere curiata lege opus

opus non esse consuli, quod in ea prouincia auspicia non essent. Illud est verius, nunquam rem militarem non auspicato tractatam, quare magistratibus omnibus patritiis curiata lege vtendum fuisse, quasi quodam bellorum auspicio. Sed ad Centuriata veniendum est. Centuriata comitia à Seruio Tullo, qui sextus Romæ regnauit instituta dicuntur. Magnum sanè cum pacis, tum etiam belli & præsidium, & ornamentum reip. Nam cum ante id tempus viritim suffragia ferrentur, nihilq; inter diuitem & pauperem, honoratum & inhonoratū interesset, prospexit Rex prudentissimus, ne quid detrimenti resp. pateretur, propter ordinum confusionem. Curauit igitur, vt tributorum onera, quibus pauperes præmebantur, verterentur ad diuites, & vt quibus conferendæ pecuniæ podus adiiciebatur, honos aliquis adderetur, primum locum in suffragiis conferendis opulentiorum esse voluit, suffragandiq; rationem ita constituit vt raro, vel certè nunquam ad extremos, vrbisq; fecem veniretur. Mutatus sanè fuit ordo centuriarum crescente rep. eadem tamen perstitit summa, idem ordo classium. Sunt qui dicant Tullum & ipsum infimi generis hominem, & plebis quærentem auram, gratiamq; aucupantem, qua se authore regnare putabat, pauperibus consulere voluisse. Mihi quidem nō ipsam respicienti personam, sed rei euentum, emolu-

mentumq; consideranti, rex ille videtur publicæ potius vtilitatis rationem habuisse, quàm suæ. Nec tamen reprehendendum hominem puto, qui cum publicum commodum iunctum viderit peculiari, sequatur vtrumq;. Centuriarum tamen duplex est ratio, nam & cēturiæ dicuntur equitum, quæ institutæ à Romulo, à cæteris eisdem nominibus seruatæ sunt regibus, Ramnenses, Titienses, Luceres; Primos à Romulo, à Tatio Secundos, Tertios putat Liuius incognita causa nominari. Plutarchus, atque Dionysius à Luco Asyli, quod Romulus instituerat vocatos existimant. ita q; crediderim cum Pediano à numero equitum nomen accepisse centurias, equitesq; trecentos primis temporibus habuisse Romulum. Peditum quoque centuriones à numero dictos crediderim; Centuriæ verò, de quibus nunc agimus à censu sunt sanè dictæ. Tribus enim rebus distinguebantur, facultatibus, ætatibus, vnde & seniorum, & iuniorum dicebantur centuriæ. Postremo armorum genere, quibus vti iubantur in bello. Nunc igitur ipsorum comitiorum tradenda videtur ratio, atque institutio. Principio nihil à populo Romano non auspicato incipiebatur. nam & ipse Romulus vrbem auspicato condidit, non iis modò auspiciis, quæ simul cum fratre cœpit, cum vter regnaret, vrbiq; nomen daret certaretur. sed auspicatus est etiam dimetienda vrbe, murisq; locandis,

randis, statuitq; pomerium: itaq; capta à Gallis Roma, magnaq; ex parte cremata, lituus tamen Romuli, quo inaugurari solitus erat, repertus inter rudera traditur intactus. Sed & Numa Pompilius, & cæteri reges non ante regnare cœperunt, quam aues addixissent, annuissentq; consulti superi. Inde mos ille patrius fuit, nè quid non auspicato gereretur. Addidit honorem auspiciis, auguribusq; dignitatem Accius Nauius, qui regnante prisco Tarquinio cotem discidit in comitio nouacula. Itaque perpetuum id sacerdotium, publicumq; fuit, tantamq; vim habuit, vt summi magistratus se plerumq; dignitatibus abdicauerint, si vicio creatos augures pronunciassent. Pleraq; etiam nè fierent prohibebant, obnunciãtes, seq; de cœlo seruasse testificantes. quanquam obnunciatio & augurum, & magistratuum communis erat. Nam & Coss. obnunciabant, vt Varroni Paulus apud cannas, & inspiciendorum extorum ius, facultatemq; obtinebant, quod etiam Cic. testatur 2. Philippica. Sed ad comitia redeo. Et curia quidem vbi senatus habebatur templũ erat, neque poterat agi cum pop. nisi in augurato loco. vnde Cicero pro Sextio Fabricium tribunum plebis ante lucem templum cœpisse scribit, vt legem de M. Tullii reditu ferret. id præterea cautum est prudentissimè nè diebus singulis agi cum populo liceret, erant enim dies, qui ob id ipsum

comitiales appellabantur; vnde crediderim interesse aliquid inter fastos, & comitiales dies. Fastis enim iura dicebant Prætores, comitialibus & concilium habebatur plebis, & ferebantur, antiquabanturúe leges, & magistratus tributis, cẽturiatisúe comitiis creabantur. Etenim curiatam legem auspiciorum solum relictam causa M. Tullio authore demonstratum est. quanquam de auguriis, auspiciisq; cum de sacris agetur, si quando licuerit verba fient. de comitialibus verò diebus supra nonnihil attigimus. hoc uerò loco dicendum putauimus explanatius. Trinũdini quoq; ratio habebatur, propter populi frequentiam, vt legem omnes videre possent, quidq; fraudis esset perspicere, sicq; vel perferri tutò posset, vel antiquari. erant autem dies nundinarum tres numero, quibus rustici quoque Romani cum ad mercatum, tum ad vrbana negocia conficienda in vrbem conueniebãt. Sunt verò, quod multis locis testatur Cicero, augustissima comitia semper habita Cẽturiata, quæ a Cõsulibus, Prætoribus, Dictatoribus haberi poterant. nempe Prætores eisdem, quibus & Consules creatos auspiciis suo loco docebimus. Creabantur autem centuriatis comitiis magistratus patritii præter eos, quos modo nominaui, etiam censores; nam Aediles, qui curules appellabantur, quod Cicero in oratione pro Cn. Plancio palàm facit, tributis renunciabantur.

In

In centuriatis igitur comitiis hæc potissimum specta bantur prærogatiuæ; erat autem primus suffragandi locus, qui sortito aliquando seniorum, aliquando iuniorum galeriæ tribuebatur. Erant & custodes suffragiorum, & præsertim prærogatiuæ; raro enim fiebat vt quem prærogatiua renunciasset, is magistratum non obtineret. Erant præterea dirhibitores, quorum munus erat diuidere tabellas; erant autem numero duæ, in altera VTI ROGAS scriptum erat, in altera ANTIQVAMVS. Meminit Cicero primo epist. ad Atticum, loquens de lege, quæ aduersus violatam à Clodio religionem ex senatuscõsulto ferebatur, vbi ait. Consulis Pisonis fraude ita distributas esse tabellas nemini vt daretur VTI ROGAS. in legibus etiam tabellariæ legis, tabellarumq; quæ populo dabantur mentionem facit. vnde & rogationis nomen tractum est, cum leges, tum etiam magistratus rogabantur. Testis est Cicero in ipso orationis vestibulo pro L. Murena de his, qui scribendo aderant cum ad senatum ventum fuerit. dicemus. sit ergo nobis de comitiis hactenus dictum, quod instituto satis operi fore putamus. Iam ad regias accedatur leges, quas equidem non profitebor à me tradi posse, desideratur.n. Sex. Papyrii liber, quẽ collegisse, coaceruasseq; leges à regibus vel latas, vel institutas, author est Pomponius. cuius laboris ergo honorarium promeritus est

nomen

nomen ius vt papyrianum vocaretur. Traduntur tamen aliquot, quæ vim exempli præseferant unde, & cuius generis reliquæ fuerint assequi coniectura quis possit. Sit igitur prima lex annua, quæ à Romulo constituta traditur, Romani ut annum mensibus metirentur decem, Martius primus esset, supremus december. uel quod mulier totidem vulgo gestaret mensibus, vel quod certe totidem luctus, viduitasq; finiretur. etenim à Romulo traditur institutum nè mulier extincto coniuge ante decimum mensem secundo nuberet, idq; legitimum tempus luctus habebatur, cuius author est fastorum primo Ouidius poeta sententiæ hisce (ut opinor) uersibus.

Tempora digereret cum conditor urbis in annum
Bis quinque menses statuit esse satis.
Scilicet arma magis, quam sydera Romule noras,
Curaq; finitimos uincere maior erat.
Est tamen & ratio Cæsar, quæ mouerit illum,
Erroremq; suum quo tueatur habet.
Quod satis est utero matris dum prodeat infans,
Id statuit anno temporis esse satis.
Per totidem menses à funere coniugis uxor
Sustinet in uidua tristia signa domo.

Quin etiam & nomina mensium, quibus causis posita forent idem poeta declarat cum infit.

Martis

Martis erat primus mensis, uenerisq; secundus
Hæc generis princeps, ipsius ille parens.
Tertius à senibus, Iuuenum de nomine quartus
Quæ sequitur numero turba notata fuit.

De Maio tamen dubitatur utrum à Maia potius genetrice Mercurii, quam à maioribus sit nuncupatus. Sed proximi nomen mensis, quod à iuuenibus, uel ab ipsa tractum uidetur iuuentate poetæ uidetur astipulari. Numa uero Pompilius, qui Romulo successit in regno, duos menses adiecit, Ianuarium. s. & Februarium alterum à Iano uetustissimo latinorum Deo, quem ipsi Bicipitem fingunt. Nostrorum quidam tempora ut sibi uidentur supputantes eundem existimant Ianum, quem Noe sacræ literæ uocant, de quorum sententia non est hic disputandi locus. Alterum uel ab expiationibus tradunt appellatum. quoniam expiarentur eo mense sepulchra, vel à Februa dea, quæ parentalibus putabatur præesse, unde idem ait poeta.

At Numa nec Ianum, nec auitas præterit umbras
Mensibus antiquis addidit ille duos.

Sed quoniam nec geminis adiectis mensibus ad cursum solis annorum ratio congruebat, ita digesti sunt dies, ut quarto & vigesimo quoque anno ad cursum solis reuerterentur tempora, vnde & nata est intercalandi ratio, quam rudia adhuc secula à pontifi-

cibus

cibus petebant. Idem Numa fastos, nefastosq; dies instituit, & medios, quos sic interpretatur Ouidius.

Ille nefastus erit, per quem tria uerba silentur.
Fastus erit per quem lege licebit agi.

De mediis uero sic.

Nam simul exta Deo data sunt licet omnia fari
Verba, quæ honoratus libera Prætor habet.

Vnde & ius honorarium fluxisse creditur, vt Papinianus l. ius ante ciuile. §. ius prætorium, ff. de iustitia & iure, & Martianus l. nam & ipsum ff. eodem. Sed ad Romulum reuertamur, quem etiam ferunt nuptiarum ritus instituisse. Plutarchus est author in fœdere, quod inter Romulum, & Tatium ictum est, cautum fuisse, nè mulieribus aliud operis, quàm lanificium à uiris inureretur, eamq; ob rem Talasiũ conclamari solitum, quo uetere græcorum lingua lanificium significaretur. Cæteri uerò tradunt Romanum adolescentem admodum gratiosum fuisse Talasium. Crediderim eadem consuetudine Romanis in nuptiis Talasium vocari solitum, quâ in græcis Hymenæum. Sed nuptiales leges, cæterasq; percurrere longum admodum esset; Duas tamen non prætermittam, quæ mihi sanè cognitione dignæ videntur. Author est enim Plutarchus clientelas, & patrocinia à Romulo potissimum instituta fuisse, quam rem in nouo populo constat extitisse saluberrimam. etenim

cum nec amicitia inter se, nec soli charitate, cui non nisi longo tempore assuescitur coaluissent animi, crebra iurgia, crebræq; ortæ fuissent seditiones, nisi aliquo vinculo inter se nexi, iunctiq; fuissent. Constituit igitur vt diuites patroni pauperum essent, eosq; tuerentur, pauperes contra venerarentur patronos, eorumq; clientes appellarentur, estq; lege cautum, ne liceret alteris in alteros testimonium dicere: quin & patroni egentium filias clientium propriis sumptibus collocabant, quod ius Romæ vsque ad bella ciuilia perstitit inuiolatum. Sed & libertorum dicebantur patroni, nam post exactos reges, qui manumittebantur vindicta præsertim ciues Romani fiebant.
Iam patriam in liberos potestatem Romulum instituisse ferunt, vt videlicet ius uitæ, ac necis in filios haberent parentes, quin vendendi etiam filios patribus potestas fuit; Author est Dionysius ter patri licuisse vendere natum si se toties liberasset, post tertiam vēditionem omne ius amisisse, nisi forte genitore consentiente uxorem filius duxisset. tunc enim vendundi omni iure cadebat pater. huius etiam venditionis meminit M. Tullius in ea, qua Balbum Cornelium defendit oratione. Nam & populus eum, qui militare noluisset quod se ipsum indignum libertate iudicasset numo HS vendebat. Dioclet. tamen, & Maxim. AA. manifesti iuris esse pronunciarunt non licere pa-

rentibus vendere liberos, vt C. de patribus, qui filios distraxerunt. l. prima. Constantinus verò A. propter nimiam, summamq; paupertatem patribus concessit sanguinolentis ut ipsius vtar verbo liberos posse distrahere ea duntaxat. l. ut uel uenditor, uel ipse distractus, uel quiuis alius precio emptori persoluto in libertatem, atque adeo ingenuitatem asserere possit. unde puto huiusmodi non esse libertos. extat decretum. l. 2. C. eodem. Idem Dionysius est author Seruiũ Tullum, qui sexto loco regnauit priuatas causas certis mandasse iudicibus, cum ante id tempus omnia reges obirent; Eundem primum litium formulas, quas sequuturi iudices essent tradidisse. Sed quoniã Sexti Papyrii liber, quo leges continebantur interiit: qui plura voluerit legendis historiis copiam sibi fecerit. Nobis quidem satis excurrisse videmur; quare ad reliqua transibimus, si tamẽ ante monuerimus senatum à Romulo constitutũ, de quo suo loco dicetur.

EXCVRSIO. VIII.

E XACTIS *deinde Regibus, lege Tribunitia omnes leges hæ exoleuerunt, iterumq; cœpit Populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idq; propè uiginti annis passus est. Postea nè diutius hoc fieret, placuit publica authoritate decem constitui uiros, per quos peterentur le-*

ges

ges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus, quas in tabulas eboreas perscriptas pro Rostris composuerunt, ut possent apertius percipi. Datumq́ est eis ius eo anno in ciuitate summũ: uti et leges corrigerent si opus esset, et interpretarentur, neq; prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi cum animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideoq́ sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt, & ita ex accidente appellatæ sunt leges duodecim tabularum: quarum ferendarum authorem fuisse Decemuiris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia, quidam retulerunt.

LOCVS hic lubricus admodum est, atque difficilis. etenim nonnulla perscribuntur, quæ doctissimis, peritissimisq; viris clarissimo iure consulto videntur indigna. nos tamen res ipsas explanabimus accusato nemine; non enim libet in alienos irruere labores, vmbrasúe torquere, atque ut dicitur pugnare cum laruis. Iam igitur primum omnium Pomponius inquit, Regibus exactis tribunitia lege regias omnes exoleuisse leges. qua tribunitia quæso? nempe à Tribuno celerum lata, quo in magistratu tunc Brutus erat, cum reges exegit, an à plebis tribunis? quod ad Brutum attinet mirandum sanè uidetur neminem huiusce rei meminisse, quæ certè maxima fuit, cum acta Bruti sint scriptores diligentissimè persequuti, ea præsertim, quæ ad odium regum spectant, ut iure-

iurando adegiſſe populum neminem Romæ regnare paſſurum, Tarquinium omne nomen, vt exularet ad populum tuliſſe, atq; huius generis alia. Abrogaſſe verò leges vniuerſas, quòd hactenus legerim ſcripſit profectò nemo. ſcripſiſſent autem fermè omnes, ſi uel regum odio, vel quòd leges ipſas reprobaſſet, abrogaſſet Brutus. Rem enim tantam prætermittere negligentis hominis in conſcribenda hiſtoria crimine dignißima videtur inertia. Super eſt à Tribb. plebei fuerint abrogatæ, qui magiſtratus ſexto decimo anno, vel certe XVII. poſt reges exactos, vt Liuio, Dionyſioq; placet creari in vrbe cœpit. à quibus igitur tribunis? quaúe de cauſa? illud autem vidiſſe plebis Tribunos quod tot Conſules non vidiſſent portēto videtur ſimile. ſed quid multis opus eſt? non omnes certè leges exoleuerunt. Lex enim quæ ad cenſum ſpectabat, quam Seruius Tullus dictus eſt pertuliſſe ſublata non eſt, nec lex illa, quam Romulus tulerat, quæ ius uitæ, & necis in liberos parentibus dabat; quæ poteſtas ciuium Romanorum ſola fuit, vt ff. de his qui ſui, uel alieni iuris ſunt. l. item in poteſtate, & inſtit. de patria poteſtate. §. Ius autem. Quanquā poſtea conſtitutione diui Antonini, qui in orbe Romano naſcuntur ſunt ciues Romani. quemadmodum ff. de ſtatu hominū Vlpianus. l. In orbe Romano. quod ſi omnes leges exoleuerunt, quid attinuit ſacrificulū

regem

regem creari; qui sacra regiæ vicis obiret; cum ipsa abrogatione per alios ea sacra potuerint administrari? prolixum admodum foret omnia, quæ ad leges spectant regias oratione percurrere. quare dictis cõtenti, ad cætera transeamus. Viginti annos consuetudine potius, quam ulla lege vixisse populus Romanus dicitur ante Decemuiros creatos legibus ferendis. Oportuit igitur pluribus lustris post exactos reges leges exoleuisse, siquidem, ut inter eos constare video, quos hoc loco sequor. tertio supra trecentesimum annum post pulsos reges Decemuiri magistratum inierunt, quem tribus annis gesserunt, biennium iure creati, tertium per vim, atque tyrannidem. Gellius tamen lib. vltimi cap. primo noctium Atticarum inducta Sex. Cæcilii sententia trecentesimo anno Romanæ originis duodecim tabularum leges scribit esse perlatas. Sexto uero & trecentesimo anno, vel si Sexto Cæcilio creditur tertio & trecentesimo consulatum inierunt Valerius potitus, & Horatius Barbatus, qui deiectis, abdicatisq; Decemuiris successerũt. quæ omnia in finem octogesimæ secundæ olimpiadis, principiumq; octagesimæ tertiæ ceciderunt. Videtur autem vrbs Roma maximæ parti scriptorũ septima olimpiade condita. sentit nihilominus Cincius vetustissimus author duodecima olimpiade cõditam fuisse Romam, cui mihi uidetur iureconsultus

astipulari,

astipulari, vt ratio temporum aliqua ex parte congruat. Tametsi nec sic quidem satis quadrare videtur; quod tempora supputantibus patebit facilè. Sed res postulare videtur quoniam à Consulibus ad Decemuiros translatus fuit reip. status altius repetere causas, remq; totam pro instituta breuitate paucis exponere. Commenti sunt plebis Tribb. graue consulare imperiũ videri, quod nullis certe legibus coerceretur, itaque legem promulgarunt, qua quinq; viri creabantur, qui de consulari imperio leges ferre possent. non secus aduersabatur senatus, quàm si pro aris pugnaretur, ac focis, frenatam satis asserens consularem potestatem prouocatione. Consul enim si quemquam læsisset de plebe hominem, plebẽ ipsam, quam offendisse putaretur iudicem erat habiturus, quare tollendi consularis imperii non minuẽdi viam Tribunos ingredi. Quæ controuersia extracta quinquennium coegit tandem patres, quoniam impenderent bella, delectumq; impedirent Tribuni, plebi largiri, vt qui prius quinque creabantur. aucto numero decem fierent Tribuni plebis, sexto & trigesimo anno post accitam tribunitiam potestatẽ vt Liuius sentire videtur. Cum autem nihil Tribuni proficerent, legemq; deminuendo consulari imperio nè geminati quidem perferre possent, à patribus contenderunt vt ordinum concordiæ consuleretur, crearenturq;
legum

legum latores, qui leges æquas ciuitati ferrēt vniuersæ. Non aspernabatur relationem senatus, neminem tamen nisi patritium leges laturum contendebat. placuit interim tres in græciam legatos mitti, qui toto terrarum orbe inclytas Solonis leges, vrbiumq; reliquarum peterent, in patriamq; referrent. Missi sunt authore Liuio Sp. Posthumius albus, Aul. Manlius. P. Sulpitius camerinus. quidam apud Dionysium pro P. Seruium legunt Sulpitium. quibus reuersis placuit in annum Decemuiros creari sine prouocatione, & vt eo anno nullus esset in ciuitate præterea magistratus. creati sunt inter Decemuiros, qui cōsules in eum annum fuerant designati, adiecti tres legati, qui leges petiuerant alienigenas, reliqui spe magis, quàm ullo certo merito eum sunt magistratum adepti. Quem annum aureum videtur habuisse Romana Resp. Etenim Decemuiri æquitate, iustitiaq; perficiebant, suo interdum iure cedentes, quod populi adiicerent maiestati, vt alium ciuitas magistratum minime desideraret. Hi decem tabulas conscripserunt, quas in publicum propositas ab omnibus & legi, & examinari voluerunt, ut id iuris populus Romanus haberet, qđ ipse sibi constituisset. Cum igitur omnibus probarētur decem tabularum leges, centuriatis comitiis, & probatæ, & admissæ sunt. Duæ tabulæ videbantur deesse, perfectum ut foret iuris omne corpus. quare &

in

in alterum etiam annum Decemuiros creari placuit. Refectus est fauore populi bonis omnibus reclamantibus Appius Claudius, qui anno quoque superiore principem locum inter Decemuiros tenuerat. Is optimo quoque, atque honoratissimo per factionem deiecto in queis etiam C. Claudio regillensi patruo suo viro primario, quos uoluit sibi collegas renunciauit. Tres etiam ex plebe creatos Dionysius est author, vt plebem sibi Claudius conciliaret. quod Claudii factum indignissimum bonis omnibus uisum est. quoniam ipse comitiis præerat, nulloq; more nullo exemplo se ipse Decemuirum creauerat. Imbuit itaque & arcanis, & sceleratis consiliis collegium vniuersum, primumq; coniuratum esse scribit Dionysius, nè factum vnius improbarent cæteri; qua re intercessionis auxilium tollebatur. ad hæc nè magistratum deponerent, sed perpetuum obtinerent Decemuiratũ ui, atque terrore, quoniam aliter non licebat. Itaque primum magistratus diem, solemnes tunc erant Idus Maiæ à terrore sunt auspicati, centum viginti lictoribus cum securibus præeuntibus, cum superiores Decemuiri institutum reliquissent vnus, vt fasces haberet, idq; per uices, cæteri parum à priuatis differrent. Hi duas tabulas proposuerunt, nec ante abierunt magistratu quàm uariis sceleribus contaminati & superis, & mortalibus inuisi sese coacti sunt abdicare. nam

& rem bello infœliciter ubique gesserunt, & Sicium virum fortissimum summa cum inuidia necarunt. & Appius Claudius proprio, peculiariq; flagitio Virginium coegit Romano præsente populo filiam perimere, nè teterrimo pollueretur stupro in seruitutem rapta iniquissimis vindiciis à libertate secundum seruitutem dictis. Sed iam Decemuiri ualeant. quos tamen M. Tullius in his, quæ ad Q. fratrem de oratore scripta reliquit, uiros asseruit fuisse prudentes. A duodecim certè tabulis ius omne Romanum fluxisse constat, quas idem Cicero eodē de oratore primo Crassi personam inducens omnium philosophorum bibliothecas superare testatur. Quas quidem tabulas æneas fuisse putarim; quod meliores codices habēt; potius quam eboreas, vt in quibusdam perperā legitur. Nam neq; tanta eboris copia tum Romanis erat nondum posteriorem luxuriem ciuitate noscente, mosq; semper fuit, æneis vt tabulis scriberentur leges. Sunt tamen qui ex XII. tabulis quædam reprehendant, ex quibus pauca memorabuntur, quorum sit primum, Quod patres prohibuerunt plebis connubia suscipere, plebiq; patritia. quæ res ordinum sublata concordia duas ex una ciuitates faciebat, nec concordia patiebatur coalescere mentes. nec dici poterat patritia pollui sacra si plebeis iungerentur mulieribus, quoniam parentes liberi sequebātur. & pro-

batam postea fuit auspicia quoque plebem habere, cum consulatibus, & sacerdotiis una cum patribus fungeretur. Quæ lex paucos post annos magno certamine licet, ingentiq; contentione, fuit tamen abrogata. Illud secundo loco reprehenditur, quod debitoris corpus, qui soluendo non esset certis peractis solemnibus diuidi inter creditores iubebant, quod tamen defenditur terroris causa factum, ut alieno ære homines abstinerent. Nam facinus id crudele nunquam traditur factitatum. illud à nonnullis reprehenditur, contra laudatur à quibusdam quod creditoris mancipium debitor fieret. nam qui reprehendunt, ciuem Romanum libertate non censent posse priuari. qui contra probant, maximum fidei testantur vinculum, cum intelligat debitor addictum se creditori ducendum, nisi fidem præstiterit. Hoc tamen ipsum propter sæuitiam, nefariamq; creditorum libidinem sublatum est, cõstitutumq; bona ut essent creditoris, priuatis vinculis nemo coerceretur, ne ius in corpus cuiquam esset priuato. & quoniam uindiciarum meminimus, de his quoque pauca dicamus. Creduntur à Vindicio tractæ vindiciæ, qui coniurationem iuuenum nobilissimorum de recipiendis in vrbem Tarquiniis indicauit, quod ob inditium in libertatem est vindicatus. Statuerant igitur Decemuiri, vt quoties de libertate veniretur in dubium secundum liberta-

rem vindiciæ darentur, donec de seruitute cōstaret, quod in prædiis quoque usurpatum videtur, vt vindicarentur. Et de legibus quidem, legumq; latoribus De cemuiris satis dictum putamus.

EXCVRSIO. IX.

HIS Legibus latis cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret prudentium authoritatem, necessariamq; disputationem fori. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto uenit, compositum à prudentibus: propria parte aliqua nō appellatur, ut cæteræ partes iuris ciuilis suis nominibus designatur: sed communi nomine appellatur ius ciuile.

IDEM ferè Romanis, quod Atheniensibus euenisse constát. cum enim Solon accepta ab Atheniensi populo authoritate leges condidisset, uaria desiderabatur interpretatio. quam rem vt Solon vitaret peregrinationem creditur suscepisse. Idem euenisse Romanis videtur, qui latis legibus, earum in plerisq; rebus explanationem optare cœperūt, interfuit autem inter Græcos, Romanosq; quod interpretes iuris apud Græcos abiecti fuere mortales, qui mercede sectabantur oratores, quosq; πραγματικοὺς appellabant. Romæ ciuitatis principes summa cum dignitate iuri præfuerunt Crasi, Scæuolæ, Bruti, Sulpitii, eiusdemq; dignitatis alii, de quibus certo loco proprius erit ser

mo. nec tamen itur inficias aliquot ex plebe iuri ciuili præfuisse, qui tamen propter studium sunt nobilitati. Itaque Marcus Tullius L. Crassum oratorem clarisimum, qui Consul, censorq; fuerat non modo ius ciuile laudantem inducit in primo de oratore dialogo, sed recipientem etiam, si uita superfit ius ciuile in genera, formasq; diuisum in artem se redacturum, cupiẽtem præterea dicendi studio aliis relicto, quod propter senectutem licere sibi putabat suos ciues in hemicyclo, esedraue sedentẽ ius ciuile docere. Idem & M. ipse Tullius desiderare videtur primo de legibus libro. ætate iam ingrauescente sibi concedi, qui licet cum Murenam defenderet ius ciuile contemnere visus sit, intelligẽdum est, tempori tum oratorem seruisse, non suam protulisse sententiam. Mirum tamen videtur Iureconsultum prudentium responsa communi iuris ciuilis nomine appellasse cum ius ciuile in plura secetur membra, vt per Papinianum cõstat. l. Ius autem ciuile ff. de iustitia & iure, verba legis apposita sunt. Ius autem ciuile est, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, authoritate prudentium venit. Ecce quæ enumeratæ sunt partes, quasi formæ sunt iuris ciuilis. quo loco animaduertendum existimo apud M. Ciceronem, Authoresq; alios non omnes leges iuri ciuili subiici. nam quæ ad publicum statum pertinebant non putabant

bant iuris esse ciuilis, cum tantum iuri ciuili tribuerent, quantum ad priuatorum interse controuersias spectare putarent. Vniuersam tamen hanc differentiam imperatores confudisse videntur, ius etiam publicum adnumerantes ciuili. Illud quoque dubium videtur quod non scriptum ille ius ciuile putat esse, quod est contra Vlpianum.l.ius ciuile est.ff. de iustitia & iure, vbi ius diuiditur in scriptum & non scriptum, quemadmodum apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγγραφοι. Et instit. de iure nat. gent. & ciuil.§. Constat autem. nisi forte dicamus id, quod frequenter euenire solet, voluisse iureconsultum generis nomine formam appellari, quod hoc loco receptũ non video. restat, vt de actionibus dicatur.

EXCVRSIO. X.

DEINDE ex his legibus eodem ferè tempore actiones cõpositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus ut uellet, institueret: certas, solẽnesq́; esse uoluerunt: & appellabatur hæc pars iuris legis actiones. & ita eodem penè tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim tabularum, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præesset priuatus: & populus propè centum annis hac consuetudine usus est.

Actio

ACTIO autem Instit. de actionibus in initio ita finitur, vt sit ius in iudicio petendi quod sibi debeatur, ex verbis autem Pomponii formulæ potius quædam videntur actiones, quibus iudicia exercebantur. Ait enim nè populus ut vellet institueret, solemnes eas esse decretum fuisse, quæ res ostendit actiones non quæstiones ipsas sed quæstionum exercendarum formulas appellatas, negari tamen non potest quæstiones ipsas actiones aliquãdo nuncupatas, ut est apud Ciceronem in diuina illa oratione, qua Milonem defendit. Num mihi actionem perduellionis intendis? actionem intendere, in ius vocare significans, certa videlicet quæstione perduellionis, sed variis temporibus variæ proditæ sunt actiones. vnde coniici licet agendi formulas actionum nomine frequentius significari. Tum inquit & leges, & prudentium responsa, & actiones extitisse, quibus potissimũ iudicia constarent. & quoniam interpretandi iuris authoritatem penes Pontifices dici fuisse, nõ ab re fuerit hoc de collegio altius pauca repetere, & Pontifices quidem institutos constat à Numa, qui Romam vrbem dicitur religionibus informasse, nam à Romulo pauca admodum fuerant instituta, quæ maxima ex parte sodalitiis continebantur, vt fratrum Arualium, Lupercalium, aliorumq; quorundam. Instituti quoque à Romulo Curiones dicuntur, qui singula-

rum

rum curiarum focis, laribusq; præesset. Verum vt di cere cœperam Numa Pompilius & religiones diligetius excoluit, & certis numinibus suos sacerdotes præfecit, inter quos summum locum obtinuere Pontifices, quibus etiam Summus Pontifex præficiebatur, maximumq; Pontificatum primus gessisse creditur Martius Martii filius Pompilio constituente rege. Huic summa religionum tradita est, cæteri Pontifices subiiciebantur max. Dicti autem putantur à pontibus faciundis Pontifices, vt alii tamen existimant, à faciendi potestate, quos uidetur sequutus Lucanus primo Pharsaliæ volumine hoc versu.

Pontifices sacri, quibus est permissa potestas.

Dionysius asserit sublicium pontem, si quando vel concidisset, vel vicium certe fecisset, quod sacer existimaretur instaurare solitos esse. vnde Pontificu fluxerit nomen. Huius collegii maxima vis, summaq; fuit potestas. etenim stata sacra, fastos, nefastosq; dies, quæ cuiq; Deo grata forent sacrificia solennia tam publicis, quàm priuatis religionibus Pontifices exponebant. Et quoniam quemadmodum supra meminimus, vt ad cursum solis anni constarent intercalandum erat quo id anno fieret, quaq; ratione potissimum Pontifices statuebant, latinæ feriæ, ludiq; omnis generis arbitratu Pontificum instaurabantur. Si quod piaculum censebatur admissum Pontificum ex-

piandi

piandi ius erat. Ferias populo pronunciabant, quæ in singulos inciderent menses, ius ciuile tractabant, uel potius occultabant, quò maioris apud populum authoritatis haberentur. Fastis præerant, vnde Pontificii annales, qui & maximi nominantur originem habuerunt. Illud in dubium venire solet. Soli ne Pontifices, an alii aliquot sacerdotes soliti sint adhiberi, cum ad collegium Pontificum aliquid referretur: & Cicero sanè in ea oratione, quæ de responsis inscribitur aurusplcum, alios quoque sacerdotes adhiberi solitos significat cum suam domum omnes ferè iudicauerint esse profanam, quam Clodius à se cõsecratam esse dicebat plebiscito. Idem pro domo sua ad Pontifices satis apertè testatur. Pontifices igitur ita sibi ius usurpasse centum annos Pomponius tradit, vt quolibet anno unus de collegio præficeretur certus iuris interpres. Illud etiam in Pontificum potestate diligẽtius est aduertendum accidisse plerumq;, ut qui aliquo fungeretur sacerdotio Consul fieret, is cum in prouinciam ire à maximo Pontifice vetaretur de ea re apud populum fuisse certatum, semper populum statuisse sacerdotem maximi Pontificis dicto audientem esse oportere. ac de Põtificibus quidẽ hactenus.

EXCVRSIO. XI.

POSTEA *cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam*

mam redegisset has actiones, Cn. Flauius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, & adeò gratum fuit id munus populo, ut Trib. plebis fieret, & senator, & Aedilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet appellatur ius ciuile Flauianũ, sicut illud ius ciuile Papyrianum. nam nec Cn. Flauius de suo quicquam adiecit libro. ¶ *Augescente ciuitate & qui praeerant quaedam genera agendi composuerunt nec post multum temporis spatium Sex. Aelius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.*

IN omni Reip. genere crediderim factitatum, ut certi homines, & hi quidem pauci omnia sibi potentiae gratia suscipiẽda putarint, nec dubitarim fuisse plerosq;, qui utile ciuitatibus existimauerint penes paucos, eosdemq; uiros bonos omnium rerum esse potentiam. Sed hæc disputatio in id tempus differenda videtur, quo si sors tulerit, annuerintq; fata de optima nobis dicendum rep. fuerit. Apud Romanos certè pauci potentiam quærentes, atq; dignitatem, & ius ciuile condiderant, & occultauerant fastos vt ipsi consulerentur, ut iuxta Marci Tullii sententiam ab ipsis tanquã à Chaldæis peterẽtur dies. donec Cn. Flauius C. alii vocant, vt idem ait Cicero, oculos confixit cornicibus; fastosq; proposuit, & exposuit actiones, quas ab Appio Claudio compositas nec Cicero, nec Liuius meminerunt. Illud tamen constat Appiũ,

qui cum Volumnio fuit Consul iuris fuisse pruden-
tem, & post alterum Consulatum propter iuris peri-
tiam continuato magistratu prætorem fuisse creatū,
cum secundo Consulatu vnà cum collega gallos, &
hetruscos superasset. sed ad Flauium reuertamur,
quem sordido genere ortum vniuersi tradunt. Cum
autem Aedilis crearetur sunt qui dicant quod scri-
ptum faceret Consulem hominis nomen recipere
noluisse, qui tamen tabulam proposuit, qua iurabat
se in posterum scriptum non esse facturum. Macer
autem Licinius scriptum reliquit Flauium aliquanto
ante quàm peteret ædilitatē scriptum facere desiisse
nam & plebis fuerat Trib. & duobus triumuiratibus
perfunctus nocturno videlicet, & coloniæ deducen-
dæ. Memoriæ proditū est contumacissimum aduer
sus nobilitatem fuisse; nam cum Aedilis factus ægro-
tantem uiseret collegam, iuuenesq; nobiles ei non as
surgerent, qui assistebant ægroto, sellam curulem af
ferri iussit vt ab inuitis, dolentibusq; in sede spectare
tur honoris. hic contra veterem legem cum nec Cō-
sul esset, nec imperator Aram dicitur dedicasse coa-
cto Pontifice maximo verba præire populi cōsensu.
cuius iniuriæ gratia lex est ex senatusconsulto lata, ne
cui liceret ædem, aramúe dicare iniussu senatus, uel
maioris partis tribunorum plebis. hinc animaduer-
tere licet, quam sit ingrata multitudini paucorum
poten-

potentia, quantamq; gratiam ineat, qui minuendam illam, extorquendamúe curat. Hoc ius, quod expositum est à Flauio, Flauianum est appellatum, quemadmodum regium à Papyrio collectum Papyrianum; cum tamen neuter de suo quicquam posuerit. & quoniam humana omnia temporibus commutãtur operæprecium fortè uisum est Sexto Aelio, qui iuris interpres ea tempestate fuit clarus, crescentem ciuitatem nouis actionibus indigere, quod ius ab authore appellatum est Aelianum. Crediderim hunc illum Aelium fuisse, quem uirum cordatum appellat Ennius. sed eundum ad reliqua.

EXCVR. XII.

DEINDE *cum esset in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibiq; iura constitueret, quæ plebiscita uocantur. mox cum reuocata esset plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruari lege Hortensia, & ita factum est, ut inter plebiscita, & leges species constituendi interesset, potestas esset eadem.*

Ex superioribus tria iura cõstituta apud urbem Romam constitit, duodecim uidelicet tabulas, prudẽtum interpretationem, quod ius ciuile uocat

 Pompo-

Pomponius, legum formulas, siue actiones. supra tamen docuimus hæc omnia ad ius ciuile pertinere, & præsertim legum interpretationes. Nouũ deinceps legum ferendarum instituitur genus, quæ plebiscita uocantur. est autem Plebiscitum, quod plebeio magistratu rogante plebs decernebat. qui autem plebeii sint magistratus suo loco patebit. colligitur autem plebisciti descriptio Instit. de iure nat. gent. & ciu. §. Constat autem. Et plebe quidem secedente in sacrum montem, uel ut alii in Auentinum orta sunt plebiscita, quod apertius dicetur cum de Tribb. plebis, Tribunitiaq; potestate sermo fiet. Secessit verò plebes propter nexos ob æs alienũ, qui pessimè à feneratoribus tractabantur, interq; seruitia connumerabantur. & quàmuis M. Seruilius Consul fidem dederat debitorũ miseriis consulturum senatum, idẽq; Valerius Volesii filius, uel certè nepos. nam utrumq; traditur. Dictator edicto futurum receperat, priuatis tamen utilitatibus bonum publicum impedientibus, & feneratorum artibus corrupto senatu, nihil omnino populus proficiebat. Itaq; cum patres educere legiones Consulibus imperassent, seditionẽ maturarunt, plebesq; secessit, cuius author reducendæ fuit Menemnius Agrippa uir priscæ facũdiæ, narrata membrorum corporis fabula, quæ in uentrem coniurauerant, nè cibum otioso præberent, quo facto ipsa

quoq;

quoq; conficiebantur. Sic Patrum, & Plebis iras in utriusq; partis perniciem nisi caueretur aiebat cessuras. Cautum est igitur inter cætera, ut suos magistratus haberent, & quæ illis rogantibus sciscerent dicerentur plebiscita. Dubitatum est autem diu, plebiscitis nè populus teneretur, & tandem Horatio Barbato, & Valerio Potito Conss. qui primi Decemuiris pulsis Consulatum gesserunt, cautum lege fuit plebiscitis ut populus teneretur, teste Liuio tertio ab urbe condita uolumine. quam legem etiam tulisse fertur Q. Pub. Philo Dictator, qui & alias leges aduersas nobilitati tulit, auth. Liuio octauo ab urbe condita. hic fuit ille Philo primus de plebe Prætor, cui primũ post Consulatum etiam imperium prorogatum est. sed ad rem redeundum. Cum igitur ea lex uideretur usu antiquata, cum iterum plebs propter æs alienum, lõgasq; seditiones secesßisset, reducta à Q. Hortensio Dictatore, qui in eo dicitur decesßisse magistratu, obtinuit ut eo ipso Dictatore ferente legẽ caueretur, denuò populus ut plebiscitis teneretur, quæ à latore lex uocitatur Hortensia. Inde factum est, ut authoritate quidam lex à plebiscito nihil differret, sed modo ferendi, perferendiq;. nam legem Senatorius magistratus ferebat, ut Instit. de iure nat. gent. & ciuili. §. Constat autem. plebiscitum plebeius. Præterea centuriatis comitiis leges, tributis plebiscita fiebant.

bant. legibus perferendis populus aderat, plebs plebiscitis; & tamen utrisq; omnes pariter obtẽperabãt.

EXCVR. XIII.

DEINDE quia difficilè plebs conuenire cœpit, populusq́ multò difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam Reip. ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus se interponere, & quicquid constituisset obseruabatur, idq́ ius appellabatur Senatusconsultum.

AVGEBATVR urbs Roma hominum multitudine, imperii magnitudinem præsagiente fortuna. quare & plebem cogere difficilè erat, & populum difficilius, quemadmodum sentire videtur Põponius; ut uidelicet ea de causa conciliata uideatur Senatus authoritas. Optandum sanè fuerat Romani nominis amatoribus uniuersis uerè sensisse Pomponium. Non enim tot seditionibus populus laborasset Romanus. cogebatur tamen frequentius, quam Resp. desiderabat, quæ ciuilium fuit origo bellorũ. Id quod omnia tàm Græca, quàm Latina monimenta testantur. Verum quid Pomponius dicat non tàm nobis curandum est, quàm quid res ipsa compertũ, exploratumq; tradat. Dicamus igitur plebem populi partem esse, etenim appellatione populi ciues claudebantur uniuersi nullo dignitatum, ordinumúe discrimine

ſcrimine facto. Plebis contra nomine patritii non ceſſebantur. De reliquis Senatoribus poſtpaulò uidebimus. Licet igitur cernere impropriè loquutum Imperatorem, uel potius legum compilatores Inſtit. de iure nat. gent. & ciuili. §. Conſtat autem, verſ. Plebs autem à populo. Aiunt enim plebem uelut populi ſpeciem exiſtimari, quod non eſt ſanè uerum. nam genus uniuocè prædicatur de forma, dico. ſ. & nomine ſimul, & finitione, nec de forma ſolum, ſed de his omnibus, quæ forma continentur. nam, & tutela genus eſt, & tutela legitima forma, dicimusq́; legitimã tutelam tutelam eſſe, & eſſe uim, ſiue poteſtatem in capite libero ad tuendum eum, qui ſe per ætatẽ tueri non poteſt, à iure ciuili datam, atq; conceſſam, quã conſtat finitionem eſſe tutelæ à Seruio traditam ut, author eſt Paulus initio l. primæ. ff. de tutelis. Sed, & legitima tutela hæc, quæ in Titio eſt, uel in Seio tutela dicetur, & in eã definitio tutelæ quadrabit: quod in populo, & plebe certum eſt non uſu uenire. ſed ſatis digreſsi ſumus. Inquit ergo Pomponius ob difficultatem plebis, populiúe cogendi Reipublicæ habenas accepiſſe Senatum. Ita nè uero? tot annos urbs Roma Senatu caruit, & ſi quidem habuit nullius fuit authoritatis? vereor nè librariorum culpa multa in hac lege legantur, quæ uir doctiſsimus Pomponius nè cogitarit quidem. nos tamen rem pro uiribus explicemus.

plicemus. Nemo urbis Romæ res gestas hactenus scripsit, quin à Romulo dicat institutum esse Senatũ. Legit autem uiros centum, siue quod ampliore numero Resp. non egeret, siue quod plures non haberet idoneos, qui uel à curæ similitudine, uel ab ætate; senes enim omnes fuerunt Patres sunt appellati, posteri eorum Patritii. Imperatores autem Patritiam dignitatem extulerunt, principum patres uocitantes patritios vt Instit. Quibus modis ius pa. po. sol. §. filiusfamilias. & C. de Consulibus. l. vltima, lib. x i i. & Auctẽn. de dign. §. 1. & §. generaliter coll. v i. oritur autem dubium non paruum, fuerintne præter illos centum Romuli temporibus alii patritii. nam icto cum Tito Tatio fœdere, regnoq; consociato credibile videtur ex Tatii, Sabinorumq; numero aliquot in patres lectos, id, quod Liuius confirmare videtur cum ait primo volumine sublato Romulo, Sabinos in Senatu à veteribus dissensisse Romanis, quod suarum partium regem fieri æquum censebant, cum post interitum Tatii nemo regnasset Sabinorũ. Asserit etiã Dionysius cõuenisse inter eos, vt sorti committerẽt utri Regem nominarent. ea lege, ut qui sorte Regẽ essent prolaturi, alterius partis hominem proderent. ita cum nominatio obtigisset Romanis Numam Põpilium Sabinum hominem Regem esse delectũ. Augetur difficultas. nam Hostilius Alba diruta plebi ciuitatem

uitatem dedit Romanam. primores legit in patres Tullios, Clelios, Geganios, Curiacios, aliosq; eiusdẽ dignitatis. Valerius etiam publicola Consul populi iussu dicitur Appium Clausum, quem postea dixere Claudium iussu populi fecisse patritium. Si autem plures patritii fuerunt intereunte Romulo, quomodo ad interregem prodendum decem tantum decuriæ coierunt? Nam neque credi par est, quempiam à Romulo dignitate priuatum, vt Sabini substituerentur, nec Sabinos mortem Romanorum expectasse, vt in demortuorum locum inter patritios ascriberentur. vnde mihi quidem conĳcere licet coeũdi munus veterum Romanorũ proprium fuisse, qui à Romulo lecti fuerant, cætera communia cum reliquis, vel certè veterum patritiorum propria sacra fuisse, quod ad me attinet, quod pro certo affirmare possim nihil habeo, suo igitur quisque fruatur iudicio. Tarquinius, qui priscus est cognominatus, Lucumonem prius dixere Tarquinienses ducentos dicitur adiecisse, quos minorum gentium dixere patres. Exactis postea regibus Brutus Consul exhaustum senatum cædibus à superbo Tarquinio ad trecentos dicitur senatores restituisse. secundo quoque punico bello, post cannensem ruinam, quòd variis casibus diminutus Senatus esset, restitui placuit, lectiq; sunt quinque supra centum septaginta quemadmodum

Liuio placet. Magnum Senatorum numerum Cæsar Dictator addidit, qui etiam Gallos,& Hyspanos, quos ciuitate donauerat Senatores fecit. vnde scripti feruntur versus clàm, quibus edicebatur, ne quis nouo Senatori curiam ostenderet. Ius autem Senatus vocandi fuisse traditur vnà cum Dictatore Consulibus, prætoribus, Tribunis plebis. legimus etiam aliquando vel ciuili seditione, vel morbo ciuitate laborante, vel vitio magistratibus creatis ad Aediles curules summã Reip. peruenisse, quos sanè crediderim eo tempore ius habuisse vocandi Senatum. idemq; de plebis Aedilibus sentio si quando ad illos cura Reip. recidisset. nihil enim poterat fieri sine Senatu. Senatorum vero duo constat fuisse genera, quibusdam .n. dicere sententiam licebat, aliis minimè. quod Gellius ita videtur definire, vt iis sententiam dicere liceret, qui à censoribus lecti essent in senatum. Aliis minimè quanquam honoribus populi essent vsi. quæ sententia Liuii comprobatur authoritate, vsurpantis aliquãdo Senatores, vel qui eum magistratum gessissent, vnde in Senatum legi deberent. Qui sententiam nõ dicebant Pedarii nominabantur, vel quod pedibus in aliorum sententiam irent, vel quod non sella curuli vectarentur in curiam, quod veteribus factitatũ temporibus C. Bassus in commentariis scriptum reliquit. Priorem nominis significationem Liberii versus

sus mimorum scriptoris confirmare videtur, qui caput sine lingua pedariam ait sententiam. pedariorũ Senatorum meminit M. T. in his, quæ ad Pomponiũ Atticum primo scripsit volumine, cum diceret S.Cõsultum, quod de populis liberis factum esset, eo tempore induci non posse. Eam autem sententiam summa pedariorum voluntate acceptam fuisse. & alio loco ait, nõ animaduersum ad quos id pertineret, tum cum ageretur, in eamq; sententiam raptim pedarios concurrisse. Quæri solet à nostri temporis peritioribus omnes ne Senatores fuerint patritii, quam ego quæstionem expeditissimam puto. cum enim ad omnes honores plebeii peruenerint, constat Senatores quoque factos cum eos magistratus gesserint, vnde in Senatũ legi oportuerit. Testatur etiam Liuius, qui P.Licinium Caluum, qui primus de plebe Tribunus militum fuit creatus veterem fuisse dicit Senatorem. Testatur & Cicero in oratione pro Murena, qui ait S.Sulpitii patriciatum in obliuionem cessisse. Itaque se inter nouos homines equitum Romanorũ filios eum numerare solitũ. Testatur & pro Plancio vbi ostẽdit, potuisse patritium Laterensem à Plancio vinci in petitione ædilitatis cum Laterensis patricius Plancius esset equitis Romani filius, & sane constabat ambos esse Senatores. marcellos omnes plebeios constat fuisse, & tamen non est credibile, vel illum

quinquies Consulem, qui docuit Annibalē posse vinci, quiq; retulit tertia spolia opima rege Gallorū trucidato, vel illum qui ter Cōsul in mari periit Senatores non fuisse; idem de Neronibus Claudiis dixero. Nam Claudiorū alii patritii fuerunt, alii plebeii, plebeiorū meminit Cicero primo libro de oratore ad Quintum. Possent & plura testimonia proferri, sed iis volumus esse contenti. Proditum tamē memoriæ legimus Constantini Magni beneficio Senatores oēs factos esse patritios. Illud etiam quæri solet à iuris interpretibus fuerit nè Senatoria dignitas magistratus? & sanè exploratum habemus Senatum magistratum non fuisse, nec nostra quidem ætate putamus esse. nam & magistratus singuli authoritatem habent, singuli Senatores nullam, nisi dicendæ sententiæ, & M. T. in Senatu cum sententiam diceret se frequenter priuatum appellauit. Illud tamen animaduertere licet Senatum & paruisse magistratibus, & imperasse. parebat sanè cum iussu cogebatur magistratuum, imperabat cum Senatusconsultis magistratus obtēperabant. Itaq; ex S. Consulto abdicabant se magistratu, quibus id imperabatur, & à Rep. remouebantur censente Senatu, & omnes Senatus dicto audientes erant, præter seditiosos, malosq; ciues, Imperiumq; vniuersum quibus temporibus rectè fuit administrata ciuitas nutu regebatur Senatus. erant igitur

tur priuati singuli, vniuersi pondus totum Reip. sustinebant. Itaque Senatorium putabatur officium in Senatum venire, quod vtile ciuitati putaret consulere, concordiam ordinum tueri, magistratus iuuarẽ, eorum edictis obtemperare, nisi quæ fortè per vim, ac seditionem edicerentur. Et quoniam huc vẽtum est, de sententiis pauca dicamus. Senatores singuli suis locis sententias dicebant. loci autem ab honoribus capiebãtur, vt primo loco Consulares, post prætorii, cæteri deinceps, vt quisque honore proximus esset sententias diceret. ordo tamen rogandi arbitrio Consulis seruabatur. is enim statuebat quem de Consularibus primo loco, quem deinceps rogaret, eumq; ordinẽ, quem Calendis Ianuariis instituebat, perpetuum toto custodiebat anno. quem morẽ Suetonius tradit à C. Cæsare, qui postea Dictator perpetuus dictus est fuisse mutatum Consulatu primo. nã cum priorem rogare Crassum cõsuesset, postea quã Iuliam filiã Gn. Pompeio locarat generum primum rogare cœpit. sunt qui dicant post nouos Consules desigg. habitaq; comitia eos, qui renũciati essent primum rogari solitos esse. Crediderim tamẽ habuisse Cõsules aliquid, q̃ respicerẽt in sentẽtiis rogãdis; ad ducor autẽ Ciceronis testimonio, qui Pisone quodã Cõsule quæritur ad Atticũ scribẽs se primũ non fuisse sentẽtiam rogatũ, sibiq; præpositũ pacificatorem

Allobrogum,

Allobrogum, idq; factum admurmurāte Senatu. sed tamen ait eo gaudere quod secūdus locus quasi principis habeat authoritatem, sitq; ab obseruando consule liberior, quòd eius beneficio minus sit obligatus. scrutabantur autem magistratus sententias, aut per suffragia, aut per discessionem. ait enim Cicero ad Lentulum scribens Lupum Trib. plebis contendisse ante se oportere discessionem facere, quàm Consules, cuius orationi uehemēter scribit reclamatum, quòd iniqua esset, & noua. & ad eundem rursus scribit scire uniuersos, quo minus discessio fieret per Lētuli aduersarios factum esse. fiebat autem discessio cum inter duas contrarias sententias in utrālibet partem transitio fiebat. unde, & ire in sententiam ferebatur Senatus. Declarat M. Tul. qui de Colodio ad Atticum scribens, ait, Curioni nullum Senatusconsultum facienti ad quindecim homines accessisse, cū in alteram partem iuissent CCCC. Tacitus est author ueteris moris fuisse Senatorem, quicquid utile censeret loco sententiæ dicere potuisse, idq; sublatū à Tyberio Principe propter Hortensium quendam Hortensii Oratoris progeniem, qui cum ab Augusto uxorem ducere iussus esset quatuor filiis in Senatum prolatis loco sententiæ postulauit principis opibus suam paupertatem leuari: probare hanc opinionem Cicero uidetur, qui prima Philippica loco sententiæ

tentiæ ſuæ profectionis, reditusq́; cauſas exponit, Antonium accuſat, ut in ſe nimis ferum, illumq́; monet unà cum collega ad Remp. tuendã, nè falſa inanis gloriæ opinione flecteretur à recto. Iterumq́; cùm Tribuni plebis de moneta, deq́; præſidio Conſulum deſignatorum, quo tutò Kalendis Ianuariis in Senatum uenire poſſent retuliſſent, ipſe ad uniuerſum bellũ, quod tum cum Antonio gerebatur Senatus conuertit animos. Illa quoq́; oratio, quæ de auruſpicum reſpõſis inſcribitur, habita præter relationem uidetur. Obſtat illud apud Liuium, quod Valerius ſcribitur à Decemuiris poſtulaſſe, ut de Rep. liceret dicere, uetuiſſe Decemuiros præter id, de quo relatũ erat eloqui. ſed tunc turbata Reſp. Decemuirum tyrannide liberam orationem non admittebat eius præſertim, qui contra Decemuiros ipſos dicere inſtituiſſet. Illud intelligi licet, & eandem rem plures magiſtratus ad Senatum referre ſolitos, & eodem Senatu alium de re alia patres conſulere, quod uetera legentibus monumenta facilè conſtabit. Cum autem ſententia pluribus capitibus inuoluta pronunciabatur diuidi conſueuerat, ut de ſingulis rebus, atq́; capitibus ſeorſum conſuleretur. Teſtatur Cicero ad Lentulum poſtulatum eſt inquiens, ut Bibuli ſententia diuideretur. & pro Milone. diuiſa ſentẽtia eſt poſtulãte neſcio quo, & quæ ſequuntur. Cum uerò Senatus ſeditionibus

obſtare

obstare cupiebat nè quid omnino cum populo ageretur decernere consueuit, qui id ad populum retulisset cõtra Remp. esse facturum, quod uulgatissimũ fuit S. C. vel certè decernebat, si quid cum populo ageretur, id saluis auspiciis, saluisq; legibus non esse factum, aut deniq; factum censeri per uim. in quam sententiam Cic. scribit ad Lentulum. Quod ad popularem rationem attinet, hoc uidemur esse consecuti, ut nequid agi cum populo, aut saluis auspiciis, aut saluis legibus, aut deniq; sine ui possit. & alibi ad eũdem. Qui nunc populi Romani nomine re uera sceleratissimo latrocinio, si qua conabuntur agere satis prouisum est, vt nihil agi cum populo, aut saluis auspiciis, aut legibus, aut deniq; sine ui possit. Post leges etiam perlatas, quibus Senatus offenderetur censere solebat, his legibus populum non teneri; Quod de legibus à M. Antonio latis censuisse Senatũ Cicero testatur in Philippicis. Tunc autem Senator suo loco sententiam dicebat, cum iuxta habitos honores, dignitatesúe dicebat, ut Consulari loco Consularis, Prætorius verò Prætorio. Facto verò S. C. quò maiorem haberet authoritatem scribendo Senatores aderant: vnde Cato, qui à mortis loco Vticensis est appellatus, aduersatus licet Ciceroni fuisset supplicationes à Senatu postulanti pro rebus in Cilicia prosperè gestis, tamen cum obtinuisset Tullius scribendo

dicitur

dicitur affuisse, qua etiam de re ad Ciceronem scripsit. Aderant verò scribendo vel eius gratia, cui Senatus concesserat aliquid, vt si Triumphum quis impetrasset; vel eius certè, qui retulisset, vel ipsius causæ, quam Reip. putaret vtilem. Quæritur etiam an diebus omnibus haberi Senatus posset, & sanè non poterat. Mensis enim Ianuarii diebus plusculis Senatus non cogebatur, neque mense Februario toto, nisi Kalendis haberetur. Quod Cicero scribit ad Lentulum. Senatus, inquiens, ante Kalendas Februarias per l. Pupiam, id, quod scis haberi non potest: neque mense Febr. toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Idem in Verrem. Quando hic in curiã nisi mense Febr. aspirabit? quòd nunquam esset aspiraturus. Credo etiam ludis publicis, festisq; diebus cogi Senatum nõ potuisse, nisi qua fortè res grauior incidisset, vnde Senatus legibus solueretur. Hæc de Senatu quæ traderemus habuimus longius fortasse quàm oportuerat, tum vt veterem Remp. paucis ob oculos statueremus, si cui fortè hæc nostra placerẽt. partim vt doceremus Senatũ simul cum Roma constitutum fuisse, præfuisseq; Reip. non propter plebis, populiúe cogendi difficultatem, quemadmodum Pomponio videtur; sed quod eam gubernandi rationem cum Romulus ipse, tum cæteri Reges, ciuesq; iam liberi etiam & principes ipsi optimã statuissent.

L EXCVR-

EXCVRSIO. XIIII.

EODEM tempore & magistratus iura reddebant, & ut scirent sciues quod ius, de quare quisque dicturus esset, seq; præmunirent edicta proponebant, quæ ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur quod ad honorem prætoris uenerat.

LVMEN, princepsq; peripateticorum Aristoteles in his, quæ de Rep. doctißimè, præstantißimeq; conscripsit, de numero magistratuum dubitat, quod videlicet in singulis oporteat esse ciuitatibus. dubitat præterea præstet nè rebus singulis singulos præfici magistratus, an pluribus vnum sit satis præesse, & quod ad numerum attinet, ratio certè habenda ciuitatis videtur. Turpe est enim plures esse, qui iubeant, quiq; præsint, quàm qui obtemperēt. itaq; in vtraq; Repub. numerum magistratuum diligenter Socrates constituit, ad easq; ciuitates accommodauit, quas munire legibus instituerat. Alterū sanè dubium soluitur facilius, intentiusq; rem vnā aliquam singulos magistratus curaturos, quàm in res varias distracturos animos; sunt tamen leuißima quædam, quæ dignitatem adimant magistratui, si sola curentur, cuius generis vni atque eidem tuto plura committi possunt. Populus igitur Romanus aucta præsertim ciuitate singulis rebus, quæ in iudicium veni-

re

re possent, certas leges, quæstionesq; decreuit. Itaq; maiorum prudentiam extollit sæpenumero Cicero & cum A. Cecinā defendit, & pluribus aliis in locis, qui nullius nè minime quidem causæ actionem, quæstionemq; prætermiserint. & quoniam non omnia vnus poterat magistratus complecti diuersi creabantur. nam & aucta maiorem inmodum vrbe non duo tantum prætores Vrbanus.s.& Peregrinus, sed plures creabantur, qui & repetundarum iudicarent, & de ambitu quærerent, & de ueneficiis, & postea lege Cornelia inter sicarios. Testatur Cicero prima actione in Verrem se suis horis ad dicendum non vti nè iudicium à Glabrione prætore ad Metellum transiret, cui euenerat sorte, vt anno proximo de pecuniis repetundis quæreret, quòd is Verris amicissimus esset. Meminit & diuersorum iudiciotum, ac iudicum in Cluentiana defensione. Inde ergo vt sciret populus quod ius, à quoq; magistratuum petendum esset, seq; præmuniret, nata tradit Pomponius edicta. Est autem edictum lex in certum tempus à magistratu lata, quæ cum ipso finiatur magistratu. vnde Cicero in Verrem in oratione, quæ prætura inscribitur vrbana edicto prætoris, qui plurimum tribuunt legem annuam esse dicunt. Constat tamen edicta quædam vsu recepta, atque probata vim legis obtinuisse, vt successorium edictum, de quo. ff. eodem toto Tit.

vnde edictum perpetuum putatur acceptum, de quo alibi latius. Edictorum autem duo feruntur genera. Aut enim in totum tempus magistratus edicitur, vbi primum initur honos, aut ex occasione edicendi nascitur ratio, vt cum edixere Tribuni plebis ne qui in prouinciis damnati capitis essent Romæ manerent, cuius edicti testis est Cicero in Verrem in prætura Siciliensi. Erant & edicta, quæ translatitia dicebantur, quæ totidem verbis à superioribus magistratibus mutuabantur posteri, vel quæ ab Vrbano edicto in prouincialia transferebantur. Mirum est autem de solo prætoris edicto Pomponium esse loquutum, cum & alii magistratus edicerent. vt ostendit Tit.ff.de ædilitio edicto. Credendum est tamen præstantiorem prætoris dignitatem Pomponium sequutum, sed dubitari potest vtrum ædilitia, Quæstoriaq; edicta ius conficerent honorarium, & licet nihil ausim affirmare pro certo cum prætorium solum legatur honorarium, existimo tamen cætera quoque honoraria edicta censenda, ea tamen lege, vt absolutius ius prætorium dicatur honorarium. Erat enim prætor collega Consulum, eisdem auspiciis creabatur, quod suo docebimus loco.

EXCVR-

Excvrsio. xv.

NOvissime *ſicut ad pauciores iuris cõſtituendi uia trãſiſſe ipſis rebus dictantibus uidebatur. per partes euenit, ut eſſet neceſſe reip. per unum Conſuli, nam Senatus non perinde omnes prouincias probè regere poterat. Igitur conſtituto principe datum eſt ei ius, ut quod conſtituiſſet ratum eſſet.*

NON modo condendi iuris ad pauciores delata videri facultas poteſt, ſed quod verius eſt neminem præter Senatum, populumq; Romanũ iuris condendi authoritatẽ habuiſſe conſtat. Etenim conſentaneum non eſt libertati ab vno aliquo leges accipere, niſi quem fortè ferundis legibus ciuitas præfecerit, vt Solonẽ Athenienſis, Pittacum Mitylene, & ſi quæ aliæ legumlatores quæſierunt; quæ tamen non prius vim legum, authoritatemq; cœperunt, quàm à populis acceptæ, comprobatæq; fuerunt, à quibus etiam acceptæ antiquabantur vel ipſa conſuetudine, quòd de Draconis legibus proditum eſt memoriæ. Itaq; Plato à Cirenenſibus rogatus leges, vt ſuæ Reipub. diceret, recuſaſſe traditur, quòd intelligeret ciuitatem luxu, omniumq; rerum copia iam propè collapſam leges moratas, ſanctaſq; iuſta præcipientes, prohibentes contraria non accepturam. Quare palàm eſt liberos populos nullis legibus obtem-

obtemperare voluisse, præter eas, quas ipsi sibi iussissent, atque sciuissent. vnde verisimum illud est libera Roma ferendæ quidem legis, ac promulgandæ ius penes magistratus fuisse, perferendæ non fuisse, siquidem tum perlata lex intelligebatur, cum Populus, Plebesúe sciscebat. Itaq; ridiculum est, quod quæri vulgò videmus in principio.l. Gallus. ff. de liberis & posthumis. Fuerit nè lex illa Aquilii, an formula quædam actionis. Etenim necesse fuerit qui legem illam dixerit, illud quoque docere quo in magistratu tunc fuerit Aquilius, & quando populus, aut plebs illam sciuerit legem, & licet constet formulam quandam ab Aquilio traditam, quem etiam Cicero tradit actionem de dolo malo primum conscripsisse; tamen an lex fuerit sic ambitiosè à plerisq; disputatur, vt sibi videantur magnum aliquid in medium attulisse. Dicamus igitur iuris absolutè constituendi penes nullum ex magistratibus, prudentibusúe authoritatem fuisse libera Roma, respondendi si consulerentur penes prudentes extitisse, qui ius ipsi non constituebant, sed quid iuris esset interpretabantur. Testis est Cicero in oratione pro Murena, cum enim facile ius ciuile vellet ostendere inquit, cum de iure consular si verè respondero, idem uidebor dixisse, quod Seruius, sin falsum dixero videbor in controuerso iure versa

ri.

ri. quæ nos ſententia docet non iuris, leguumúe factores, ſed interpretes fuiſſe prudentes. ſed ad Principem ueniamus,cui mihi uidetur Pomponius adulari. Etenim credibile non eſt uirum tantum principatus originem ignoraſſe. quid igitur ait? cum nec populus facilè regere prouincias poſſet, neq; Senatus probè tueri propter magnitudinē imperii, princeps eſt conſtitutus,eiq; ſummum ius datū, ut quicquid conſtituiſſet haberetur pro lege. Nos contra quid dicimus? oppreſſa Rep. inuitoq; Romano populo principatum cœpiſſe. Quis hoc negat? certè nemo. conſtat enim uictorem ciuilium bellorum C.Cæſarem perpetuam obtinuiſſe Dictaturam, non quidē à populo, ſed ab his, quos ipſe Conſulatu decorauerat,quo extincto Antonius uir ſanè militaris Cæſarianarum aſſertor partium,qui tū Conſul erat, Remp.conatus eſt occupare, qui Roma pulſus cum Mutinam obſediſſet,quam D.Brutus Cæſaris interfectorum unus propugnabat, ſuperatus eſt tandem ab Hircio, & Panſa Conſulibus, & C. Octauio Proprætore,qui adoptione C.Cæſaris, cui erat ex forore nepos in Iuliam familiam venerat, & C. Cæſar appellabatur. Antonius igitur in Galliam profugit,ſeq; cum Lepido iunxit,nec ſatis certum eſt volente nè, an inuito Lepido. Nam,vt Plancus ad Ciceronē ſcribit vltrocitroq; curſitatum erat ab Antonianis, vt

Lepidum

Lepidum conciliarent Antonio, uisusq; fuerat Lepidus assentiri, quem ob dolorem necare se voluit Laterensis, qui Lepido suaserat, vt Remp. tueretur, & ipsi promiserat Plancio Lepidum in Senatus, ac populi Romani potestate futurum. Ad hæc extant Bruti ad Ciceronem epistolæ de Lepidi tuendis liberis. soror enim Bruti Lepido nubserat. Ciceronis prætere a ad Brutum, quibus in Lepidum acerrimè inuehitur. unde coniici facilè potest uolentem Lepidũ ab officio recessisse, seq; Antonio coniunxisse. Plutarchus autem scribit in Antonio Lepidũ Antonio Lugubri habitu barba, crinibusq; promissis ad exercitũ concionante tubas canere iussisse, nè audiretur oratio, néue Antonium miseraretur exercitus. Illud certè constat Antonium in castra receptum, neq; Lepido nocuisse, neq; dignitatẽ hominis minuisse, quod certè non fecisset Antonius, qua fuit animi sæuitia, nisi Lepidi animum ante sibi cognouisset addictum. Hæc tamen hactenus, cum Lepidus, & Antonius, & vt Plutarcho videtur, Plancius ipse, qui exercitũ coniunxerat, in Italiam reuenissent, amboq; Consules interiissent, & exercitus omnes haberet Octauius non procul ab urbe Bononia Triumuiratum inierũt magna cum ciuium & cæde, & proscriptione. Quo in flagitiosissimo fœdere Lucium Cæsarem Auunculũ Antonius Octauio tradidit interficiendum, Accepit

contra

contra Ciceronem Antonius, cui nihil non debebat Octauius. Lepidus verò Paulum fratrem necandum tradidisse fertur. Hinc perspici facile potest veram illam Aristotelis esse sententiam. Animantium omnium hominem esse teterrimum, vbi ad scelera semel cœperit declinare; habet enim arma prudentiæ, qua in astum, calliditatemq́; conuersa ad omne facinus flectitur perniciosum, vt nulla fidei, nulla recti sit cura. Non tamen hic est deplorandi locus. Illud certè iure optimo gloriabitur Bononia suo in agro propè sua flumina diuisum orbem terrarum, non secus ac patrimonium fuisse. Sensit Bononiensis ager tres maximos, atque fortissimos exercitus, totidem imperatores Romanum imperium inter se partientes, quod & monumentis, posteritatiq́; mandatum Bononiæ nomen reddet illustrius. Scio quosdam trium Imperatorum decus orbem interse scindentium potius, quam diuidentium Mutinæ tribuere, certè nec locus procul abest à Bononia, & sine controuersia patrum, atque auorum ætate agri fuit Bononiensis. vnde laudabitur magis studiorum parens finibus propagatis, si modo tractus ille fuit aliquando Mutinensium. Nec mirum sanè cum paruis profecta initiis, bellisq́; ciuilibus exagitata, pluribusq́; vexata turbinibus Aemiliæ tamen imperarit vniuersæ Bononia ipsam subegerit Mutinam, cum Venetis

triennium varia victoria pugnarit, fuderit exercitus aliquando, & Secundo Federico Imperatori potentissimo terribilis fuerit, cuius etiam captus est filius, quem Sardiniæ dixerat regem. Digressi tamen plus æquo sumus, quæ restāt inspiciamus. Non tamen bene commissa regni societas citò dilapsa est. Lepidum enim perculit Octauius, & aliquot post annos superauit Antonium, quo socio Brutum, Cassiumq; sustulerat. Cum ergo se peremisset Antonius, solus rerum potitus Octauius, totius Reip. orbisq; Romani occupauit habenas, & vt rei atrocitatem nominis lenitate sedaret, nec Regem se dici voluit, neque Dictatorem sed Imperatorem, & principem, principatusq; potestatem Tribunitiam nominauit, quò serui tus tegeretur facilius. Nec inficior Octauianum Cæsarem, quem postea Augustum dixere, optimè solū Remp. administrasse. non tamen id quærimus hoc tempore, sed volente, oppressoue populo cœperit principatus, cuius originem latius fortè quàm oportuisset, altiusq; repetitam tradidimus, vt apertius principatus ostenderemus initia. Illud tamen & Pōponio, & cæteris concesserimus Romanum populū adeo sua magnitudine laborasse, vt libertatem diutius tueri nequiret. Cum præsertim, vt Theophanes Mityleneus apud Pompeium disseruit, cum ex clade Pharsalica vnica naui vectus Mitylenam venisset, vt

vxorem

vxorem Corneliam, quam ibi deposuerat acciperet. Tum igitur Teophanes varias esse Rerumpublicarum mutationes ostendit, esseq; necesse docuit rem Romanam ab vno gubernari. non tamen nobis quid fuerit necesse, sed quid sit factum videndum hoc loco proponitur. Hoc igitur imperium ab Augusto cœptum Augustulum habuit apud vrbem Romam extremū, occidentisq; fermè omnes prouinciæ Barbaris gentibus paruerunt, caruit imperio Romanorum occidēs multis ætatibus, Erulisq; Roma paruit & Gothis, nonnunquam etiam Græcis donec Romani Pontifices reginam quondam miserati terrarum, vrbis curam fœlicissimè susceperunt, auspiciisq; faustis Romani titulos imperii restituerunt occidenti, quod hodie munus pollet, ac viget, vtinamque diu floreat ecclesiæ pace, concordiaq; restituta. Non.n. inuidebimus Oriēti, nec cōcedimus Iustiniano fœlicioribus auspiciis restitutā Cōstantinopolim, quod ipse gloriatur C. de vet. iu. enucl. l. 1. §. sed & si quæ leges. Sit igitur hæc summa, ciuiū ambitionē bellis ciuilibus exercitatā imperiū & cōstituisse, & cōfirmasse. Quæritur autem, quod etiam de Senatu supra quæsitum est, sit nè Princeps magistratibus connumerandus, qua de re totos libros Iurisperitorū labore perscriptos videmus. Qui non esse magistratum dicūt, hac sanè ratione mouentur. Princeps populi Roma-

ni munere fungitur, à quo omnem accepit authoritatem lege regia de eius imperio lata, vt habetur.ff. de constit. princ. in ipso.l.primæ vestibulo. Si princeps igitur totius vim obtinet populi, populus autē magistratus nunquam est iudicatus, nec princeps igitur sanè magistratus censebitur. Præterea diu obseruatum aiunt, vt hæreditatis iure succederet principatus, cum igitur hæreditate magistratus dari non soleant, non erit vtiq; princeps magistratibus ascribendus. Huc accedit quod magistratus certarum rerum creantur, vt rebus præficiantur certis. Princeps omnia præstare, atq; efficere valet, non est igitur Princeps magistratus. Adde Taciti authoritatem asserentis Principe ad Senatum aliquid referente magistratus sententiam dicere solitos, qui principem à magistratibus videtur secernere. Vnde sanè constabit magistratum non esse principem. Qui verò magistratum esse contēdunt, primum illud asserunt, omnem curam publicam magistratum efficere, quod in Solonis tabulis traditur explanatum. Addunt, & illud etiam principem ab alio authoritatem habere, videlicet à populo, quemadmodum cæteri magistratus. Quid enim interest ad tempus ne creetur, an in perpetuum? an vni alicui rei præficiatur, an omnibus? Populus se ipsum creare non poterat, magistratum summa cum authoritate poterat. Nam quod dicitur

tur hæreditarium esse non posse magistratum, omnino negant; etenim Arist. polyticorum quarto volumine quærit, præstet nè tempore magistratum finiri, an esse perpetuum. Quærit etiam alibi sit nè laudanda succesio, quæ inanes certè quæstiones forēt, nisi & perpetuum geri magistratum, & hæreditariū liceret. Ad hæc præfectum prætorio cum locū apud principem obtinere tradunt, quem apud Dictatorē magister equitū; si Dictator igitur magistratus erat, quod inter omnes constat, cur non erit & princeps, qui in Dictatoris locum suffectus est? Quanquam non omnino Dictatura est principatui æquāda, quæ & sex mensibus finiebatur, vt suo loco dicetur, & aliquando Romæ à Dictatore ad populum prouocatū esse memoriæ proditum est. Cum enim L. Papyrius cursor Dictator in Q. Fabium Rutilianum magistrū equitum animaduertere vellet, quod contra Dictatoris imperium pugnauerat, viceratq; Samnytes ad populum est prouocatum, qui plus poterat, pollebatq;, quàm Dictatura. Verùm non iure causæ seruatus est magister equitū, sed præcibus populi Romani à Dictatore donatus. Certè à principe nunquam fuit prouocatum, sed neque attinebat prouocare ab eo, qui libertatē sustulerat. Legimus tamen Vitelliū, qui menses aliquot imperauit Romæ, fuitq; à Vespasiani militibus interfectus, cū ab eo aliquādo quidā

diſſenſiſſet ſenator in maturã vſurpans libertatẽ, Tribunos plebis appellaſſe in auxiliũ ſprætæ poteſtatis. Quod exiſtimatum eſt ira potius factum, quàm vt aliquid Tribb. plebis, aut populi libertati daretur. Itaq; ad præces Senatus confugit; Imperator verò, vt ſe placatum oſtenderet, mirum non eſſe dixit, Senatorem à Senatore de Rep. diſſentire. Hoc propterea diximus, vt & doceremus vim maiorem legitima principatum habuiſſe, incuſſoq; metu libertatem ereptam, & ſimul oſtenderemus principem eò maiorem vim habuiſſe, quàm Dictatorem, quòd alteri reſpectus libertatis inerat, alter poteſtatem omnem in aliorum ſeruitute ponebat. Soluunt etiam authoritatẽ Taciti, aſſeuerantes magiſtratus, qui libera Rep. ſoliti erãt creari, vt effigies aliqua, vel vmbra potius publicæ dignitatis exiſteret ſub principibus etiã renunciari ſolitos, eos principe referente ſententiã dicere conſueuiſſe, neq; eam rem efficere quominus Princeps ſit magiſtratus. Ego certè in hanc tranſeo ſententiam, vt exiſtimem imperium omne legitimũ nomine magiſtratus cenſendum. Nam qui principẽ inficiantur eſſe magiſtratum, ſibi perſuadent detrahi de Auguſta maieſtate neſcio quid, ſi fateantur Imperatorem eſſe magiſtratum. Ego contra præclarum Cæſaribus exiſtimo ſummum eos gerere magiſtratum, & cum ſanè magiſtratum, qui Remp. contineat vniuer-

vniuersam. Sunt enim (vt Arist. inquit) omnes in rege populi; quippe qui curam omnium pariter gerit, quod maximè proprium est magistratuũ. Dicet forsitan aliquis magistratus legibus subiacẽt, Principes verò minimè, nempe, quia soluti sunt legibus; est igitur cæteris liberior magistratus. hoc est autem maximè principi gloriosum, vt cum legibus non teneatur, sua sponte tamen obtemperet, sitq; legum instar magistratus, cuius in pectore leges vniuersæ quiescant. Satis est autem de Principe nobis hactenus disputatum. Repetit enumerans, quæ supra retulerat Pomponius, de quibus satis, & forsitan nimis multa nobis dixisse videmur, & quoniam voluminis huius satis magnitudo creuit, ad proximum accingemur.

Libri primi finis.

IN LIBRVM SECVNDVM CATALEXEOS IN LEGEM SECVNDAM DE ORIGINE IVRIS.

PROOEMIVM.

APIENTIAM, *qui summum, maximumq́, prodidere bonorum mihi sanè uidentur cælum (ut dici solet) rectis luminibus intuiti. Quid.n. obsecro magis est hominū naturæ consentaneum, quàm inquisitio ueri, atque inuestigatio? Verum autem quomodo quis assequatur sine sapiētia, cum in opinionibus etiam, tum maximè gaudeamus; cum uerè aliquid opinati censemur? Hæc nimirum est illa sapientia, qua duce iungimur Deo, quæ terrena exutos labe animos ad sydera tollit, quæ mortales efficit immortales, germanæq́ patriæ memores cogit aspernari caduca. Hanc ueteres tripartito descripsere sapientiam. quidā enim uirtutum orbem, cumulumq́ dixerunt, quam finitionem tuentur Stoici. Itaque nullis perturbationibus moueri sapientem asserunt, neutri subiacere fortunæ, nullos pertimescere casus, nunquam à recto ne digitum quidem flectere, nihil efficere tandem cuius aliquando peniteat. Alii plurimarum rerum cognitione sapientiam definiunt, quam assidua lectione commentatione, meditatione, omnisq́ generis exercitatione comparari tradunt. Tertii in eo positam existimant sapientiam, ut naturam optimam sequamur ducem, in iis præcipue rebus, in quibus hominis natura cæteris animantibus*

mantibus

mantibus præstat. Illud autem postremùm apposuisse uidentur, propter appetitiones quasdam, quæ cum natura nobis insint, domandæ potius, subigendæq; sunt, quàm sequendæ. Et illam Stoicam, quæ primo loco posita est sapientiam, nescio quisnam inter mortales reperiat. Deus enim inter homines esset, cui nulla uirtus omnino deesset; Nec sanè si cæteras descriptiones accipias facilè sapientem inuenias; tum nè hominem quidem, nedum sapientem hominem deprehendisse se putet Cinicus ille Diogenes. Sed iam est accedendum ad ea, quorum gratia de sapientia nobis est disputatum. Ego quidem perduelles non paucos habere sapientiam cerno, & eos quidem ualidissimos, ac paratissimos ambitionem scilicet immodicam, amorem sui, cæterorum contemptum. Addatur etiam si placet inuidia, et quæ maximè probantur honorum, dignitatum, bonæq; apud omnes existimationis cupiditates immensæ, quibus tot, tantisq; aduersariis, quis per Deum fidé, atq; hominum resistat? Non fuerit igitur mirandum, me tantulum homuncionem utrisq; orbatum luminibus succubuisse, manumq; dedisse, & ea improuidum, incautumq; tentasse, unde uetet pudor referre pedem: non tamen dubito si iudices nactus æquos fuero, quin uenia iudicer dignus. Nam cùm P. DONATO CÆSIO Narniensium Præsuli, Bononiæq; Clarissimo Prolegato tantùm deberé, quantùm nec mente concipere, nec uerbis ualeam explicare, cumq; referendæ gratiæ par non essem, quàmuis habendo referrem, continere me tamen non potui, quo minus animi grati aliquod præberem indicium, ut Antistes optimus, atq; mitissimus licet gratuita sua in omnes esse uelit officia, sentiret ta-

N men,

men, quæ in nos, nomenq; nostrum innumerabilia contulerat, non malè penitus collocasse. Effectū est igitur animi facilitate quadam, & gratificandi bene merentibus forsitan stulto, non iniquo tamen studio, ut in alteram legem de origine Iuris liberet excurrere. Qua in re si peccatum est simplicitate potius est, quàm malitia peccatum. Quare lector benignus, ad quem hæc nostra peruenerint, gratis accipiat animis, secumq; cogitans me pro hac, qua fungor humanitate, uirum bonum & esse, & haberi uoluisse clementius perlegat, putetq; non omnibus Deos omnia dedisse, humanisq; ignoscat erroribus. Sed iam de re dicendum uidetur, & quoniam superiore uolumine Iuris originem, incrementumq; Romani tradidimus, ad magistratus explicandos, qui legum, iurisq; Interpretes sunt, & ministris præpetibus addicentibus auibus, secundaq; omnia, fatis promittentibus transeamus.

Catalexeos in l. ſecundam DE ORIGINE IVRIS LIB. II.

Excvrsio Prima.

OST originem Iuris, & proceſſum cognitum, conſequens eſt, ut de magiſtratuum nominibus, & origine cognoſcamus. quia (ut expoſuimus) per eos qui iuri dicundo præſunt effectus rei accipitur. Parum eſt enim ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura reddere poßint. Poſt deinde de authorum ſucceßione dicemus, quod conſtare non poßit ius, niſi ſit aliquis iuris peritus, per quem poßit quotidie in melius produci.

OST cognitam Iuris originem, explicatumq; quo potiſsimum pacto creuerit, conſequens eſſe tradit Iureconſultus de magiſtratibus, eorumq; tractare nominibus. Quoniã enim iuri dicundo magiſtratus præſunt, veluti cauſam afferre iuri videntur, per quam

id, quod efficitur cognosci facilius posit: etenim qui ius dicit efficere quodam modo videtur, vnde non ab re iudicabitur demonstrantium more ab efficientibus effecta cognoscere. Post verò de iuris interpretibus, prudentibusq; dicendum tradit. necesse est enim (inquit) vbi ius fuerit, ibi etiã esse qui ius corrigant si fuerit opus, inq; meliorem redigant statum. Intelligẽdum est autem ea figura Pomponium vsum, quàm author ad Herennium eius operis volumine quarto transitionem appellat. Est autem transitio dictorum breuis quædam commemoratio, & quasi admonitio dicendorum, vt est apud Vergil. in ipso vestibulo secundi voluminis Georg.

Hactenus aruorum cultus & sydera cœli
Nunc te Bache canam, nec non siluestria tecum
Arbusta, & prolem tarde crescentis oliuæ.

Et apud Ausonium.

Hactenus descripsi fastos, si fors uolet ultra
Adiiciam, si non qui uolet adiiciet.

Et quoniam cognosci per causas effecta prædiximus, cognoscendi rationem apertius explanemus. Duo sunt igitur (vt probatissimis videtur authoribus) cognitionis genera, ad quæ cætera rediguntur, aut eius, quod efficitur per causam, quæ recta cognitio est, aut causarum per effecta, quæ minus propria censetur. vt cum ex variis lunæ figuris teretem ipsam,

ſam,rotundamq́; iudicamus. cum contra par eſſet formarum varietatem ex orbe cognoſci. Iam illud ignorari non oportet, magiſtratus efficientium cauſarum iuris locum habere. Sunt enim(vt M.Tul.tradit in Topicis ad Trebatium) cauſarum efficiẽtium genera plura. nam, & pater cauſa dicitur filii, & organa,ſiue inſtrumenta efficientibus adnumerantur cauſis,& qui vtitur efficere quodammodo videtur. nihil enim temere factum putatur,ſed ad ſuum, certumq́; finem ſingula creduntur effecta. vnde,& magiſtratus iure vtentes,& quod ſuum eſt vnicuiq; tribuentes,corrigentes præterea, nonnunquam etiam & ad tempus ſaltem conſtituentes, ius efficere quadam ratione videntur. Quod autem ad conſtituendum ius attinet,ſcire licet tribus rationibus iura cõſtitui ſolita,aut quæ ſint perpetua, vt duodecim tabularum leges,aut quæ tempore finiantur,vt edicta Prætorum,quæ niſi probentur vſu, vel iuſſu populi cum ipſa finiuntur prætura,vel quæ variantur perſonis. Equites enim Romani, quemadmodum oſtendit Cicero in orationibus pro Rabirio Poſthumo, proq́; Cluentio repetundarum interrogari non poterant;æquum cenſentibus Legumlatoribus Romanos Equites quo minus dignitatis haberent eò minoribus legum laqueis vinciendos fuiſſe.Iam,& tempore iura mutantur: alia ſunt enim belli, pacis alia.Au-

ro, carpentis, purpura vexante Italiam Annibale interdictum est mulieribus. Hæc omnia salua, victriceq; Rep. sunt illis restituta. Aequitatis etiam habenda est ratio. tritũ enim est vulgari sermone prouerbium. Ius summum summam ingiuriam esse. vnde, & iudices, & legum interpretes quodam sunt interpositi mediiq; pacto inter ius, & iniuriam: vnde Δικαστὶ Græci iudicem vocant. Crediderim etiam Νομοθέτη, siue legislatorem quodam pacto iudicem esse, hoc tamen interesse, quod Νομοθέτης in vniuersum iudicat, Δικαστὴς verò priuatim, quam etiam sentẽtiam Rhetoricorum primo probat Arist. volumine. Tunc ergo ius corrigitur, siue constituitur cum locis, temporibus, personis, rebus accommodatur. Exempli quoq; magna vis est, etenim grauius multa plectuntur, ne transeant in exemplum.

EXCVRSIO. II.

QVOD ad Magistratus attinet initio ciuitatis huius constat Reges omnem potestatem habuisse, iisdem temporibus & Trib. celerum fuisse constat, is autem equitibus præerat, & ueluti secundum locum à Regibus obtinebat. Quo in numero fuit Iunius Brutus, qui author fuit Regis eiciendi.

REGIAM sanè potestatem summam in ciuitate fuisse supra quoque docuimus, sic tamen vt de rebus

rebus omnibus Senatum consulerent, & nonnulla per populum curiatis comitiis agerent, & de suo iure nonnunquam decederent, quod in Horatiano iudicio fecisse videtur Hostilius ad populum prouocatione permissa. Romulum tamen tradunt extremis temporibus victoriis elatum morem soluisse cōsulendi Senatus. Tarquinium etiam superbum euertisse potius, quàm consuluisse patres, cæteris Regibus in honore maximo senatus fuit. His ergo breuiter repetitis magistratus videamus, quibus Reges vsi sunt, in primisq; celerum occurrit Tribunus. Sequuntur plerique eam quam Pomponius opinionē, nempe equitibus præfuisse Tribunum celerum. Alii verò, quam etiam sententiam Liuius non negligit, trecentos viros ad corporis custodiam circa se Romulum habuisse dicunt, eiusq; cohortis præfectum celerum fuisse Tribunum. Celeres autem appellatos, vel à celeritate ministerii, quod Regi semper assisterent, vel à Celere quodam cuius opera in vrbe condenda Romulum vsum tradunt, à quo etiam Remum interemptum scribunt, licet alii sentiant cædis authorē ipsum fuisse Romulum, Liuius, & Pomponius eiusdem sententiæ sunt Iunium Brutum, tum cum maximè Reges exegit celerum fuisse Tribunū, eiusq; magistratus authoritate populum ad concionem vocasse, deq; abrogando regno retulisse. Dionysius

nysius memoriæ prodidit summum sacerdotiũ eo tempore penes Brutum fuisse, licuisseq; per leges & ad concionem vocare populum, & habere comitia, additq; eum sibi à Tarquinio creditum honorem, vt pote fatuo, nec vim tantæ dignitatis intelligenti, ne siquidem intelligeret vsuro. Prior tamen sententia maioris partis scriptorum authoritate probatur. Patet autem secundum Regem principem locum tenuisse Tribunum celerum, quòd Lucretius Tricipitinus vrbi à Rege præfectus, (non enim Romæ aderat, sed Ardeam obsidebat Tarquinius cum illi regnum est abrogatum) ad concionem populum non vocauit, sed Tribunus celerum, nisi quis fortè dixerit extinctæ filiæ dolore cruciatum Lucretiũ ne verbum quidem dicere potuisse. Maximum certè honorem Tribuni celerum constat inter omnes fuisse. Sed de præfecto vrbi suo loco dicetur. Fuerunt forsitan & Regibus magistratus alii, hi tamen annalium memoria celebrantur, reliqui forte & regno, & libertati communes in Reip. magistratibus tradendis exponendi videntur.

EXCVRSIO. III.

EXACTIS deinde Regibus Coss. constituti sunt duo, penes quos sum num ius uti esset lege rogatum est. Dicti ab eo, quod plurimum Reip. consulerent, qui tamen ne per omnia regiam

giam potestatem sibi uindicarent, lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset, néue possent in caput ciuis Romani animaduerte re in iussu populi. Solum relictum est illis ut coercere possent, & in uincula publica duci iuberent.

LIBERI populi Romani magistratus annuos iã hinc aggreditur iurecõsultus exponere à Coss. initio sumpto, quòd illi Regibus successerunt, regiumq; præ se tulerunt imperium. Sunt qui asserant, quibus etiam Liuius astipulatur ex commentariis Seruii Tulli Consules geminos esse creatos. Bonus enim ille Rex cum generi Tarquinii nequitiam perspiceret, patriam liberare cõstituisse creditur, quod sanè fecisset, nisi scelere, atque parricidio præuẽtus, prohibitusq; fuisset. Dionysius tamẽ existimat creãdorum Consulum consilium Bruti fuisse, in eaq; re Lacedæmoniorum Reges imitatum, hoc tamen mutasse, vt singulis crearentur annis. Nam Lacedæmoniorum Reges & ipsi perpetuo regnabant, & regnũ posteris relinquebant hæreditatis iure. Idem putat Dionysius Consules Græce συμβούλους siue προβούλους à cõsultatione videlicet sumptis nominibus, quam sententiam etiam Pomponius sequitur. Fuerunt autem, vt Liuius scribit, qui Consules à iudicando dictos censuerint, idemq; apud veteres fuisse tradiderint, & consulere, & iudicare. Cuius etiam sententiæ non vi

detur Pomp.expers. Summū enim ius primis Coss. Datum etiam ipse significare videtur. Liuio prior sententia magis probatur, vt quod Reip. consulant Coss.appellentur Græci tamen posteriores, vt idem est author Dionysius ab imperii culmine, potestatisq; maiestate ὑπάτους maluerūt appellauere. Quos.n. potestatis magnitudine præstare cæteris significare volebant, eo nomine Græci veteres appellabant. Sed ad cōsulatum omnia Regum insignia, iuraq; vniuersa primi Consules habuisse dicuntur L. Iunius Brutus, & Tarquinius Collatinus. Cautum tamen est (nè vni domino successisse crederētur duo, terrorq; geminaretur) alter vt eorum fasces haberet, tenuitq; Brutus concedente collega. Collatinus autem magistratu se abdicare coactus est, quod nomen Tarquiniū libertati videretur officere, omnesq; gentis Tarquiniæ lege lata exulare iussi. Lucretius huic suffectus, qui cū Consulatus onera summa senectute confectus ferre non posset breui periit, in cuius locum Valerius, vel Volesius successit, is Consulum primus in concionem ascendens fasces populo submisit, vt maius imperium populi, quam Consulum esse doceret. Is legem de prouocatione tulit, vt videlicet à Coss. prouocare liceret ad populum. Non satis explicatum est, quo primum tempore interdictum sit Consulibus de capite ciuis Romani iudicare iniussu

populi.

populi. Creditur tamen eiusdem fuisse Valerii hanc quoq; legem, quæ tamẽ postea Portiis, Semproniisq; legibus sancta dicitur diligentius, atq; seuerius. Tenuerunt multos annos Consulatum patritii, post verò magnis contentionibus certatum est, vt Consulum alter crearetur ex plebe, quæ tandem superauit primumq; obtinuit, vt plebeium liceret Consulem fieri; post etiam, vt esset necesse, Consulq; primus de plebe renunciatus est P. Sextius, siue L. Sextius anno ab vrbe condita CCCXXIC. In plebe quoq; aliquid certaminis seculis posterioribus fuit: nobiles enim plebeii patritiis iam facti familiares, obsessum Consulatum tenebant, ne nouis hominibus aspirare liceret, quam coniurationem C. Marius primum fregit septies Consul aduersa nobilitate. M. quoq; Tullius idem ferè gloriatur se consequutum: nam homines noui serò Consules fiebant, si qui tamen fiebant. Ipse verò suo tempore sine repulsa iactat se Consulem esse factum. Et primis quidem temporibus nullum tempus præscriptum fuerat Consulatus adipiscendi, credo, vt virtuti pateret honos. Post verò decretum est lege per lata, vt ante tertium, & quadragesimum annum nemo Consul crearetur, cuius legis, vel certe legum (sæpius enim latæ videntur) author est Cicero Philippica quinta asserens Magnum Alexandrum, qui tertio, & trigesimo obierit ætatis

anno, decem annis ante Consularem ætatem extinctum. legibus tamen soluti sunt à Senatu, populoq; Romano nonnulli, quorum eximia, singularisq; virtus maturiore digna iudicata est Consulatu. Sed quid ego dicam, aut quid ego quærar? quo recidit Consulatus? nempe si titulum de Consulum officio ff. inclusum legas nihil Cōsulibus tributum reperias præter ius manumittendi, sanè si seruis liberandis tuus ô Iustiniane occupatus Bellisarius fuisset, nec Africam recuperasses, nec de Gothis fuisset triūphatum, nec Vitigetem Regem Byzantium vidisset. Deseruerunt principes Romam, vt alteram melioribus conderent auspiciis, sed eos quidem suā fefellit spes, etenim Roma Pontificum auspiciis floret, florebitq; semper, non enim interire religio potest. Imperant immanissimi Barbari Cōstātinopoli, maxima cum nostra iactura, Christianorumq; dedecore Principū, qui dum partim inter se pugnant dominandi stimulante libidine, partim Ecclesiæ repugnant, ambitione tetra cogente, jam Asia, atq; Africa, jam opulentissima Europæ parte cesserunt, hostibusq; Turcis, spōte victoriam concesserunt. fide, iustitia, pietate terras deserentibus, omnibus flagitiis, atq; sceleribus contaminatas. Hæc tamen satis sint deplorata. Diximus in superioribus nihil non auspicato gessisse Romanos. Vnde credibile sanè videtur, regium imperium

rium auspicato creari solitum. Cum supra quoq; exposuerimus Reges non ante regnasse, quàm per auspicia annuissent superi. Videndum est igitur, quibus auspiciis Coss. crearentur. Primum quidem legibus Aelia, & Fufia cautum fuisse constat, ne tonante, fulminanteúe Ioue, cum populo quicquam ageretur. Deinde etiam, quod supra memoratum est, vt loco inaugurato ageretur. Post verò, vt his diebus, quibus cum populo agi poterat, comitialibus. s. ageretur. Capiebat autem qui magistratum gerebat tabernaculum, propterea quòd apud pomerium, quod extra vrbem censebatur, Comitia in campo Martio fiebant. Dabatur cistella, vt sortitio fieret praerogatiuae, dabatq; operam Rogator, vt boni nominis primum in praerogatiua rogaret. Quibus autē haec fierent auspiciis, cum de religione dicetur, si quando fuerit ocium explicabimus. Illud certè reticeri non potest occinuisse soricem, vel sternutasse rogatum comitia saepenumero diremisse. Nam quid ego de obnunciatione dicam, quae bello, & pace valebat plurimum? Erat autem obnunciatio, qua magistratus, vt magistratum coerceret de coelo se seruasse dicebat. Itaq; nihil censebatur actum, cum fuerat obnunciatum. Nec solum in magistratibus creandis, ferendisúe legibus hoc seruabatur, sed in castris Consul iam signo pugnae proposito, iam prolatis propè

ſignis obnunciante collega continebatur ne illo die pugnaret, vt Varroni Paulus obnunciauit, qui niſi paruiſſet aliquanto ante Cannenſem cladem amiſiſſet exercitum. M. Bibulus Cæſaris in primo conſulatu collega quatuor, & amplius mẽſes domi clauſus obnunciando contriuit, Cæſar tamen non mouebatur obnunciationibus, quippe qui ſibi perſuaſerat repertam Auguralem diſciplinam, totamq; rationem auſpiciorum ad vulgi terrorem, vt facilius obtemperarent, & in manu paucorum eſſet Reſp. Sed & ad coercendas ſeditiones, improborumq; hominum audaciam vſui maximo fuiſſe auſpicia compertum eſt. Bibulus igitur poſtea in cõcionem productus ſæpe dixit, ſe C. Cæſare leges ferente ſemper de cœlo ſeruaſſe. Pullariorum vſus in bello fuit, quem etiam in his, quæ de diuinatione cõſcripſit Cic. ridet. pulli cauea educebantur, obiiciebatur cibus, ſi non ſummebant peſsimum augurium, bonum ſi veſcebantur. Iam quoniam neceſsè erat, aliquid ex oſſa in terram cadere pullo, pullumq; vt reciperet roſtro tundere terrã, tripudium id ſolſtimum dicebatur. Itaq; in pullarii erat poteſtate ſi uellet auſpicium ementiri, quod L. Papyrio Conſuli aduerſus Samnites pugnaturo dicitur eueniſſe, qui re certamine pullariorum cognita, telis hoſtium pullarium, qui ementitus erat, pro exercitu piaculum obiecit, ac vicit ille certè.

te. Ridiculè magis Appius Pulcher, qui non edentes pullos in mare proiici iussit, increpans si nolunt esse bibant. Reprehendet me tandem aliquis,& merito quidem accusabit, quod hæc ludibria duxerim per scribenda, feci tamen consulto, vt intelligeretur quibus artibus Resp.regeretur Romana. Eisdem nostri temporis principes, vti religionis titulo sua commoda metientes; vel potius tegentes flagitia, vnde tot sectæ, tamq; perniciosæ sanctam inuasere Remp. Illud non prætermittendum videtur, seditionibus ciuitate laborante, cum de Dictatore creando Senatus deliberaret, eiusq; Magistratus potentiam nō ferendam existimarent pleriq;, eo uentum esse vt Gn. Pompeius Cos. vnus crearetur, ea conditione tamē, vt collegam sibi duobus proximis mensibus subrogaret, dixitq; Scipionem socerum suum. Et quoniā Laconum Regum supra facta fuit mentio, illud etiā addiiciatur Coss. Spartanorumq; Regibus hoc fuisse commune, vt summum ius, summāq; in bello potestatem haberēt, nec ab eis dum bellum gereretur prouocare liceret. Nam si permissa prouocatio militibus foret, omnis esset extincta disciplina militiæ. Propterea cautum lege fuit, ne lex vlla ferretur in castris, neue perlata populum teneret, metuētibus scilicet ciuibus, ne summa Cōsulis authoritas, quando omnium Centuriarum, Curiarum, Tribuum homi-

nes

nes militabant, milites compelleret ad id sciscendũ, quod Coss. imperassent. Quod si licuisset leges omnes Tribunitiæ quæ modo displicuissent Senatui, abrogatæ fuissent. Hactenus igitur de Consulatu sit dictum.

EXCVRSIO. II.

POST deinde cum census iam maiore tempore agendus esset, & Consules non sufficerent huic officio, Censores constituti sunt.

CENSVRAM describere aggredietibus nobis, animaduertendum videtur imprimis parua rerum initia negligenda non esse, crescunt .n. augenturq; plerunq;, vt cum postea velis obuiã ire non valeas: haud secus quam ex parua sæpe scintilla flamma oritur maxima, quæ corripit omnia, quã vix vbi libeat extinguas. Sed ad rem nobis est redeundum. Paruis initiis, atq; adeo minimis orta Censura in maximæ dignationis, maiestatisq; supræmæ aucta est magistratum, cuius origo hæc traditur fuisse. Cum multos annos census non fuisset populus, nec differri census posset propter ærarii difficultates opinor, Coss. verò finitimis occupati bellis rem operosam, & minimè consularem curare non possent. placuit suum, propriumq; magistratũ creari eiq; rei præfici, qui ab agendo

agendo censu, Censorium nomen obtineret. Duos igitur creauere viros Marco Geganio iterum, Tito Quintio capitulino quintum Consulibus anno abur be condita nisi fallor cccxii Papyriũ, atq; Sempronium, qui parum solidum consulatum exegerant, vt quod in consulatu gerẽdo defuerat, suppleretur Cẽsura. Qui magistratus vt Liuius tradit patribus gratus fuit, quò plures essent in magistratu patritii, vel fortè præsagientibus quantum honoris, atq; dignitatis esset consequutura Censura eorum ope, qui renunciati Censores fuissent. Primam quidem Censuram, ut laboris plenam, inuidiæq; obnoxiam primo res patrum recusauerũt. Et Censores quidẽ in quinquẽnium creati fuerunt, idq; seruatũ est vsq; ad Aemilium Mamercũ Dictatorem, qui ius Censoriũ in annum, sexq; menses contraxit, quem notauere Censores adiecta causa, quod magistratus populi Romani ius imminuisset. Sed authoritatẽ Cẽsoriam videamus, vt inteligatur quibus principiis quantum postea creuerit. Primis igitur Censoribus scribarum, tabularũq; cura tributa est, & cẽsendi formula. Post vero & Senatũ legere, & quos vellent Senatu mouere soliti sunt. Equitatum quoq; censebant, quosq; iudicabant indignos equũ vendere cogebãt. Tribu mouebant, inter ærarios referebãt, mulctabant etiã si videretur, vectigalia populi Rom. locabant, ipsisq;

Cēsoribus certum attribuebatur à Senatu vectigal, quò opera, quæ vtilia putarent vrbi conficere possent, Sarctis quoq; tectis præerant, dabantq; operā ne publicis ædificiis officerent priuata. Cùm verò notabant aliquem, notæ causam subscribebant, & aliquādo populo rationē reddebāt. Vnde Cēsorius Cato, cuius tristissima Cēsura fuit, grauissimas orationes in eos, quos notasset habuisse dicitur, multorūq; sibi nobilissimorum inimicitias comparasse, quibus per omnem vitam exercitus est, quasq; ipse non minus exercuit. Accidebat tamē frequentius, vt quem alter Cēsorum notaret, alter ignominia leuaret, quē hic Senatu mouerat ille Senatorē relinqueret. quod plerunq; Censorum inter se discordia faciebat. Iam de Senatus principe legēdo cōtrouersiam inter Cēsores fuisse constat illud certe seruabatur, vt qui semel lectus princeps Senatus esset, perpetuo legeretur, nisi à Censoribus subscripta causa notatus ignominia fuisset. Marcus Cicero in ea, qua Cluentium defendit oratione multis verbis contendit Censoriā notam timoris magis causa, quam ignominiæ à maioribus cōstitutā. Illud certè credibile mihi videtur maximam Censorum partem vulgi potius opinione moueri solitam, quàm explorato aliquo, certoue iudicio. Cæterum in his, quid credi par sit, suo quisq; vtatur iudicio. Illud certè obseruatum est nè in de-

mortui

mortui locum Censor crearetur, seq; superstes abdi caret Censura. Nam cum aliquando demortuo Censor esset suffectus, eo lustro capta dicitur à Gallis Roma. inde religiosum fuit Censorem sufficere. Et quoniam iniquum videbatur penes vnum tantam vim magistratus esse, se collega abdicabat. Appius tamen Claudius, qui postea cæcus factus est quinquẽnium Censuram gerere aduersantibus etiam Tribb. pleb. est conatus, neq; se abdicauit magistratu, cum Plautius eius collega secundum tempus Aemilia lege definitum abiisset magistratu, hi Censores libertinis, sordidisq; hominibus in Senatum lectis, illum ordinem sic polluerant, ut proximi Coss. professi sint in concione eo Senatu stare Remp. nõ posse, legerintq; Senatum quemadmodum ante Claudium, & Plautium Censores citari solitus esset. Factum est igitur horum vel ambitione, vel temeritate Censorum, vt in humillimorum, sordidissimorumq; manu comitia forent, quod Cn. Flauii docuit curulis Aedilitas, de qua nobis memoratum est supra, donec Q. Fabius Censor omnem colluuionem illam, ac turbam nè cuiuis de media plebe paterent honores, in quatuor diuisit tribus, quæ vrbanæ sunt appellatæ, in quas postea Graccorũ pater Sempronius ciues transtulit Libertinos, vt Cic. primo de oratore dialogo testari videtur; quæ res adeo grata fuit, vt Fabio Ma

ximi cognomẽ,quod tot victoriæ non dederāt hinc quæreretur,& Sempronio Libertinorũ, in tribus vrbanas separatio, maximo fuit honori. Itaq; sunt, qui credant Plautium malè gesti honoris verecundia, potiusq; Aemiliæ legis respectu magistratu abiisse. Ad Appium tamen veniamus, qui Potitios sacrorũ Herculis apud aram maximã vetustissimos antistites extinxit. Nam cum seruos publicos ea sacra docuisset, atq; præfecisset, duodecim familiæ Potitiorũ, in quibus triginta puberes erant, ante finem anni vertentis perierunt; Ipse verò Censor, post aliquot annos memore Deum ira cæcus est factus. Quibus tamẽ omnibus, vniuersæq; ciuitatis cõsensui temeritate restitisset, totumq; quinquennium solus Censurã obtinuisset, nisi maluisset petere Consulatum; Et de Censoribus satis, si modò illud adiecerimus, Censuram post Appii Claudii tempora, Aemilia lege sublata, potius quàm abrogata quinquennii fuisse.

EXCVRSIO. V.

P OPVLO deinde aucto, cum crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. Itaque Dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduersio data est: Hunc magistratum, quoniam summam potestatẽ habebat, nec erat fas ultra sextum mensem

mensem retinere. Et his Dictatoribus magistri equitum iungebantur sic, quomodo Regibus Tribuni Celerum, quod officium ferè tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio, magistratus enim habebantur.

RERVM publicarum hic sanè status, hæc conditio fuit veterum, vt antequam perfectum assequerentur gubernationis genus, maximas in magistratibus creandis paterentur mutationes, nouis semper magistratibus auctis. Neq; enim excogitari possunt initio cuncta, neque inuenta, excogitataq; perfici. Itaq; populus etiã Ro. nouis magistratibus Remp. suam iuxta temporum varietatem, opportunitatẽq; muniuit, cumq; bellis præmeretur assiduis, & populus frequenter Tribunitiis seditionibus agitatus ad delectum non responderet, cum à Coss. prouocare liceret, essentq; iidem iudicaturi, quorum res agebatur. Placuit magistratum sine prouocatione creari, cui uitæ, necisq; ciuium ius esset cum in vrbe, tum etiam in exercitu; hunc appellauere Dictatorem, vel ob id, quod eius dicto obtemperarent vniuersi, vel ob id certè, quod à Consule diceretur, quasi dictus ipse dictaret aliis facienda. Credo verum esse, quod scribit Dionysius, quæsitũ nomẽ minus inuidiosum; quodq; minus extollere eum hominem posset, qui gereret Dictaturam, multis enim rebus eius vis magistra-

giſtratus coercebatur. Non enim quod inter omnes conſtat vltra ſex menſes Dictaturam poterat adminiſtrare, nec aſcendere quidem equum, niſi tuliſſet ad populum, populusq; iuſsiſſet. Quare magiſter equitum eſt additus, qui præeſſet equitatui. Nec ſanè temerè Dictatorem dicebant, ſed ſi quando propter tempora Reip. vel propter bellorum magnitudinem, vel grauiorẽ aliquẽ caſum res flagitare videbantur. Dicebatur autem quemadmodum ſupra me moratum eſt, à Conſulum altero noctis ſilentio, qui buſdã adhibitis ceremoniis, quas perſequi nõ huius eſt operis; aliquando tamen populi ſuffragiis Dictator eſt renunciatus, Italiam urente Annibale, iamq; ad Trebiam, atq; ad Thranſimenum victore. Dixit autem populus Q. Fabium Max. nam alter Conſul Flamminius ad Thranſimenum ceciderat, ad Seruilium alterum Conſulem mitti nuntius non poterat hoſtibus per Italiam vagãtibus. Liuius tamen ait Q. Fabium non Dictatorem, ſed pro Dictatore fuiſſe, quòd populus Dictatorem dicere non valebat. Ego tamen non video cum legem, quæ de Dictatore dicendo lata eſſet populus accepiſſet, cur Dictatorẽ di cere non poſſet; nulla enim ſe populus obſtrinſerat Religione, quo minus & legẽ ſi vellet abrogaret, & quem vellet diceret Dictatorem. Idem ait magnitudine rerum à Fabio geſtarum obtentum eſſe, vt Di

ctator

ctator haberetur. Hic est ille Fabius vnus, qui nobis cunctando restituit rem, scutum (vt Plutarchus ait) populi Rom. Sed ad ipsam redeamus Dictaturam. Omnes quidem magistratus, præter plebis (vt quidam volũt) Tribunos præsente Dictatore vim amittebant. Præferebat Dictator quatuor, & viginti lictores cum fascibus, atq; securibus, eratq; quemadmodum diximus ei adiunctus equitum magister. Illud verò animaduertendum est hoc loco falli Dionysiũ. videtur .n. sentire, quoties Dictator crearetur, Coss. se magistratu abdicare, quod siquidem admittimus, quid obsecro dicemus, cum Dictator, quæ fuit veterum modestia, se octauo die, vel certè quinto decimo, vel ad summum vigesimo abibat magistratu; noua nè comitia erant habenda, noui creandi Coss.? vt quemadmodum postea sub Imperatoribus euenit, nesciretur qui, cuiusq; anni Consules fuissent, & quidam vix inito consulatu honore cessissent; Illud certum est ConsulesDictatori obtēpare solitos, ad eũq; sine lictoribus accedere; nam nè magister quidem equitum Dictatoris iniussu mouere se poterat, alioqui Dictatoris securibus erant obnoxii, vt de Cursore Papyrio supra retulimus, qui Q. Fabiũ magistrũ equitum, quòd contra Samnites aduersum suum edictum pugnasset, eosq; egregie vicisset securi percutere voluit, vixq; vniuerso Populo Romano supplicanti

ti hominis salutem concessit. Iddem Fabius Max. in Minutium magistrum equitum edidisset exemplũ quòd cum Annibale cõtra suum edictum pugnauerat, nisi quòd fando nunquã erat auditum magistrũ equitum Dictatori populus æquasset, cuius rei nemi nem priusquam ipsum pœnituit Minutium, qui ab Annibale circumuentus, liberatusq; à Fabio se sua sponte Dictatori subiecit, plebiscitumq;, quo se oneratum, potiusquam honoratum videbat primus antiquauit. In tanta tamen potestate duos aliquando necessitate cogente constat Romæ Dictatores fuisse. Nam post pugnam, cladémq; Cannensem, cum Dictator iam profectus ad bellum esset Curiæ solitudinem Senatus respexit, multi enim variis casibus interierant. Decreuit itaque, vt qui Censor omnium fuisset antiquissimus, is Dictator esset sine magistro equitum, asciscesceretq; in Senatũ, quos eo dignos ordine iudicaret. Dictator fuit M. Fabius Buteo, qui cum lictoribus in rostra conscendit, dixitq; concione aduocata, nec duos eodem tempore esse Romæ Dictatores posse, nec Dictatorẽ sine magistro equitum; quod igitur tempus, ac necessitas coegisset se correcturum, namq; Senatu neminem esse motorũ, ne de Senatore vnius hominis fuisse videretur iudicium; & ita in demortuorum locum Senatum lectu rum, vt ordo præpositus ordini, non homini videretur

retur homo, lectoq; vetere Senatu, adiectisq; septē supra centum septaginta nouis Senatoribus, statim se Dictatura abdicauit, descendensq; de rostris, nè officii causa, ad se deducēdum homines de foro adduceret, priuatis se miscuit, inforoq; diu versatus, nō tamen effugit quominus honestißimè domum reduceretur. Nec solùm rei gerendæ causa dicebātur Dictatores, sed ludorum aliquando. Cum enim legitimi magistratus ludis præesse non poterant, Dictator, qui præesset dicebatur, vili sanè defuncturus munere, quadrigis videlicet signū daturus, vel reliquis præfecturus spectaculis. quod sanè indignum Dictatore ministerium videbatur. Sed tamen sic patriæ leges, sic mores ferebant, quibus erat obtemperandū. Dicebantur etiam Dictatores comitiorum gratia; etenim cum ad sufficiēdos nouos magistratus Coss. adesse non possent sine Reip. detrimento, Dictatorē dicebant, annuos qui crearet magistratus, quibus renunciatis magistratu Dictator abibat. Ad hæc claui figendi causa dictum aliquando Dictatorem cōstat. Id erat huiusmodi, cum peste ciuitas laboraret, nec remedium inueniretur, cum omnia quærerētur piacula, vetus im medium adducta est superstitio. pestē aliquando cessasse fixo clauo, eratq; carmen, quo dicebatur, vt qui summus in ciuitate Prætor esset, is clauum pangeret, & quoniam maxima vis summaq;

Q maie-

maiestas Dictatoris erat, dictus est ob id ipsum Dictator. Iam cum grauior seditio, discordiaue ciuilis vrbem premeret ad Dictatoriam opem confugiebatur, vt cum Sp. Mellius regnum occupare voluisse creditus est, Q. Cincinnatus Dictator est dictus cũ Hala Seruilio magistro equitum. Et in secensione populi quadam Hortensius, quẽ in ipsa Dictatura mortuum supra diximus. Valerium etiam Coruinum in exercitus secessione Dictatorẽ fuisse traditur. Erat autem exercitus eius bona pars, qui præsidebat Campaniæ. secessionis causa fuit metus, quod agitata consilia fuerant de Campaniæ ciuitatibus occupandis; nè fortè supplicio afficerentur. Quæstionibus etiam exercendis dictum legimus Dictatorem M. Menenium, cum M. Folio magistro equitum, causa fuit suspitio rebellionis Capuæ. Cum autem ibi quæstionum deficiente materia, Romæ exercerentur in eos, qui fraude, vel pecunia magistratus obtinuissent, homines nobiles non dubitarunt Dictatorẽ ipsum propè in ius, iudiciumq́; vocare, quod dicerent eius criminis esse reum; cuius alios insimularet, sensurum propediem cum magistratu abiisset, in se torqueri quæstiones; quæ cum accepisset Dictator, se magistratu abdicauit extẽplo, dixitq́; causam apud Coss. quibus negociũ dederat Senatus, & est absolutus egregiè. Illud tamẽ in dubium venit, à quonam Cæsar

Dictator

Dictator primũ sit dictus, qua in Dictatura seipsum cum P. Seruilio Consulem fecit, & (vt Plutarchus inquit) vndecimo se die abdicauit Dictatura; nã (quod idem ait Plutarchus) à Senatu dictum credibile non est; nunquam enim Dictatoris dicendi sibi Senatus vendicauit authoritatem. Cum tamẽ ex S.C. pleriq; à Coss. dicti sint Dictatores. Itaq; vel à populo dictum crediderim, vel quod alii volunt, à Prætore vrbano lege prius lata, vt Prætori Dictatorem dicere liceret. Cæsare quidem interfecto, M. Antonio referente, sublata est de Rep. Dictatura, primum ex S.C. post etiam lege perlata propter perpetui Dictatoris inuidiam meminit Cic. in Philipp. & Liu. lib. c x v i. ab vrbe condita. Ita C. Octauius, qui postea rerum potitus Augustus est appellatus, vt inuidiam fugeret, principatus potestatem, non Dictatoriam, sed Tribunitiam vocari voluit. Dionysius tamen existimat morem Dictatoris dicendi à Græcis cœpisse Romanos, apud Græcos inquit authoritate magis, quàm imperio regnabatur, vnde à iure dicundo θεμιστοπόλους appellabant. Libertate verò parta bellis vrgentibus quosdam ad tempus cum imperio præficiebãt, quos vocabant αἰσυμνήτας; in quorum locum suffectum putat Dictatorem. Macer verò Liuius censet ab Albanis acceptum hunc morem, qui post mortem Numi toris stirpe deficiente Regia, annuos creabant magi

ſtratus nomine Dictatorum inſignes. Liuius autē Ciuilium, qui aduerſus Tullum Rom. Regem ſuſcepto mortuus eſt bello, Albanorum Regem appellat. Metium Suffetium, qui huic ſucceſsit Dictatorem: ſed ad id veniamus, quod Pomponius aſſerit, Magiſtrū Equitum, eum apud Dictatorē tenuiſſe locum, quē apud Reges Tribuni celerū, apud Imperatores Præfecti prætorio, & quoniam de Tribunis celerū tranſegimus, de Præfectis prætorio pauca dicamus. Præfecti quidem prætorio dicebantur, qui prætorianis cohortibus præficiebantur à principe, cohortes autem prætorianæ corpus, aulamq; principis cuſtodiebant. ipſe verò Præfectus ſecundum Principem maximum dignitatis locum obtinebat. Nam, vt Herodianus eſt author, omnia Principis negocia tractabat. legebat epiſtolas, quæ ad Principem mittebantur, & plurimis ipſe ſine Principe reſpondebat librario Principis adhibito. apud eundem Herodianum, aliosq; nonnullos legitur, duos Præfectos prætorio eodem extitiſſe tempore, putantibus ſcilicet Principibus, tantam poteſtatem, duobus tutius committi. Certè Præfectus prætorio & iudicabat multa, & ab eo non prouocabatur Principum intercedente decreto. quod conſtat lege vnica. ff. de officio præfecti prætorio. Sed iam peragendum videtur ad reliqua.

EXCVR.

EXCVRSIO. VI.

IISDEM temporibus, cum plebs à patribus secessisset anno ferè septimo decimo, post reges exactos, Tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus, dicti Tribuni, quòd olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur. Itemq́ ut essent qui ædibus præessent, in quibus omnia scita plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam Aediles appellati sunt.

TRIBVNORVM Pleb. quorum supra meminimus magistratus origo, atq; authoritas, nobis est exponenda, altius sumpto principio, veteribus legibus, moribusq; Romanis statuebatur, vt qui vni deberet alicui, si soluendo non esset, duceretur, nectereturq;, ac fieret deniq; creditoris mancipium. Itaq; cũ assiduis bellis incultus Romanus esset ager, & suo sumptu militaret exercitus, multi pecuniã mutuabantur, quorum æs alienum cumulabatur vsuris. Ita fiebat, vt bonis omnibus diuenditis, corpora tandem in seruitutem ducerentur, in quæ fœneratores omnium hominum perniciosissimi acerrimè seuiebant, neq; tantæ indignitati obuiam ibat Senatus, vel quòd fidem tuendam censebat, vel quòd tunc vulgò magis credebatur artibus, & gratia fœneratorũ. Itaq; plebs indignata magistratibus obtemperare nolebat,

lebat,neq; in delectibus nomina dabat. Bisq; decepta semel à Seruilio Consule, iterum Dictatore Valerio,qui promiserant causam pleb.nexorumq; post bella,quæ tum gererentur Senatui curæ fore. Cum etiam post abdicationem Valerii, qui calamitatem ciuium miseratus abierat dictatura, educi Patres iuberent exercitum, Sicinio quodã authore,vt Liuius tradit,in sacrum montem plebes secessit, in Auentinum secessisse author est Piso, neq; reuocari potuit in vrbem,nisi creato magistratu plebeio, cui aduersus Coss. auxilii latio esset,quæ origo, quodq; initiũ est Tribb. pleb. Pomponius tres primum creatos asserit, Liuius duos, quos sibi tres collegas coaptasse tradit. Ita quinq; Tribb. pleb. creati sunt circiter annum ab vrbe condita CCLXII. Tribunos autem appellatos quidam putant ab auxilio tribuendo. Alii à tribubus,erat enim in tres tribus tunc Roma diuisa,quæ postea XXXV. tribus habuit. Vnde verius videtur,tres primum creatos,quàm duos. Nam quod ad comitia tributa spectat,sciendum est,primis temporibus Centuriatis comitiis creari solitos Tribunos, post verò Volerone quodam legem ferente tributis comitiis creari cœpisse, nè patritii interessent, quæ res plus dignitatis ademit comitiis quàm attulit vtilitatis. Voluit autem plebes sacrosanctos esse Tribunos,nè videlicet violarentur.Et Cicero quidẽ

in

in oratione pro Cornelio Balbo, nihil sacrosanctum esse testatur quod populus, plebsúe non sacrauerit, idest non decreuerit esse sacrosanctum. Itaq; foedera, quae iubente populo feriuntur sacrosancta sunt, obstringuntq; populum Religione, quae verò iubente Senatu sine populo ferirentur, cuiusmodi foedus dicitur Gaditanum, sacrosancta non habebantur. Lege sunt igitur sacrosancti facti Tribuni. potuerunt tamen dedi hostibus coapti se magistratu abdicare prius, quod in foedere Caudino, vel certè foederis feriendi sponsione vsu venisse memoriae proditũ est. Duo tamen apud Liuiũ vrgent loca: ait enim Tribb. pleb. mille passus ab vrbe, in aliorum quiritium esse numero. Idem ait missos ad reuocandũ Scipionem, qui primus Africanus fuit nuncupatus cum praetore, & legatis duos Tribb. pleb. qui hominem reducerẽt iure sancrosanctae potestatis. Quod enim ius erat in Sicilia, vel Affrica, si mille passus ab vrbe cessabat? nisi forte dicamus noua lege authoritatem Tribunis ad exercitus etiam fuisse propagatam, cuius tamen legis nullam hactenus reperi mentionem. Erant autem Tribunorum pleb. iura tria, auxilii latio, ad hoc enim creati fuerunt. quarè appellabantur Trib. pleb. ab iis, qui se aliqua affectos iniuria à Coss. Praetoribusúe, aut reliquis magistratibus existimabant. Senatum etiam aduersus nõ parentes magistratus Tribb.

appel-

appellasse legimus.quare aucta est Tribunitia, vel potestas, vel audacia, vt etiam Coss. in vincula duci iuberent. Alterum ius intercessionis erat, vnus enim si intercessisset Tribunorum nihil omnino factũ erat, fieriúe poterat, tanta uis intercessionis erat. Itaq; & S.Consultis intercedebatur, & plebiscitis, quod remedium habebat Senatus contra Tribunitia tela, aliquem ex collegio intercessorem parare, raroq; Senatus Tribunis caruit, quærentibus plerisq; gratiam melioris partis. Tertium ius præhensionis erat, vbi Gellius acticarum noctium libro XIII. scriptum reliquit præhendendi ius habuisse Tribunos, vocandi non habuisse.quod probat & M.Varronis authoritate, & Antistii Labeonis. diem quoq; dicebant Tribuni, adesseq; iubebant, accusabantq; ad plebem, mulctam dicebant etiam, & capitis anquirebant.Senatus verò cum rogationibus Tribunitiis volebat obsisti, decernebat eas leges ferri non placere, contra Rempublicamq; facturum qui ferret, & latis iam legibus per vim, contraq; auspicia latas, hisq; legibus populũ non teneri statuebat. Bis tribunitia potestas sublata de Rempub.fuit.Semel creatis Decemuiris sine prouocatione, quam plebs secessione restituit. iterum Dictatore Sylla, quæ à Cn.Pompeio restituta est, cuius redditæ restitutorem ipsum sæpe pœnituit. Plebis autem ædiles, quorum meminit hoc loco Pom-

ponius,

ponius, licet à curandis ædibus dicti videantur, tamen & viis etiam intra vrbem præfecti erant,& venalibus rebus precia cõstituebant, de quibus mox erit sermo cum ad curules venerimus.

EXCVRSIO. VII.

DEINDE *cum ærarium populi auctius esse cæpisset, qui illi præessent constituti sunt Quæstores dicti ab eo quod inquirendæ,& conseruandæ pecuniæ causa creati erant.*

QVÆSTVRAM ærarii curandi, tuendiq; causa repertam satis inter omnes constare video, qui magistratus iuuenibus dabatur, vt paulatim assuescerent Reipub.vt ingenii,indolisq; periculũ facerent,& quid sperandum esset proponerẽt.Propterea institutum est,vt suis prætoribus Quæstores loco liberorum essent, quam necessitudinem M. Tullius pluribus locis confirmat, obtinuitq; nè Q.Cæcilius Verrem accusaret,qui quæstor eius fuerat,existimantibus iudicibus, quæstoriæ necessitudinis vinculum tolli,si paterentur à quæstore prætorem accusari. Et primis quidem temporibus duo creabantur quæstores,post verò placuit adiici duos, qui Coss.adessent. Crescentibus autẽ prouinciis,in singulas singuli mittebantur quæstores. Duo tamen in vrbe manebant, qui vrbani quæstores dicebantur, quòd & vrbano

præessent ærario, & sumptibus, qui in vrbe fiebant. Itaq; quæstores vrbanos ipsum Populum Ro. Cic. vocat in quadam epistola his fermè verbis. De præda mea, præter quæstores vrbanos, idest ipsum Populum Ro. Teronciũ nec attigit, nec tacturus est quisquam. qui verò in prouinciam mittebantur quæstores, pecuniam, frumẽtum, omnia deniq; quæ ad Romanum spectabant populum, accipiebant, vnde alebantur exercitus; omnium deniq; consiliorum Consulis, siue Prætoris participes erant. In urbem autem reuersi, rationes in ærarium referebant, primum quidem imperatoris arbitratu, cuius fuerãt quæstores, postea verò lege Iulia statim post reditum, siquidẽ vnà cum prætore reuertissent, sin minus vbi primũ reuertissent. Animaduertit Cic. consuesse veteres cũ è prouincia decederent, quæstores præficere, præponereq; legatis, quod & ipse è Cilicia decendens asserit se fecisse. Iudicia quæstores dare nè possent dubitatum est propter Ciceronis authoritatem, qui à Q. Cæcilio quæstore iudicium factum, sublatum tradit à Verre. Crediderim ego tamen absente prætore iudicia dedisse quæstorẽ; presente verò de his modo iudicasse, quæ sui muneris erãt, in aliis iudicãdi uim non habuisse. Illud quoq; considerandum videtur vitio datum quæstoribus, si de prouincia decessissent, anteq̃ eis esset successum. nonnulli autem decesserunt,

runt, vt nouos peterent magistratus, quorum, vt dicebam ambitio præpropera reprehensione non caruit. Illud etiam legitur vinculorum, vinctorumq́; in exercitu curam penes quæstorem fuisse, quod & Liuii, & aliorum authoritate probatur scriptorum.

Quæsturam vetustisiimã fuisse asserunt ferè omnes. Tacitus Reges ait habuisse quæstores, cuius sententiæ author est etiã Vlpianus l. singulari. ff. de officio Quæstoris ipso legis initio, qui vt de Romulo, & Numa Pompilio, dubitat habuerint nè quæstores, sic asseuerat Tullum Hostilium habuisse. Addit eadem lege præter vrbanos, prouincialesq́; quæstores ab imperatoribus creari solitos, qui cãdidati principis appellarentur, quorum esset munus, imperatoris epistolas in Senatu legere, eos etiam quæstores, quibus Reges sint vsi à populo creatos asserit comitiis opinor curiatis ante Ser. Tullum, quem centurias diximus constituisse. Quod si verum est, cum ipsa ferè Roma & orta est, & creuit quæstura. Sunt qui dicant Dictatorem Syllam viginti creasse quæstores, quod etiam significare videtur Tacitus, quod ego quoniam apud classicos non reperio, incertum legenti relinquam. Et de quæstura quidem satis.

Excvrsio. VIII.

ET quia (ut diximus) de capite Ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum Coss. ius dicere, propterea Quæ-

ſtores conſtituebantur à populo, qui capitalibus rebus præeſſent, hiq́; appellabantur Quæſtores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.

PARRICIDII Quæſtorũ exigua, vel propè nulla apud Hiſtoricos memoria eſt; itaq; nec de numero liquet, nec quibus comitiis creari ſint ſoliti, ſatis videtur exploratum. Illud certè credibile non eſt ademptam Coss. poteſtatem alteri magiſtratui, & ei quidem minori populum mandaſſe. Itaq; illis aſſentiendum crediderim, qui eam Quæſtorum parricicidii fuiſſe authoritatem confirmant, quæ ſub principibus fiſci aduocatorum fuerit, inquirendi ſcilicet, ac deferendi. Et quoniam ad quæſtiones uentũ eſt, de iudiciis, quæſtionibusúe pauca dicantur. Deſcribit igitur iudicium M. Tullius in Cluentiana defenſione, id eſſe dicens, in quo & culpa ſine inuidia plectitur, & culpa vacãs inuidia deponitur. Iudiciorum autem publica quædam fuiſſe, quædam priuata neminem ambigere credimus. Priuata iudicia rerum erant priuatarum, de quibus iudex plerunq; à Prætore datus, nonnunquàm ex vtriuſq; partis commodo ſumptus tranſigebat. Erat & recuperatorium iudicium, dabantur recuperatores à Prætore in his cauſis, in quibus vel ſponſione certabatur, vel malè iudicatum contendebatur, vel certè ius ammiſſum recu-

pera-

perabatur. Dixit apud recuperatores M. Tullius pro Cecinna, meminitq; recuperatorum & in Verrẽ frequentius, & in L. Flacci defensione. Cum verò partiũ consensus ad iudicẽ ibat, cumq; dabat Prætor in certa verba pronuntiari sententiam oportebat, eadem ratio recuperatorum erat. Habebat igitur, quod respiceret Iudex, & quasi totius iudicii metam verba, in quæ iudicaturus erat. Iudex autem corrogabat sibi homines in consilium, quibus authoribus iudicabat, tametsi iuris esset peritissimus: Itaq;, & C. Aquilius, apud quem Cicero pro Quintio dixit, consiliũ habuit, & Piso, quo iudicãte Q. Roscius Comœdus defensus est. & ad iudicia quidem priuata tot sint nõ bis accommodata. Nam quod asserunt quidam, priuata iudicia solùm in iure versari ciuili, nobis non omnino probatur. etenim (vt primo de Oratore dialogo, Crassus apud Ciceronem ait) maximæ causæ in iure ciuili versantur, quarum exempla ab eodem Cicerone ducuntur. Mancinus Numantinis deditus, neque receptus ab hostibus, postliminio reuersus, in Senatũ venit, negat Prætor eum esse Senatorem, qui sit iussu populi deditus. tota hæc controuersia in iure ciuili versatur. Paterfamilias, qui vxorem in Hispania duxerat, Romam reuersus alteram duxit, nec nuntium remisit priori. quæritur vtra sit uxor. nam si non fuerit iudicatum repudiatam fuisse priorem, constat

constat secundam concubinam esse, nothosq; liberos. Sed quid opus est omnia recensere? ab ipsis petantur fontibus, nos ad quæstiones publicas accedamus. Publica sanè iudicia dicũtur, quæ ad Remp. potissimum spectant, quod latius utiq; patet. non enim ea solum, quæ ad statum Reip. pertinent, vt maiestatis, peculatusúe publica iudicia vocãtur, sed omnia, quæ publicè vindicantur, quæq; publicam desiderãt animaduersionẽ; vnde Cicero in Miloniana defensione scriptum reliquit omnem vim, quæ in libera ciuitate susciperetur, contra Remp. esse. Itaq; cædis quæstiones, aliæq; istiusmodi vniuersæ publicis transigebantur iudiciis. Illud præterea scire licet, nullam fuisse quæstionem (quod Cicero plerunq; prædicat) quam certa lege Romani veteres nõ sint complexi. diuidebantur præterea iudicia publica in ea, quæ suis, propriisq; fiebant legibus, & ea, quæ extra ordinem iudicabantur. Quæritur M. Tullius Milonem defendens, quòd de Clodii cæde quæratur extra ordinem, cum licuisset veteribus quæri legibus, aitq; si per furiosum Trib. pleb. Senatui, quod volebat facere licuisset, nullam extra ordinem quæstionẽ de Clodii nece fuisse futuram. Quærebatur igitur extra ordinem, cũ Senatus noua lege, nouisq; iudicibus quærendum censebat, legem accipiente populo. Vt cum bonæ Deæ violata sũt sacra, viro (quod nephas erat)

intra

intra Pontificis Max. dum pro populo fieret reperto. Cum Pontifices, vestæq; virgines decreuissent violatam Religionem, sacra polluta instaurari oportere. Censuit Senatus, vt Coss. ad populum ferrẽt, liceret Prætori suo arbitratu iudices legere, quorum consilio vteretur in uiolatæ religionis iudicio. quæ lex alterius Consulis malignitate, fraudeq; perlata non est. Itaq; ordinariis iudicibus rogatione Fusi Tribuni pleb. causa est acta, absolutusq; Clodius empto, corruptoq; iudicio. Meminit Cicero, primo libro epistolarum ad Atticum pluribus locis. Caussam quoque M. Cælii videtur significare Cicero extra ordinem iudicatam, cum reus accusaretur ueneficii, quòd venenum parasse diceretur, quo Clodiam necaret. Nihil tamen, aliud affertur, cur extraordinarium videatur iudicium, quàm quòd festis, ludisq; publicis cum cæteræ quæstiones cessarent celebraretur, quod in ipso exordio Cælii defensionis apud M. Tullium cernitur, & de extraordinariis quidem iudicibus tot sunt dicta. Iudicabat autem populus ipse, plebesue, vel certi iudices ad id ipsũ sorte ducti, de quibus mox dicetur. Ad populum autem, plebemue accusabant die reis dicta quæstores, Aediles, Tribuni pleb. de quæstoribus exemplo sit M. Volsci iudicium, is falsum testimonium dixerat aduersus Cæsonem Quintiũ Cincinnati filium, quo crimine adolescens

lescens clarissimus ciuitate pulsus est, quod cum postea cognitum fuisset testis ipse damnatus, in exilium abiit. Aediles verò non solum pecuariis diem dicebant, sed matronis etiam stupri compertis, cuius rei nihil est opus exemplo, cum plenæ sint omnes historiæ. Eadem ratio tribunorum est plebis, qui quos in inuidiam adducere volebant, adesse iubebant, vt ne superiori quidem pepercerint Africano, nec sanè M. Furio Camillo vrbis Romæ alteri conditori, summæ grauitatis, fidei, iustitiæq; viro. Coss. autem utrũ diem dicere, ad populumq; accusare sint soliti, non satis authores explicant. Credibile tamen est hoc accusandi genus indignum consulari maiestate iudicatum esse. Veniamus nunc ad selectos (si placet) iudices, & primi quidem, qui iudicasse traduntur equites Romani fuerunt, quibus temporibus seuerissimè iudicia fuerunt administrata. Post verò cum Senatu communicata sunt iudicia, sicq; iudicatum ad Syllæ Dictatoris dominationem, qui vim omnem potestatemq; iudiciorum transtulit in Senatum, & Senatoria quidem iudicia, turpissima sunt existimata. quamrem Cicero Verrem accusans sæpe quæritur, iudicibusq; minatur acerrimè, nisi rectè iudicauerint. Gn. deinde Pompeius legem tulit, vt ex tribus ordinibus iudices legerentur, ex Senatu scilicet, equestri ordine, ærariiq; tribunis. C. etiam Cæsar leges tulit iudiciarias.

ciarias. Sed non est opus omnia, quæ ad iudicia pertinent hoc tempore persequi. Mos autem his erat, vt Prætor vrbanus iuratus in suum annum iudices legeret, qui Selecti iudices vocabantur. Huius consuetudinis Cicero meminit pro Cluentio: Cum ergo nomen alicuius deferebatur, certus numerus iudicum extrahebatur sorte, deinde reiectio fiebat. Reiiciebantur autem iudices, & ab reo, & ab accusatore, qui suspecti, incommodiúe alterutri parti videbantur. Sed quia reiiciendi modus non erat, cautum est lege certus vt iudicum numerus reiiceretur, ne reiicerentur vniuersi, quod contigisse aliquando memoriæ proditum est. De accusatore quoq; certabatur quæ disceptatio vocabatur diuinatio, cuiusmodi est de Verre accusando Ciceronis in Q. Cæcilium diuinatio. Fuerunt Romæ præterea Decemuiri litibus iudicandis, quos iudicasse crediderim, cum de iudice nõ conueniret, cumq; dubitaretur qua actione certandum esset. Meminit horum Cicero in defensione A Cecinnæ. Erant & Centumuiri, apud quos maximæ dicebantur causæ etiam hæreditatum, vt illa Curiana, quam Cicero tetigit primo ad Q. Fratrem dialogo. Sunt qui credant eosdem, qui prius Decemuiri fuerint, postea ad centum auctos fuisse, qui sanè falluntur cum M.T. in eadem oratione pro Cecinna & Centumuirorum meminerit, & Decemuirorum. Il-

lud prætereà videtur animaduersione dignum iudices de singulis causis iuratos solitos esse iudicare. Tribus autem verbis pronunciabant, vel non liquere assceuerantes, seu amplius pronunciantes, vel certè absoluentes, vel condemnantes, dabanturq; tabellæ, quibus sententiæ perscriberentur, & sanè Cornelia lege iudex quæstionis adhibebatur in causis, qui prætori semper assistebat, quærebaturq; de reo, vellet nè clam, an palã de se sententias ferri. Testis est huius Corneliæ legis M. Tullius in ea, qua Cluentium defendit Habitum oratione. Hæc habuimus, ex multis pauca, quæ de vetere iudicandi more diceremus, vnde colligi sanè potest exiguam admodum authoritatem, penes quæstores parricidii fuisse, de quibus nobis certus erat sermo, ad eos nos ducẽte Pomponio. Res tamen poscit vt eatur ad cætera.

EXCVRSIO. IX.

ET cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populũ, ut omnes magistratus se abdicarent, & Decemuiri constituti sunt anno uno. Hi cum magistratum prorogarent sibi, & rem iniuriosè tractarent, neque uellent deinceps sufficere magistratus, ut ipsi, & factio sua perpetuo Remp. occupatam retinerent, nimia, atque aspera dominatione eò Remp. perduxerunt, ut exercitus à Repub. secederet. ¶ Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium

dium contra ius, quod ipse ex uetere iure in duodecim tabularum transtulerat uindicias filiæ suæ à se abdixisse, & secundum eum, qui ab eo suppositus in seruitutem petierat dixisse, captumq; amore uirginis omne fas, ac nephas miscuisse indignatus quòd uetustissima iuris obseruantia in persona filiæ suæ defecisset (ut pote cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, uindicias secundum libertatē dixisset in persona Vindicis Vitelliorum serui, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat) & castitatem filiæ suæ, uitæ quoque eius præferendam putaret. abrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit, in hoc scilicet, ut morte uirginis contumeliam stupri arceret, ac protinus recens à cæde, madenteq; adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit, qui uniuersi de Algido, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis signa in Auentinum transtulerunt, omnisq; plebs urbana mox eòdem se contulit, ita populi consensu partim Decemuiris in carcere necatis, partim in exilium actis, rursus Resp. suum statum recepit.

QVOD ad Decemuiros quidem attinet supra nobis explicatum est, quare lętius, ac breuius rem hoc loco transigemus. accusant sanè nonnulli Iureconsultum, quòd bis iam Decemuiros, quasi in scenam tragicam produxerit, opportuerat inquiūt, vel omnia protulisse supra, vel in hunc locum vniuersa seruasse. defendi tamen (nisi fallor) Pomponius poteſt: nam in superioribus ad leges accōmodauit

S 2 Decem-

Decemuirorum memoriam. hoc verò loco magistratus ipsius vim, atque flagitia declarat. nos verò, qui (vt initio diximus) loco superiore, singula pro instituta breuitate retulimus, hic tantum expediemus, quantum ibi censuerimus prætermissum. Duos igitur exercitus eo tempore populus Rom. habebat; alterum in Algido aduersus Aequos ea tempestate populos Italiæ, quorum nunc vix annalium extat memoria, qui tamen multos annos populum Romanum vexarunt; alterum in Ereto aduersus Sabinos, vterq; exercitus rem malè gesserat: vinci.n. malebat miles, q̃ auspiciis, ductuq; Decemuirorum vincere. vterq; à Repu. secessit exercitus, tuncq; viginti creati sunt suffragio militari, decem vtroq; exercitu dante, qui Tribuni mil. sunt appellati, quos quidam primos militares Tribunos Romæ in legionibus fuisse tradunt. Mirum tamen est nec apud Reges, nec post Reges exactos vsq; ad ea tempora tribunos fuisse militares in legionibus. Sed hoc quoniam intelligi nequit apertè, pro cuiusq; iudicetur arbitratu. Illud certè quod apud Liuium legitur. Tribb. militum maximè decorat authoritatem. A. Cornelium Cossum Tribunum militum secunda spolia opima Ioui feretrio retulisse, vel certè Marti. Sunt.n. qui dicant in cõmentariis Numæ regis scriptum fuisse prima spolia Ioui opima ferenda, Marti secunda, tertia Quirino,

quibus

quibus etiã Plutarchus assentitur. Non tamẽ Tribb. militum ea dignitas erat, vt opima spolia ferrent, tametsi hostium Imperatorem peremissent. Sed Liuius ipse sibi non sane constat. Ait enim Augustum, cum in templum Iouis feretrii, quod restituerat ingressus esset in thorace linteo legisse A. Cornelium Consulem secũda spolia opima retulisse; quod verius esse videtur. Etenim opima dicuntur spolia, quæ de Imperatore perempto referret Imperator, veriq; Imperatores erant Coss. & Dictatores. Sed in tanta vetustate, tantisq; historiæ tenebris difficile admodum est rem exactam affirmare. Hac vi subacti Decemuiri coacti sũt abire magistratu, dictaq; á Plebis Tribunis die duo in carcerem coniecti periere Ap. Claudius, & Sp. Oppius. Oppio obiiciebatur inter cætera (nam is quod in vrbe fuerat proximus erat inuidiæ Claudio) quod insontem ciuem Romanum verberasset, cum cæsus non recusaret iterum á priuato vapulare, si quid causæ inuentum in se fuisset: ambo tamen ante iudicii diem sibi mortem consciscise dicuntur. Certè nullo populi, plebisue decreto necati sunt, nisi fraus occulta Tribunorum pleb. accesserit, quod non legimus. Erant autem puellæ Virginiæ, quam pater occiderat tres necessarii eo ipso anno Tribuni pleb. cum patre Virginio sponsus Icilius, & auunculus Numitorius. Illud certè ab omnibus traditur

ditur scriptoribus summam pudicitiæ curam mulie bris veteribus fuisse Romanis. nam,& temetũ bibi- se vitio dabatur,iudicabaturq; signum impudicitiæ. Vnde cognati,atq; propinqui frontes mulierum os- culari dicuntur soliti,vt experirẽtur olerent nè vinũ. Et quidem quod ad Decemuirorum attinet magi- stratum,nobis ipsis, æquo videmur prolixiores.Ve- rum illud prætermittendum nõ est,quod à Iuba tra- ditum Græcorum quidam memoriæ prodiderunt, Romanos scilicet,in numero eorum, quos ad hono res prouehebant, Pythagoricũ quiddam secutos es- se:inquiũt.n.quoniã si ab vno recesseris, duo tibi oc currũt, geminatis videlicet vnitatibus, duos Coss. creauerũt,vnum solum numen esse putantes.& quo niam perfectissimas volebãt leges, atq; plenissimas, estq; decumus ille numerus omnium finis numero- rum, omniq; ex parte perfectus, Decemuiros meri- tò legibus creauere ferundis. Quæ mihi disputatio acuta sanè videtur,incerta tamen,atq; infirma. Illud enim Aristotelis magnoperè probo, quòd est quar- to Politicorum volumine,nec plures,nec certè pau- ciores in Rep.magistratus esse creandos, quam res postulet,& publicæ vel vtilitatis, vel necessitatis ra- tio.et Romam quidem admodũ serò migrauit phi- losophia, itaq; hunc Pythagoricum scopum non vi- dentur intuiti Romani. Fuerunt & alii Decemuiri sa-

cris

eris faciundis, & Sibillini sacerdotes, cum ante vtriq; Duumuiri fuissent. mirum autem fuerat in his omnibus perfectum illud spectatum fuisse; nam quod dicunt, qui numeros ad calculum redigũt, imparem semper in auguribus seruatum, facilè diluitur. nam, vel ea religio fuit quæpiam, vel veteri obtemperatũ cõsuetudini, vel quod est verius, Tribuum antiquarum est ratio seruata, quæ tres fuerunt, totidemq; initio augures. Post verò ad nouem auctus est numerus vt augures terni singulis Tribubus accommodarentur. Sed de sacerdotiis, sacrisq;, ac Flaminiis longior exigitur disputatio, quæ nobis hoc loco non est suscipienda. Plutarchus quidem librum de causis, quæ ad Romanam Remp. spectarent conscripsit, vbi ad philosophiam omnia refert. mihi certè rudiores veteres Romani vidẽtur. sed nos iam sequentia vocãt.

EXCVRSIO X.

DEINDE *cum post aliquot annos, quam duodecim tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus, & uellet ex suo quoque corpore Consules creare, & patres recusarent. factum est, ut Tribuni mil. crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus Consulari potestate, hiq; constituti sunt uario numero. Interdum enim uiginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.*

NATI Romæ videtur Tribb.pleb.vt quieti, paciq; publicè semper officerent, & non secus, ac perniciosi nautis venti nouis fluctibus, nouisq; tẽpestatibus populum exagitarent. sed in hac re, de qua sumus acturi parcẽdum Tribunis existimo, experiri scilicet volentibus, num in plebe viri fortes oriri possent, qui summo magistratui gerendo pares essent. Tum demum libertatem æquam omnibus fore Tribuni censebant, cum nulla pars populi honoribus excluderetur. Promulgant igitur legem, vt alterum Consulem liceret ex plebe facere. Post uerò patrum credo clamoribus, ac iurgiis concitati tulerunt, vt omnino alterum de plebe Consulem fieri oporteret. Sunt qui promulgatum dicant, vt Consulem vtrunq; siue ex patribus, siue ex plebe libero suffragio populi creari liceret; Id vero Patritii ferendum minimè putabant, non enim honores communicari, sed pelli se penitus honoribus interpretetabantur. Cum res igitur ad vltimam spectaret seditionem, secessionemq; plebis, eo ventum est, vt Tribuni militum Consulari potestate crearentur, hominumq; de plebe haberetur ratio, quos creatos primum Dionysius asserit anno tertio, quartæ, & octogesimæ Olympiadis, summũ magistratũ Athenis obtinẽte Diphilo; Liuius CCCX. vel ut in quibusdã codicibus legitur CCCXI. ab vrbe condita primos Tribunos

Tribunos tradit esse creatos, pauloq; prius de connubio patrum,& plebis,quod diremerāt Decemuiri perlatum. Idem ait quibusdam in annalibus nullā omnino factam seditionis, discordiæue mētionem. Sed propter vrgentia diuersis ex locis bella,ad quæ duo Consules non sufficerent,tres creatos fuisse Tribunos:domi tamē parta cōcordia externa bella suppressa sunt. Populus licet plebei multi peterent, patritios tamen Tribunos omnes creauit, quos tradūt vitio creatos, post paulo se magistratu abdicasse illisq; Coss.esse suffectos.Itaq; variè in annalibus legitur quibusdā Tribunos mil.scribētibus,nulla Consulum facta mentione. Consules aliis,Tribb.mil. prætermissis. Tribunis autem mil. Consulari potestate Remp. obtinentibus obsessi sunt Veii, & decumo tandem anno Camillo Dictatore capti;cum interim variè pugnatum esset,maioresq; clades,quàm intulissent,interdum accepissent Romani. In omnibus autem annis,quibus Tribb.mil.creati sunt,pro Coss.rarò admodum plebei ad id fastigium peruenerunt. Semel tamen omnes plebei creati, vt vni locus duntaxat relinqueretur patritio. Iterum æquatus numerus est patritiorum, ac plebeiorum, primus tamen ex plebe eum honorē vsurpauit P. Licinius Caluus, de quo suprà dictum est, qui etiam præcibus obtinuit, vt filius Licinius Caluus quo anno Veii sunt ex-

T pugnati,

pugnati, cum paterno collegio Trib. militaris crearetur dubitatum est militares ne Tribuni possent dicere Dictatorem, & tandem posse augures decreuerunt, dictiq; sunt Dictatores à Tribunis plerunq; inqueis maximum eius ætatis decus M. Furius Camillus Romulus alter, secundus conditor vrbis, qui & tribunatu militum, & Dictatura sæpe persunctus, nũquam tamen fuit Consul. Verum de Tribunorũ numero, qui proconsularem tenuerunt imaginem augetur quæstio: nam illud sanè constat, vario creatos esse numero, octonos tamen cum maximè apud Liuium, cæterosq; legimus fuisse creatos. nec satis constat, vnde Pomponius viginti militares Tribb. Procõsulibus cœperit renunciatos. Nõ.n. temerè tantus numerus adiectus Reip. foret, neq; quibus potissimum causis tot Tribunis eguerit Respu. satis liquet, & res sanè tanta impudenter ab scriptoribus neglecta, prætermissaq; foret. Ego quidẽ vel librarium errasse crediderim, vel certè Pomponium Tribunos militares, qui apud Auentinũ, à duobus exercitibus sunt creati Proconsularium accepisse loco, vel authorem aliquem habuisse iureconsultum, qui desideretur à nobis. Nec tamen persuadere mihi possum Liuiũ tam negligẽtem fuisse, vt qui octo Tribb. mil. pro Consulibus creatos asserat, non scripturus fuisset viginti, si modo creati fuissẽt. Sed in hac re sua sit opinio cuiq;

nos

nos ad ea, quæ restant opitulante numine stylum vertamus.

EXCVRSIO. XI.

DEINDE cum placuisset creari etiam ex plebe Consules, cœperunt ex utroq; corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberentur, placuit duos ex numero patrum constitui, ita facti sunt Aediles curules.

COMMVNICATVM, promiscuumq; Consulatũ factum & Patribus, & plebi cum de Coss. ageremus; nobis exposuisse videmur. Reliquum est vt de curulibus Aedilibus, quemadmodum nobis institũ est, pauca dicamus. In quibus illud primũ occurrit, quinam in mentem venerit Pomponio Aediles creatos dicere, quo patres pluris haberentur, cui rei obstabant maximè Tribuni, plebesq; quoniam eo tempore, vt si quãdo alias maximè seditionibus Ciuitas laborabat. Cum.n. patres authores esse nollent comitiis, quibus P. Sextius de plebe primus Consul creatus erat, secesionis, cæterorũq; ciuilium malorum, ventum erat ad minas, fateor tamẽ oblatam occasionem patres accepisse vt plures magistratus haberẽt, nõ tamen eam uisse causam Aedilium curuliũ creãdorum contendo; cum nihil minus populus eo tempore concessurus videretur. Quæ sententia proba-

tur sanè magis ipso Aedilitatis euentu. Receptum.n. primo fuit, vt alternis annis ex patribus, plebeq; crearentur, promiscuè deinde creari cœpti. Causam autem curulis repertæ Aedilitatis Liuius prope VI. lib. calcē, apertè declarat. Cum.n.parta cōcordia uideretur, ludos maximos fieri Senatus iussit, addiq; diē ludis Romanis. Id muneris cum plebis Aediles recusassent Patritii iuuenes se professi sūt suscepturos, si fierētAediles. inde rogatione à Dictatore lata, duo creati sunt Aediles ex patribus Cn. Q. Capitolinus, & P. Cornelius Scipio. Iam igitur quatuor habētur Aediles, plebis duo, totidem curules. Et plebis quidem Aedilum initium Dionysius hoc tradit. Creatis inquit. Tribb. pleb. à patribus plebs hoc etiā extorsit, vt duo viri crearetur, qui Tribb. ministrarent, & quædam exequerētur iudicia, aitq; magna potestate præditos plebis Aediles. Idem Dionysius similes iis inquit esse, quos ἀγορανόμους Græci vocant. Hæc Dionysii sententia vera mihi sanè videtur. Nam cum superior Africanus vocaretur in inuidiam, statuissetq; Senatus, vt cum Siciliæ prouinciæ Prætore decem legati, & duo Tribb. pleb. proficiscerentur, qui iure sacrosanctæ potestatis Scipionem si uerè accusatus esset, in vrbem reuocarent. Datus est & plebis Aedilis, à quo non parētem Tribuni compræhendi iuberent, vnde cerni satis arbitror posse, plebis Aediles initio

Tribu-

Tribunorum fuisse ministros. Aedilibus autem ludi, thensæq; curæ fuerunt. Erant autem sacra vehicula thensæ, quæ qui ducerent ornatissimè induebantur, propè triumphãtium morem, puer patrimus, & matrimus lora tenebat, thensásq; tangere (vt scribit Pedianus) vniuersi gaudebant. Exigebatur thensarũ nomine pecunia ab iis, qui viam incolebant, qua ducerentur thensæ, cuius auarissimè exactæ Verrem insimulat Cic. Tanta thensarum erat Religio (vt de Aruspicum responsis idem tradit) vt si puer ille patrimus, & matrimus lorum remisisset, quod casu sæpe aliquãdo puerili negligentia accidere potuit, ludi tamen instaurarẽtur. Munera quidem Aedilitatis paucis exponit Cic. extrema in Verrem actione Cererem, Liberum, Florámq; matrem, populo, ac plebi placandos ludis. Ioui, Iunoniq; ludos faciendos antiquissimos, maximosq; ludos, qui primi Romani sint appellati summa cum Religione celebrandos, atq; ædium sacrarum habendam esse curam, vniuersam demum sibi ciuitatem commendatam. Quanquam ædium sacrarum cura ad Censores transierit, sitq; extraordinem à Senatu Prætoribus aliquando credita. Vnde prædatum in sarctis tectis Verrem cum ea exigeret ex S.C. Cicero grauissimè criminatur. Sũt qui dicant sarctorum tectorum penès Censores curam fuisse, nè verò priuatis ædificiis occuparẽtur, minueren-

renturúe templa ad Aedilitiam curam pertinuisse. Sed cum non satis apertè magistratuum munera liceat explanare, quæ mutata etiam videntur temporibus; his, quæ dicta sunt cōtentos nos esse oportebit. Scenici quoque ludi & maximo quidem apparatu ab Aedilibus factitati leguntur, tantumq; ad plebem valuisse, vt Murenæ scenam suffragratam Cic. dicat ad Consulatum adipiscēdum, asseratq; se quoq; scenam habuisse competitricem. Sed de scenicis, alijsq; ludis si quando sacra licebit exponere, expediemus; nunc hactenus dixisse sufficiat.

EXCVRSIO XII.

CVMQVE Consules auocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, ut Prætor quoq; crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe ius dicebat.

DE Prætore, Prætorisq; edicto, atq; honorario iure, quæ dicenda fuerint supra nobis tradidisse videmur, pauca sunt igitur quæ restant, quamobrem paucis absoluemus. Sunt qui dicant dictum à præeundo, quod præiret videlicet Prætor iura ciuibus dicens. Illud certè possumus affirmare Prætoris nomen apud Romanos vetustissimum fuisse, summumq; magistratum significasse, nā in lege, qua clauus à Dictatore figebatur, priscis verbis scriptū erat

Prætor

Prætor maximus clauum pangat. Itaq; pangebant aliquando Consules. postea verò quoniam Dictatoris maior erat potestas, ad Dictatorem translatū est hoc munus, vt cum de Dictatore verba faceremus, exposuimus, hoc tamen, quo summum imperium significabatur nomen ad eum, qui ius diceret translatū est, de quo nobis in præsentia est oratio suscepta. eodē igitur anno, quo de plebe Consulem creatum meminimus primum, primus quoq; Prætor de nobilitate ius dixit L. Furius Camillus, eius Camilli filius, qui liberata patria, relatisq; signis, alter vrbis Romæ conditor meruit prædicari. Post aliquot annos, etiam de plebe creari cœpti sunt Prætores, quorū fuit primus (vt Liuius existimat) Q. Publius Philo, quo in homine illud etiam noui Roma vidit, vt post Consulatū obsidenti Palæpolim prorogaretur imperium, omniumq; primus Proconsularem gereret dignitatem. Sed ad Præturam redeamus. Vrbanum appellauere Romani Prætorem, quem creauere primum, estq; obseruatum, vt qui ius ciuibus diceret Prætor vocaretur vrbanus, principemq; locū inter Prætores obtineret. Illud est animaduertendum præterea Consules, quod & Reges ante factitauerant, cum ab vrbe proficiscerentur præficere aliquem solitos, qui curā gereret ciuitatis, quam consuetudinem sustulit prætura; nam absentibus Coss. Prætor vrbanus & iura

populo

populo dicebat, & Senatum habebat, & Consularia obibat munia, erat enim eisdem auspiciis, quibus bus Consules creatus, & Consulum prope collega, quibus etiam auspiciis cæteri Prætores renuntiabãtur. Plures enim Prætores creati fuere, quod paulo uidebitur infra. Sed Prætor vrbanus, de quo verba fiunt Apollini ludos faciebat magno apparatu quotannis, quos pleriq; putant valetudinis ergo uotos, factosq; fuisse. Liuius belli causa institutos contendit urente Italiam Annibale. Vaticinio Martiorum fratrum, Sibyllæq; accepto oraculo. carmen ipsum Martiorum propter uetustatis frasim apponendum putauimus. Hostes Romani si expellere vultis, vomicãq;, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Appollini fiant, cum populus dederit de publico partem, priuati vti conferant pro se, suisq;. His ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo, plebiq; dabit summũ. Decemuiri Græco ritu hostiis sacra faciant. Hæc si recte faxitis, gaudebitis semper, fietq; res uestra melior; nam is Deus extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide, ex Liuio ab urbe cõdita quinto, & trigesimo. eos ludos præsentes celebrabant prætores, quippe qui præerant, nec legisse memini absentem aliquem præfuisse præter vnum M. Brutum, qui princeps in Cæsarem coniurauerat, is cum

is cum propter seditiones ab Antonio Consule motas prohiberetur urbe, ludos tamen fecit apparatissimos, & de Prætore quidem vrbano tot sint nobis dicta.

EXCVRSIO XIII.

POST aliquot deinde annos non sufficiente eo Prætore, quòd multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret, creatus est & alius Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quòd plerunque inter peregrinos ius reddebat.

VNICVM aliquandiu constat vrbem Romam Prætorem habuisse; sed cum aduenis abũdare cœpisset ciuitas, quibus & ius quoq; dicendum erat aliquando. alterũ placuit creari Prætorem, qui peregrinis iura daret. Et quoniam aut inter se peregrini certabant, aut cum ciuibus Romanis, aut ciues Romani cum peregrinis: vnus, idemq; Prætor ius dicebat tam inter peregrinos, quam inter ciues, & peregrinos. Itaq; frequentissimè Liuius hanc ipsam iurisdictionem, inter ciues, & peregrinos appellat; Et sanè nunquam Romæ defuisse videntur hospites; Nec mirari quenquam decet, in ea vrbe, quæ peregrinis creuerat. Itaque in duodecim tabulis mentio facta est peregrinorum, quos vt ait Cicero officiorum primo; hostes veteres nominauerunt, quo postea no-

mine perduelles, qui contra nos arma ferunt, sunt nũcupati. Est igitur in duodecim tabulis status dies cum hoste, & iterum cum hoste æterna authoritas. Aucta tamen multitudine visum est alterum (vt dicebamus) Prætorem iuri dicundo creari. Illud oportet intelligi, peregrini Prætoris sortem ita fuisse plerũq; S.C. definitã, vt ius diceret inter peregrinos, vel iret quo Senatus censuisset; cuius opera cũ Senatus extra vrbem vteretur, vtranq; iurisdictionem Prætor vrbanus habebat; quod sanè non dubitabitur Romana monimenta vel leuissimè percurrenti. Et de peregrino quidem Prætore satis.

EXCVRSIO XIIII.

DEINDE *cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset Centumuiris litibus iudicandis constituti sunt.*

ETSI Cẽtumuiros supra quoq; explanauimus, non tamen ab re fore existimamus pauca ad hastam pertinentia memorare. Vel publicè vendebantur res apud veteres, vel priuatim. priuatim quidem, cum quæ sua erãt homines auctionabãtur, quod plerunq; fiebat in atriis auctionariis, quorum meminit Cicero in oratione, quam habuit in Senatu Kal. Ian. aduersus Rullum Tribunum pleb. de lege agraria.

Auctio-

Auctionabantur etiam intriuiis eodem teste. Erat & altera priuata venditio, cum eius bona, qui uadimonium deseruisset, xxx. dies ex edicto Prætoris possessa vendebantur, & si quidem plures erant creditores, bonis unus præficiebatur vendundis, quem Magistrum dictitabant. Et sane edictū Prætoris, ex quo bona possessa triginta dies vendebantur, totidē verbis exponit Cicero in oratione, qua Quintio patrocinatur. Magistri autem venditionis ad Atticum libro primo his ferme uerbis. Quem putabant magistrum fore si bona venirent. Publice etiam vendebantur aut res mulctatitiæ nam (vt Gellius scriptum reliquit) ouibus, & bobus mulctæ dicebantur. Vendebantur etiam publice bona publicata, vt Sp. Melli, qui affectati Regni suspitione periit, cuius bona Quintius Cincinnatus Dictator publicauit. Vendebantur etiam eorum bona, qui repetundarum damnati soluendo non erant, quanti lites extimatæ fuerant, qua lege Asiatici Scipionis eius, qui Antiochū deuicit, bona venierunt. Ad hæc prædæ ex hostibus captæ venibāt, quod vel militibus diuidendum, vel in ærarium referendum erat; quam pecuniam Gellius putat Manubias veteres dictitasse, fretus authoritate Ciceronis in oratione de lege Agraria in Rullum, in Senatu habita, quæ sunt huiusmodi. Prædam, Manubias, Sectionem, Castra deniq; Cn. Pompeii se-

dente Imperatore Decemuiri vendent. Et paulò infra. Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario. vnde sanè patet nō idem esse manubias, & prædam, quod pleriq; falsò putarunt. Illud hoc loco Gellius ostendit, vendundarum prædarum curā olim penès Quæstores fuisse, Imperatores postea præfectum ærarii sustituisse Quæstoribus. Et quoniam in publicatione bonorum, aliisq; vrbanis venditionibus, lites plerunq; oriebantur, litibus iudicandis Cētumuiri sunt constituti, vt Pomponii verba significare videntur. Verum de maximis quoq; hæreditatibus Centumuiri iudicare sunt soliti, cuiusmodi Curiana fuit causa, quam Cicero primo Dialogo de Oratore perscribit, & in omni ferè versabantur iure ciuili. difficile tamen est id, quod sæpe testamur rès tanta obrutas vetustate ad viuum resecare, quare transibimus ad cætera.

EXCVRSIO XV.

CONSTITVTI *sunt eodem tempore & Quatuoruiri, qui curam uiarum agerent, & Triumuiri monetales, æris, argenti, auri flatores, & Triumuiri capitales, qui carceris custodiam haberent, ut cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret. Et quia magistratus uespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, Quinqueuiri constituti sunt cis Tyberim, & ultis Tyberim, qui possent magistratibus fungi.*

VIARVM

VIARVM curam sternendarum, tuendarumq; Aedilitiã fuisse pleriq; putarũt, etenim & vias Aediles curabant, & pretium rebus vẽdundis, quæ ad esum maximè pertinẽt statuebant, quod in Aedilibus dictum est latius. Postea verò hæc forte cura proprio visa est egere magistratu, ideoq; quatuor viri instituti à Pomponio tradũtur Curatores, siue magistri viarum. Addit præterea Iurecõsultus, tres creatos esse viros, qui monetales sunt appellati, à nummis videlicet cudendis, atq; conflandis, quo loco scire licet, apud Romanos serò admodum aurum, argẽtumq; in usum pecuniæ venisse. Docet hoc Liuius, qui Veienti bello, quo tempore, æra cœpta sunt militibus publicè dari in tributo pẽdendo, æs graue in ærarium aduectum esse, quod nondum signatum esset argentum. Docet & Gellius, qui Aterina legẽ æstimatas ait mulctas, ouem scilicet æris denis, bouem centenis; veteres.n. maiores, minoresue mulctas dicere consueuerunt, maiores duarum ouium, triginta boum ab eodem traduntur Gellio, minores ouis vnius. Sunt qui decem adiiciant boues; sunt etiam qui tantum quinq; dicant; maxima pars nullum apponit. Vnde coniectare quidem possumus boũ copiam ingentẽ, in Italia quõdam fuisse. Itaq; Timæus historicus à boum copia, dictam Italiam putat: boues.n. à veteribus Græcis ἰταλοὶ vocabantur. Quanquam

quam frequentior fama est ab Italo Rege Italiam nũcupatam. Quod etiam Vergilius asserit his versibus.

Est locus Experiam Grai cognomine dicunt.
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.
Oenotrii coluere uiri, nunc fama minores.
Italiam dixisse Ducis de nomine gentem.

SED ad pecuniam reuertamus. Numum Romani veteres boue signabãt, & naui. bouem quidem, vel propter arandi studium, colendorũq; agrorum, quod maximũ apud Romanos veteres constat fuisse quod cognomina ipsa Pisonum, Fabiorum, Seranorumq; declarant, vel propter abbundantiam, de qua paulo supra dicebamus. Nauim ferunt appositam propter honorẽ Saturni, quem naui appulsum in Italiam ferunt, hospitioq; à Iano, qui tum in Latio regnabat acceptũ. vnde, & Latium appellatum tradunt quòd ibi latuerit Saturnus, celebranturq; Saturnia regna Italis gentibus, quo tempore nemo furtum fecerit apud Latium, nemo seruitutẽ seruierit. Vnde Virgilius.

Iam redit, & uirgo, redeunt Saturnia Regna,
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Saturni in Italiam aduentum, in eiusq; honorem numum excussum significat primo factorum Ouidius hisce uersibus.

Multa

Multa quidem didici: sed cur naualis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?
Noscere me duplici posses in imagine, dixit,
Ni uetus ipsa dies extenuasset opus.
Causa ratis superest: Tuscum rate uenit ad amnem
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum:
Cælitibus regnis ab Ioue pulsus erat.
Inde diu genti mansit Saturnia nomen:
Dicta quoque est Latium terra latente Deo.
At bona posteritas puppum seruauit in ære,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Sed de numis hactenus. Adduntur Triumuiri capitales, quorum meminit, in Catilina Salustius, quibus credita cura carceris erat, qui videntur eam vim habuisse, quam apud Athenienses Vndecimuiri, sine quibus supplicium summi non poterat. Præter hos Quinqueuiri ponũtur nocturni, qui nè Magistratus se nocti cõmitterent, videntur esse creati, non.n.decebat publicam maiestatem noctis colluuioni misceri; hos tamen Tresuiros Liuius tradit, appellatq; nocturnos, potuerunt tamen augeri, & ad quinq; redigi, nec tamen exploratum est, quinq; cis Tiberim, totidẽ vltra curarint, an vtramq; partem quinq; hominũ diligentiæ mandatã esse credere deceat, historiis rerum confusis. Sed iam nos ad se cætera uocãt.

EXCVRSIO XVI.

C APTA *deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi Prouincia, totidem Praetores, quot prouinciae in ditiones uenerant, creati sunt, partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus praeessent.*

E XPOSITVM supra fuit Consulares quasdam institutas esse prouincias, quas Consules, Proconsulesue obtinerent. Prætorias alias, quibus præsiderent Prætores. Nunc eò ventum est, vt cum supra duos Prætores Vrbanum, Peregrinumq́; dixerimus esse creatos, ad prouinciarũ Prætores sermo redeat, quæ causa fuit augendi Prætorum numerum, & primo quidem bello Punico Siciliam inde pulsis Carthaginensibus, prouinciarum omnium primam adiecit Populus Ro. imperio, non tamen vniuersam; bonam enim eius prouinciæ partem Rex Syracusanorum Hiero tenebat. Sardiniam quoque eisdem temporibus, vel aliquanto post adepti sunt; duo igitur aucti Prætores, alter qui Siciliæ præesset. Alter uerò Sardiniæ. Bello autem secundo punico captis à Marcello Syracusis, omnis in dictionem populi Ro. Sicilia concessit, duobusq́; imperiis, primis temporibus administrata est. quietioribus deinde rebus, trãquillioreq́; Rep. vniuersam Siciliam Prætor unus obtinuit.

fuit. Eodem deinde bello secũdo punico Hispaniis pulsi sunt Pœni Scipionis eius opera, qui deuicto Annibale, superataq; Cartagine superior dictus est Africanus. Hispaniam igitur in citeriorem, atque ulteriorem diuisere Romani, Ibero flumine distinguente. Itaque vtramq; prouinciam proprio rexerunt imperio, ita sex Prætores creati primum Tito Quintio Flamminio, Sex. Aelio Peto Coss. quorum magistratus incidit in Consulatum Cn. Cornelii Cetegi, & Q. Minutii Rufi. Præter duas prouincias vrbanas quatuor Prætoriæ factæ Sicilia, Sardinia, cum duab. Hispaniis. Post etiam, & in Narbonensem prouinciam, & in Macedoniam, & in Asiam, deletta etiam Cartagine, superatisq; Numidis, & eorum Rege Iugurta, in Africã quoq; missi sunt Prætores. Ita quemadmodum augebatur imperium, Prætorum quoq; numerus auctus est, oportuit enim nullam omnino prouinciam rectore vacare.

EXCVRSIO XVII.

DEINDE *Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit uelut de falso, de parricidio, de sicariis, de iniuriis & Prætores quatuor adiecit. Deinde C. Iulius Cæsar duos Prætores, & duos Aediles, qui frumento præessent, à Cerere Cereales constituit. Ita duodecim Prætores, sex Aediles sunt creati. Diuus*

deinde Augustus sedecim Praetores constituit. Post deinde diuus Claudius duos Praetores adiecit, qui de fidei commisso ius dicerent, ex quibus unum diuus Titus detraxit, & adiecit diuus Nerua, qui inter fiscum, & priuatos ius diceret. ita decē, & octo Praetores in ciuitate ius dicunt, & haec omnia quoties in Repub. sunt magistratus obseruantur. Quoties autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui ius dicat, is uocatur praefectus urbi, qui praefectus olim constituebatur, postea ferè Latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis obseruantur. Sanè Praefectus annonae, & uigilum quanquam non sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti, tamen hi, quos cis Tyberim diximus, postea Aediles S. C. creabantur, ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis, Consules duo, decem & octo Praetores, sex Aediles in ciuitate iura reddebant.

PROLIXVS admodum exoritur sermo, qui non facilè explicari posse videatur, contrahemus tamen vela, & quam licuerit paucissimis omnem disputationem claudemus. Ait igitur Pomponius Cornelium Syllam quaestiones publicas instituisse; quod verum ne sit, an secus diligentius est inspiciendum. Sed vt res facilius intelligatur pronunciatorum natura quas nostri vocāt propositiones est aperienda. Dicimus igitur enuntiatū, quod affirmādo, vel contra negando, verum, falsumúe significat, quorū alia vniuersa, quae terminis cōcluduntur exponūt, vt si homines

nes vniuersos legibus subiici, vel magistratibus pare re dixerim oportere. Alia partem aliquam continẽt, vt si dixero aliquã legem veteribus abrogatã. Tertia indefinita dicũtur, q nec uniuersũ, nec partẽ apertè significent. Quartus locus earum enunciationũ est, quæ ad singulos referuntur, vt si dixero Syllam recu perata Rep. crudelissimè victoriam exercuisse. Videamus igitur qua nam ratione Pomponii enunciationem simus expositurі, nam vel indefinitam eam volumus, vel singularem, vt his nominibus vtar, quibus vtũtur vulgò nostrates. Si indefinitam dicemus quæstiones publicas a Sylla Cornelio institutas fuisse, & sanè sic est intelligenda, vt indefinitè legatur enunciatio. Nam quod nostri subiectum appellant, nomine censetur quæstionum. Scrutemur itaq; si placet indefinitarum naturam propositionum, & sanè Aphrodisiensis Alexander, quem cæteri Græci sequuntur. In cõmentariis, quos in libros ædidit de syllogismo, variare indefinitas scriptum reliquit propositiones. Nam cum tria rerum genera Dialectici statuant, appellentq; materias necessariam contingentem, & eorum quæ fieri nequeunt, in necessariis quidem nihil interest vtrum indefinite proferas, an in uniuersum; idem.n.est dicere, mortalem esse hominem, & omnen hominem esse mortalem; quæ ratio intelligitur etiam in iis, quæ fieri nequeunt, distin-

guntur tamen vero, ac falso; non.n.magis falsum dixeris, si volare protuleris hominem, quàm si asseueraueris vniuersos volare mortales: In cótingentibus autem indefinita locum eius obtinet, quæ pronunciatur in parte, nihil.n.differt hominem, an quendã hominem currere dicas, quæ certè propositionum lex indefinitarum enunciando seruatur. Nam in syllogismo positæ eas, quæ sunt in parte sequuntur, videntur tamen ætatis nostræ Iurisperiti indefinitas loco vniuersalium plurimũ accipere, vt si lex dicat, sacra ritu patrio faciunto, perinde censetur, ac si omnia sacra ritu patrio iubeat facienda. Nunc ad Pomponianã redeamus propositionem. Si.n.quæstiones omnes publicas a Sylla tradit institutas, apertissimè fallitur, sin aliquot fortè nó decipitur. Cui.n.persuaderi possit tot ante Syllam Dictatorem secula publicis quæstionibus Populũ caruisse Ro.? nihil est tamen opus coniectura, rem claram venari. Dicat obsecro Pomponius, vel qui partes tueri Pomponii volunt M. nè Manlius Capitolinus publica quæstione, an priuata fuerit interrogatus, cum Regni affectati condemnatus crimine, de Tarpeia deiectus fuit rupe? quid? Cæso Quintius Cincinnati F. & cædis, & maiestatis eodem tempore reus, non publica interrogabatur quæstione? quem publicè vadatum omnium primũ asserit Romæ Liuius. Nam de venefi-

cio etiam Romæ quæsitum publice constat, cum.n. Ciuitatis primores incertis, atq; occultis morbis interirent cõpertum est ancillæ cuiusdam indicio, venena coquere matronas, quibus viri cõficiebantur, Itaq; & poto veneno ad viginti in foro periere matronæ, centum damnatæ sunt, eoq; tempore primũ, quemadmodum dicebam de ueneficiis Romæ quæsitum. Et quia mentes hominum furore captæ credebantur clauus à Dictatore fixus est, ad id ipsum creato, quæ omnia aliquot ante Syllam ætates, vel potius secula cõstat esse gesta, vnde palàm est non omnibus quæstionibus publicis initium dedisse Syllam, Videamus nunc, si placet, an eas ipsas quæstiones, quas scribit Pomponius Sylla confecerit. Et de falso quidem quo tempore quæri cœptum fuerit non est exploratum, falsum testem Volscium quædam primum Romæ condemnatũ in quibusdam græcis annalibus est memoriæ proditum. Et sanè scribarum cura, tabularumq; mandata Censoribus, vt in censura diximus, ostendit aliquam eo iam tempore falsi delituisse suspitionem. Quod ad parricidium attinet Ciceronem habemus authorem, eam non a Sylla institutam fuisse quæstionem, qui cum regnante Sylla Sex. Roscium Amerinum paternæ cædis reum defenderit contra opes, potentiamq; Chrisogoni Syllæ liberti, eam quæstionem à Sylla nunquam reper-

pertã meminit, quod certè non prætermisisset si modo Syllæ potuisset adulari. Contra Solonẽ repræhendit, quòd nulla lege parricidium puniendũ sanxisset, rogatusq́; cur de parricidio legẽ non tulisset, responderat, non putasse tantã homines immanitatẽ, feritatemq́; suscipere posse, eos vt necarẽt, à quibus ipsi lucem accepissent. Laudat igitur veteres Romanos Cicero, qui tantũ, tanq́; horrẽdum facinus legibus uindicandum, acerrimisq́; censuerũt suppliciis, nec sibi persuaserũt, aliquod esse tã graue scelus, quò mortaliũ, non penetraret nequitia. qua in re mihi certè cõstare videtur M. Cic. sua gloria Syllam fraudaturum nõ fuisse, si modo uerè potuisset. Nec de iniuriis quidem Syllam instituisse crediderim, cum duodecim tabularum legibus, vindicentur iniuriæ. eisdẽ fermè pœnis, quibus à Solone. Inter sicarios quæstionẽ nõ omnino negauerim constitutam à Sylla fuisse, nullo nãq; tẽpore plures Romæ Sicæ, perq́; omnẽ Italiã vibratæ sunt. Illud sine controuersia Põponio concesserim, quoniã omnia flagitia Sylla dominante viguẽrint, quæstiones veteres nouis legibus, & fortè accuratius illum confirmasse, indeq́; nomen institutoris, conditorisq́; traxisse. Illud certè Syllæ videtur institutum, vt certi Prætores quæstionibus certis præessẽt. vnde ad sex illos, qui creari cõsueuerant, quatuor dicitur addidisse, quibus Dictator Cæsar duos cũ totidem

dem ædilibus addidit, qui quoniam, rei frumentariæ præerant Cereales à Cerere sunt appellati. Augustũ uerò quatuor addidisse ferũt, nec causa traditur, credi tamẽ par est causarũ, litiũ turbã orbe terrarũ confluẽte Romã, in causa fuisse, vt animũ adiiceret Imperator nouis Prætoribus creãdis. Duos à Claudio tradit adiectos, qui de fideicõmissis iudicarent. Et quoniã ad fideicõmissa uentũ est, non ab re fuerit pauca dicere, quæ in fideicõmissis animaduersione digna videtur. Iam igitur primũ omniũ cum apud veteres in publicã curã non venerint fideicõmissa, Augusto imperante primũ publicam promeruere curam. Iussis ab Imperatore Coss. authoritatẽ interponere Cõsularem, vel hominũ gratia moto, vel quod p ipsius salutẽ iuratũ esset, vel certè rogatus is, cuius fidei cõmitteretur hæreditas, vel ob quorundã insignẽ perfidiã, vt legimus inst. de fideicõmissariis hæreditatibus initio tit. vbi mirari quidã solẽt cur propriã nõ adiecerit imperator authoritatem, sed Coss. mandarit, in qua re nihil est quod pro certo posit affirmari, nisi forte quis dixerit hunc honorem Coss. habere principem voluisse, nõdum penitus obliterata Cõsularis imperii memoria. In tantam verò dignationẽ post fideicõmissa venerunt, vt omibus modis æquarẽtur legatis; qui mihi locus sanè videtur difficilis, nam l. 1. ff. de lega. 1. Vlpiani nomine fertur, æquari legatis fidei

commissa

commissa. Fuit autem Vlpianus multo ante Iustinianum principem, qui tamen gloriatur constituisse vt legatis æquarentur fideicommissa inst.eadem, & C. communia de legatis l. 2. Ex his autem prætoribus, quos, ut de fidei cõmissis iudicarent Claudius creauerat, alterum detraxit Titus, existimans videlicet ea iudicia, quæ ad fideicommissa pertinerent Prætorem unum sustinere posse. hic est ille Titus Vespasiano genitus, amor, & delitię generis humani. Sed ad Prætores. Nerua Prætorem adiecit, qui de iis causis iudicaret, quæ inter fiscum, & priuatos inciderent, idest inter priuatos, & Imperatorem. Ita quem Prætorem Titus detraxerat, restituit Nerua, licet non ad eadem iudicia. Enumerat omnes in urbe magistratus Pomponius, quos hactenus exposuerat, aitq; quoties ab urbe magistratus discederent, rerum omniũ summam, penes præfectum urbi fuisse. Difficile quidem dictu est, eodem tempore magistratus omnes urbẽ deserere voluisse. quod nè tum quidem factum constat, cum Pompeius Italia profugit, quem sequuti sunt Coss. maxima cum parte Senatus. Illud etiam videtur durius præfectum urbi cæteris magistratibus præsentibus ius non dixisse, quod credere possit aliquis Pomponium dicere voluisse, sit tamen potius Pomponii sententiam interpretari, vt præsentibus magistratibus suo tantum munere fungeretur, absenti-

abſentibus omnium. Quanquam(vt dicebam) difficile admodū eſt magiſtratus omnes ab vrbe ſimul abeſſe; ſed præfectum vrbi diligentius exploremus. Conſtat ſub Regibus hunc magiſtratū fuiſſe, quam rem etiā in ſuperioribus memorauimus, vt quoties ab vrbe Rex abeſſet, regia præfectus obiret munia, concipitq; eorū nomina Tacitus, qui à diuerſis Regibus vrbi præfecti fuerunt. libera quoq; Roma ante Præturam inſtitutam, cum ambo Coss. vrbe ceſſerant bellis impliciti, præfectum relinquebant, qui vrbi, quiq; Senatui præſideret. Itaq; cū Tribuni pleb. Conſulibus abſentibus legem deminuēdo Cōſulari imperio ferre pararēt, quam alio expreſſimus loco. Fabius vrbi præfectus in eos cohortus, coegit actionem in Conſulum aduentum differre. Principes deinde præfectis vrbi ſunt vſi, quibus & multorum, magnorumq; iudiciorum exercendorum poteſtatem dederunt, & Latinis feriis præſidere voluerunt, quod munus vrbe libera Conſulum fuit. Sed mihi videntur conſultò Principes Conſularem minuiſſe dignitatem, vt vis minor ineſſet ſummo magiſtratui Libertatis aliquando repetendæ. Et quoniā latinæ feriæ nobis occurrunt, non fuerit ab re paucis earum illuſtrare rationem, cum præſertim meminerit Iureconſultus. Templum Latialis fuit Iouis in mōtis albani cacumine Latio vniuerſo & ſacrum & cō-

 mune,

mune, vbi ritu patrio quotannis sacra fiebant: Alba verò diruta, translatisq; Romam Albanis, quasi loci fortuna mutata, ea sacra sunt omnino relicta, donec lapidibus pluisse in monte creditum est, auditamq; vocem, quæ iuberet Albanos more patrio sacra facere. Inde institutum est, vt ea sacra quotannis fierent, carnesq; hostiarum acciperent Latini populi, quibus id sacrum commune fuerat. Itaq; si quis populus nō acceperat, instaurabantur feriæ, ea tamen lege, vt si sua culpa carnes populus non accepisset, hostias feriis instaurandis præberet. habet tamen difficultatis aliquantum, quis Regum temporibus Latinis feriis præfuerit; Nam Tullo Hostilio regnāte ea sacra sunt cœpta; etenim si Rex ipse peragebat, ad Regem sacrificulum regibus exactis spectare videbantur, ad quem omnia sacra Regiæ vicis erant delata. Post partam etiam libertatē, dum inter Romanos, Latinosq; bellatum est, quonā pacto in hostilibus odiis conueniebatur? hæc vt incerta, & ipsis vetustatis tenebris inuoluta valere sinimus. Certè Latinæ per Consules factitabantur, lactentibus hostiis, vt in secūdo Cōsulatu apud Ciceronem canit Vrania. Edicebantur autem à Coss. incertum diem, propterea quod statum tempus præstitutum non erat. Volunt quidam hæc sacrificia nocte fieri consuesse. Crediderim matronas quoq; seorsum sacrificare solitas, motus Ciceronis

nis

nis authoritate ad Atticum in hæc fermè verba scribentis. Auiam tuam scito desiderio tui mortuam esse,& simul quòd veritas sit, nè Latinæ in officio non manerent,& hostias in montem Albanum non afferrent. Denis diebus Latinas ferias celebrari solitas fermè omnes testantur, placet nonnullis carminibus Sibyllinis ferias institutas esse Latinas, sunt qui auruspicum responso, nobis quidem superior magis sententiam probatur, vt Albani montis prodigio sint cœptæ.nos tamẽ ad præfectum urbi reuertamus, cuius authoritas ternis legibus declaratur, quæ tit.de officio præfecti vrbi.ff.perscribuntur. Illud tamẽ non satis explicatũ uidetur,quod Vlpianus initio legis primæ asserit præfectum vrbi de omnibus criminibus cognoscere, non solum quæ in vrbe, sed quæ per uniuersam patrentur Italiam, post paulò eadem.l.§. Initio eiusdem significat præfecti vrbi potestatem centesimo lapide terminari,uiderint hoc tamen,qui legem legi non repugnare tradunt. Facilius.n.tuebuntur eiusdem verbis legis nihil omnino contineri diuersum; nos ad reliqua transibimus. Præfectum vigilum,& annonæ magistratus esse non censet Pomponius, sed extra ordinem creari solitos. Illud miror, qua ratione legum vel cumulatores, vel compilatores titulum præfecto vigilum inter magistratus proprium dicarint, siquidem non est magistratus. Sed

nos pauca vſurpemus, quemadmodum in cæteris. Præfectum vigilum nocturnis ſubſtitutum Triumuiris Paulus ait initio l.primæ.ff.de officio Præfecti uigilum; libet hoc loco controuerſiam exponere inter Paulum,atq; Pomponium.Paulus.n.ait hac ipſa l. Aediles,Tribunosq; pleb.incendiis arcendis intereſſe nonnunquam ſolitos; retulit ſupra Pomponius, magiſtratibus non licuiſſe noctu in publico cerni, ob eamq; rem nocturnum adhibitum magiſtratum, qui pro cæteris magiſtratibus eſſet. Scio loca quoq; iuris aſſertores inter ſe collaturos, ſed certè ſi verba reſpiciantur,neq; occulta reuelētur myſteria nemo negauerit alterutrum fuiſſe deceptum. Diuus Auguſtus ſeptem cohortes vigilum eſſe iuſsit,vt quoniam vrbs quatuordecim regionibus diſtingueretur,præeſſent ſingulæ binis,quas quidem regiones diſcretas Tacitus credit poſt illud incēdium,ſiue fortuitum, ſiue dedita opera ab Imperatore fuerit iniectū, quo ſub Nerone omnis ferè Roma conflagrauit. verius tamen eſt multo ante Neronis tempora in regiones xiiii.Romam fuiſſe diuiſam,vel ab Auguſto, vt vulgò creditur,vel à quouis alio. Addidit idem Auguſtus totidem Tribunos, omnibusq; vigilum Præfectum voluit eſſe ſuperiorem,vt l.Nam ſalutem.ff.eodem,ipſo legis initio. ſint nobis de vigilum Præfecto tot dicta,ad Præfectum annonæ veniamus,cuius

rei

rei variam olim fuisse rationem memoriæ proditũ est. nam Quæstores, & Coss. annonam curasse traduntur, vnde L. Saturninum popularem factum scriptum reliquit Cic. quòd frumentariam curam sibi Quæstori Senatus ademerit. Proprius aliquãdo creatus fuit magistratus, vt Minutius apud Liuium, qui Mellianam indicauit Senatui coniurationem, & postremo Cn. Pompeius, cui omnes frumentarias prouincias, omne scilicet imperium S.P.Q.R. credidit. Aedilium quoq; ex parte cura fuit, qui publicum frumentum & vendere, & diuidere consueuerunt. satius Principibus visum est Præfectum cõstituere, qui curaret annonam, & vrbano victui consuleret. Quã curam optime PROLEGATE tu ipse gessisti, vnde maxima tibi mortalium multitudo vitam debere fatetur, qui non modo tui muneris esse putasti gubernare BONONIAM, nisi ab inferis maximam ciuiũ partem, vel ipsa famis expectatione cõsumptam excitasses. Quare Deus Opt. Max. tuam pietatem respexit, copiosamq;, id quòd tibi gratulamur, & nobis, annonam populis tribuit, quam volumus gratulationem secundo volumini finem imponere, & fœliciter auspicari tertium.

FINIS SECVNDI LIBRI.

IN LIBRVM III. CATALEXEOS IN LEGEM II. DE ORIGINE IVRIS, PROOEMIVM.

BDERITEM *illum Prothagorã Physici Democriti discipulum opinatum memoriæ proditum est, quæ sensu perciperentur uerè quemadmodum sensu probarētur esse. Hic est Prothagoras ille, qui cum se palàm Sophistá profiteretur, quòd ueterum ausus nemo fuerat, tãtum auri cumulauit, ut auream sibi statuam apud Delphos posuisse dicatur, cuius ego sententiam hominis interdum ueram esse cuperem, maximis enim laboribus, maximo quærendi ueri desiderio, me sanè leuaret. Verum Deus ille Opt. Max. quem omnia credi par est summo gessisse consilio, nihil homini contingere sine studio, sine labore uoluit, uirtutemq; sudore, uigilis, ærumnisq; plurimis parari præcepit, uerumq; quod hominis naturæ maximè uidetur esse consentaneum, caligine texit, ut cum iam tenere te putes, euolet, suiq; tibi denuò non minore quàm antè cura uestigandum. Neque diuinum hoc factum inuidia generis nostri accipiendum est, nihil enim à Deo est alienius, & mortales quidem amant amplectunturq; superi, sed hominum superbiæ, atque temeritati obuiam itum est, qui si uerum ex templo nouissent, quibus sunt ingeniis, quaq; audacia nihil acceptum omnino numini retulissent, nullam habuissent gratiam, suo uidelicet marte, quicquid haberent boni se consequutos existimantes. quane*

ne fraude gentes humanæ perirent æquantes se diuis, ut quõdam pars cælitum creditur interijsse, consulto uerũ occultatum est, ut uel in uita non inueniretur, uel certè uix inueniretur. Fuerunt.n. qui adeò uerum à nobis, nostrorumq; animorum acie remotum statuerint, ut nulli penitus rei assentiendum esse contenderent, nihil omnino sciri posse confirmarent, credibile tamen uidetur aliquid nobis diuina relictũ benignitate, quòd scire, quodq; uerè nosse possemus, non tamẽ sine labore grauissimo. Quæret aliquis forsan quid sibi oratio uelit tã alte de uero, uel quærendo, uel inueniẽdo repetita? hoc nimirum ut intelligatur me non mihi tantum arrogare, ut non posse me falli mihi persuadeam, etenim homo sum, nec humani quicquam alienum à me puto. Quare si uel hoc uolumine, uel superioribus minus accurate perscriptum lector prudẽs cognouerit, humanitatis uitio tribuat, benignè corrigat potiusquã detrahat, & se quoque decipi posse meminerit. quanquam non satis scio an hoc, quod peto sim impetraturus, tribus enim uel acerrimis uitiis ætas nostra laborat, amore sui, ambitione, alienorũq; bonorum inuidia, quorum mihi malorum, qui rerum potiuntur in causa potissimum esse uidentur. Quidam enim ingenia deserunt, uel potius deprimunt, atque proturbant. Vulgi rumorem sequuntur alii, eosq; iudicant peritissimos, quos misera maximè, ieiunaq; admiratur plebecula. Sunt etiam qui aliorum gratia metiantur ingenia, illisq; faueant, quorum uidelicet causa maioribus possint gratificari, mercedem scilicet expectantes. Accedit quòd uirtus in precio non est, nam uel iure, uel iniuria meis omnia bona cupio, nec interest alieno detraham decori honorem, gloriamq; alio-

rum

rum peruertam, an secus. His moribus eò malorum uentum est, ut ludibrio sit uirtus, flagitia regnent, certiq; homines eorum canum exemplo, qui custodiendis mapalibus sunt destinati, procul latrent, clam, atque ex insidiis mordeant, pauci admodum hiscere coràm audeant, ne lapidibus uertantur in fugam. Itaque in tanta uitæ peruersitate, tantisq; erroribus quid mihi sit obtinendum ignoro, orabo tamen, atque obtestabor, ut à me ratio dictorum petatur, mecum sine contumelia qui dissenserit congrediatur. Ego enim uel rationibus uincam, uel uictus cedam, atq; succumbam, pariterq; & uictor, & superatus gaudebo. Nam uel ipsa me delectabit uictoria, uel uicto profecisse, didicisseq; solatio fuerit. Sed iam ad rem ipsam est accedendum, & quod ostendendæ gratiæ cæptum est animo aliquando conficiendum.

Catalexeos in l. secundam DE ORIGINE IVRIS LIB. III.

EXCVRSIO I.

VRIS ciuilis scientiam plurimi, & maximi uiri professi sunt, sed qui maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, eorum in præsentia mentio habenda est, ut appareat à quibus hæc iura orta, & tradita sint.

DELECTVM in rebus omnibus habere, modumq; nosse, quem semper teneas, quemq; sequaris absolutissimæ cuiusdam uidetur prudentiæ, eiusq;, quem uel Socrate, uel Diogene præsentibus audeas hominem meritò nuncupare. est .n. magna iudicii uis in utranq; partem, ut neque corrupto peius, nec præstantius integro reperias: Falluntur homines altero, decipiuntur, errant; altero numinis exemplaria fiunt. Verum, bonum, honestum, utile pariter meditantur, disciplinas assequuntur, excolunt animos, fiuntq; pulcherrimi. Hunc igitur delectum nobis pollicetur Pomponius iureconsultorum successionem explicaturus. hac in parte nō imitaturus Ciceronem, qui in claris Oratoribus numerandis, se ipsum repræhendit, quòd tabulas, quòdq;

declamatores memoret, sed ille quidem thalis etiam oratoribus in forensi turba, multitudineq; causarum conatur ostendere locum etiam fuisse. Hic quibus authoribus iuris prudentia creuerit, se profitetur indicaturum, eosq; dicturum, qui maximæ apud Romanum populum fuerint dignationis. vnde colligendis iureconsultis ipso sibi labore lectoris beneuolentiam parat, reddit attentos legētium animos & utilitate iuris in cunabula cognoscendi, & voluptate. Delectat enim summopere maiorum nomina legere, volentes in ea facultate proficere, quam illi potissimum illustrauerint. Nec dubium est, quin docilis lector efficiatur, siquidem (vt ait Rhetoricum ad C. Herennium author) docilis est is, qui attētè uult audire, ut igitur animos ad legendum alliciat, plurimos, maximosq; uiros ius ciuile Romæ scribit esse professos, sed tamen eos duntaxat traditurum, quos in honore maximo Populus Romanus habuerit, ut iuris origine cognita, magistratibusq; perfectis, intelligatur quibus authoribus ius ciuile sit ortum, & auctum. Etenim magni refert, quibus quæq; res initiis cœperit, sitq; progressa. Sed iam reliqua uideamus.

EXCVRSIO II.

E*T quidem ex omnibus, qui scientiam nacti sunt, ante Tyberium Coruncanum publicè professum neminem traditur,*

tur, cæteri autem adhuc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant solumq́; consultatoribus potius, quam discere uolentibus se præstabant. Fuit autem in primis peritus Sex. Papyrius, qui leges Regias in unum contulit. ab hoc Ap. Claudius unus ex Decemuiris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc Ap. Claudius eiusdem generis maximã scientiam habuit, hic cæcus appellatus est, & Appiam uiam strauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho in urbem non recipiendo sententiam tulit, hunc etiam actiones scripsisse traditum est, primumq́; de usurpationibus, qui liber non extat. idem Ap. Claudius usu, qui uidetur ad hoc processisse R. literam inuenit, ut pro Valesiis Valeriis esset, & pro Fusiis Furiis. Fuit post eos maximæ scientiæ Sempronius, quem populus Romanus σοφὸν appellauit, nec quisquam ante hunc hoc nomine cognominatus est; sed & C. Scipio Nasica, qui optimus à Senatu appellatus est, cui etiam publica domus in sacra uia data est, quò facilius consuli posset.

APVD veteres quidẽ, quod pluribus locis testatur Cicero, clari, honoratiq́; fuerunt, qui consulendi & curam, & laborem Populo non denegarunt; non solum his temporibus, quibus abditum ius ciuile paucorum penetralibus condebatur, sed omnibus etiam ætatibus, vt secundum rem militarem, quã maximè Populus excellebat Romanus, & eloquentiam, quæ florente Roma plurimum valuit,

maximam vim habuerit, qui consuleren tur; quamquam eloquentiam serò Romæ cognitam, publicus testatur consensus. Tantum quisq; dicendo proficiebat, quantum valebat ingenio quærendæ sanè potẽtiæ dulcedine, reor diu ius ciuile, quasi communi quodam pacto, vel coniuratione potius eorum, qui tenebant, occultatum fuisse, vt nemo publicè doceret: sed clàm liberos, vel propinquos, vel quos maximè caros haberet institueret ante Titum, siue, vt alii Tyberium Corruncanum, quem primum de plebe Pontificem Max. creatum, est memoriæ proditum. Hic licet ciuilis iuris peritus fuerit, fuit certè Pontificii peritior. Itaq; & apud Ciceronem, & scriptores alios iuris diuini palmam omnibus ætatibus tulit; nec satis compertum est, vtrum propter eximiam diuinarum rerum scientiam; an propter docendi assiduitatem tantum honorẽ aceperit, vt de plebe primus Maximum obtinuerit Pontificatum, quem ad id tempus septum tenuerant Patritii. Non erit vt mihi videtur incommodum, paucis digredi, & quod apud veteres ius Pontificum fuerit appellatum mõstrare. Omnibus gentibus, Populis, nationibus, quibus aliquid modo sit humanitatis, insitum in animis est, esse superum immortale numen, cuius nutu regantur, coalescantq; vniuersa, quod colendum, venerandumq; censent hominibus. certa persuasione du-

ēti,

cti, pietate coli superos, bonaq; omnia largiri morta libus, impietatem diris suppliciis vindicare. Quam etiam Religionem Populus Ro. à maioribus per manus traditam, perpetuam, inuiolatamq; seruauit, dũtaxat nomine miserandus, quòd diuinos honores tribuit demonibus, quòd malum incognito nobis Dei iudicio, multa secula terrarũ orbem inuasit. Sed id, quod agitur expediamus. Cultui superum apud omnes gentes sacerdotes præficiebantur, quibus certa iura constituta erant, quæ sacra diuina, Pontificia vocabantur; nos tamen Romanorum quæ cœpimus iura tradamus. Quinque rebus igitur Pontificum iura constabãt; nam & Deorum cultus exponebatur, quibus diebus hostiis, precibus placanda numina forẽt. Vnde & maiores, & minores, & lactentes hostiæ dictæ forte, quòd ab hostibus caperentur primis temporibus hostiæ, victimæ propter victoriam dictæ. Post hæc recte nè instituti essent Ludi, sacraq; alia, & quando instauranda forẽt Pontificum subiciebatur decreto. Iam uota, quæ ritæ concepta, nuncupatáue forent, quæ contra perperam, Pontificum erat iudicium. Præterea sacrarum ædium dedicationes tuebantur, verbaq; præibant Pontifices Max. cum dedicarentur, quid sacrum, quid prophanum esset statuebãt. Postremo vitam, victumq; sacerdotum, mores, studia, habitum, tum in sacris, tum etiam extra, Ponti

ficum

ficum iura docebant quæ quidem optimè, ac peritiſsimè calluiſſe Corrūcanus exiſtimatus eſt, de quo ſit hactenus dictum. Laudatur & ille Papyrius, quem leges Regias in vnum redegiſſe corpus monſtratum eſt ſupra. Et C. Scipio Naſica Publiū appellat Liuius Cn. F. eius inquam Cn. qui cum Publio fratre, poſt res maximas geſtas celtiberùm proditione in Hiſpania periit. Hic igitur, ſiue P. ſiue C. vir optimus ciuitatis fuit à Senatu iudicatus. O ſingulare iudicium, omnibusq; victoriis, atq; triumphis anteponendum ſanæ mentis hominibus. Fuit autem hac ratione iudicatus hærente viſceribus Italiæ Annibale, oraculū accepere Romani, quo uictoria promittebatur, ſi matrem Ideam, eandemq; Cibelem in patriam aduexiſſent. Mittuntur legati, qui per Attalum tum populi Romani ſocium, regionum earum eo tempore regnum obtinentem, compotes facti alterum oraculū retulerunt ab optimo ciuitatis viro hoſpitio Deam accipiendam, quo cum tam ancipiti iudicio Senatus deſtineretur, tandem hunc, de quo agimus Scipionem admodum adoleſcentem, & nondum Quæſtura perfunctum, virum optimum iudicauit: maximū & illi decus, qui iudicatus eſt, & Corneliæ genti. Hic Scipio Boios in Conſulatu debellauit, de quibus in magiſtratu triumphum egit, qui tamen vir optimus antequam Conſul fieret repulſam expertus eſt; huic ædes

ædes publicè datas in sacra via Pōponius meminit, vt per otium consuleretur. Adiungitur iis Appius Claudius, quem Decemuirum supra retulimus, qui non potuit iuris non esse peritus, tanto præfectus muneri, malo certè animo, prauoq; fuit præposteris moribus, quod gestus magistratus ostendit, qui tamen teste Liuio, prioris anni Decemuirorum minimus natu fuit. nihil autem videtur habere Pomponius, vnde iuris in Appio peritiam colligat, præter Decemuiratum. Si tamen hinc colligit, oportuit collegas iuris etiam fuisse peritos; credemus igitur si placet alicuius authoritate permotum hanc iuris prudentiæ laudem Appio tribuisse Pomponiū. Nam si quod refectus fuerit scientiā arguit in Appio, animaduertatur oportet pessimo exemplo magistratum ambiendo iis obtinuisse comitiis, quibus ipse præesset. Succedit vir eiusdem familiæ Appius item Claudius, qui post Censurā cæcitate perfusus cæcus est cognominatus, de quo plurima sunt nobis alias commemorata; quæ tamen hactenus dicta non sunt quoniam iureconsultus meminit referentur. Aquam in urbem induxisse fertur quæ dicta est ab eo Claudia, Appiamq; uiam, quam ab hoc ipso cognominatam satis perspicuū est. Lanuuium, & eas regiones petentibus iter cōmodissimum strauisse legitur. hæc omnia ex attributis in censura à

Senatu

Senatu uectigelibus. Obseruatum est autem à Censoribus, ut quædam cōmuni nomine, quædam seorsum struerent, quod ex Liuio cognosci luculentè potest in omnibus prope locis, quibus Cēsorias retulit substructiones. Verum Appius, quo de nobis est sermo, eloquens habitus est, itaq; senex admodum lectica uetus in Curiam pacem cum Pyrro fieri dissuasit, ad eam accipiendam licet inclinātè Senatu. Nam Pyrrus Neoptolemi filius Rex Epyrotarum à Tarentinis in Italiam uocatus, ut eos ab impetu Romanorum defenderet, cum Romanis congressus magno cum suo discrimine, cumq; clarissimorum, & fortissimorum uirorum ingenti iactura, Leuinum Consulem uicit, nescio bis dicam, an semel quoniam in utranq; sententiam authores inclinant, certè uictorē Pyrrum dixisse fama est, actum esse, si Romanos eodem discrimine postea uicisset; superauerat enim elephantorum ui maximè, quod animal eo tempore incognitum erat Romanis. territo igitur equite, obtritoq; pedite, hosti de uictoria concessum est, qui populabundus nō procul ab urbe consedit Niciāq; legatum, quem præstantissimum habebat oratorem Romam de pace misit munera ferentem, quæ tum uiris, tum etiam mulieribus largiretur, quæ tamen accepit nemo, ea frugalitas, continentia Romanorū erat. Introductus igitur in Senatum parum abfuit ab

impe-

impetranda pace, quæ turpis nomini Romano fuisset. Obstitit igitur Claudius, cuius oratio ad Ciceronis vsque tempora creditur peruenisse, quam etiam versibus cecinit Ennius. Poeticam attigisse existimatur Appius, cuius carmen à Panætio laudari in quadam ad Tuberonem epistola author est Cic. Laudatur & in hoc viro domestica disciplina, cuius argumentum est quod & cæcus, & summa senectute confectus colebatur, atque amabatur, verebantur domestici omnes, habebat demum imperium in suos. In iure autem ciuili, & actiones composuit, & de vsurpationibus librum, qui iam ætate Pomponii desiderabatur. Dicitur etiam R. literam inuenisse, vnde Valerii dicti, qui prius Valesii, & de Appio quidem tantùm dixerimus. Addamus Sempronium, qui nõ satis apertum est, qua sit ortus familia, plures enim fuerũt Semproniorũ, vt Atratini, Gracchi, & si qui alii. Promeruit tamen hic, de quo loquimur sapientis cognomen; σοφὸς enim est appellatus omnium Romanorũ primus, quod etiam reliquit posteris. non ab re fore mihi videtur si Romana cognomina, quàm breuissimè percurrero, erit enim & legentibus utile, & scitu non indignum (vt arbitror) argumentum. Sumebantur igitur cognomina à corporum habitu, siue vicium, siue virtutem significaret. Vnde Rufi, Verrucosi, Strabones sunt dicti vel ab aliqua insigni no-

ta, quæ cognomina dedecus præseferebant, vnde oratorem Hortēsium Piscinarium quidam, quidam molem nuncupauerunt. Notam etiam ad virtutem transferebant, vnde ab insigni velocitate Cursor Papyrius est dictus. Casu etiam cognomina dabantur, itaq; Domitius appellatus est Enobarbus, quòd creditum sit Castore, & Polluce mulcentibus barbam rubeam esse factam. Eadem causa nomen Coruino dedit, quòd cum Gallis pugnanti Coruus adfuisset, scutoq; assidens, hostem rostro crebro petisset. Sunt qui dicant ab exercitatione colendorum agrorum, à qua tunc principes non abhorrebant, ducta esse cognomina Seranorum, & Fabiorum, à serendo scilicet, & fodiendo. À natura etiam sumebantur appellationes, inde Fabius Max. Cunctator est appellatus, Celeres quoq; Metellos ob eandem dictos causam existimarim. À rebus gestis cognominabantur plurimi. Itaque Liuio Salinatori additū est cognomen, quòd salis precium crederetur auxisse. Torquato cognomentum uenit ab adempto Gallo, quem interemerat torque. Res gestæ magnum dixere Pompeium, & utriq; nomen pepererunt Africano, plurimisq; aliis. Nam quid Asperi cognomē, quid Imperiosi memorem, quæ naturæ parata sunt viciis? vtile certè iudicatum est vel nominum gloria ad virtutem homines accendi, vel infamia deterreri à viciis, atque sceleribus

scribus. Sed ad rem est redeundum. Magna quidem certè existimatio populi, magna de hominis opinio sapientia perfecit vt σοφὸς Sempronius appellaretur. Sed eundum est ad reliqua.

Excvrsio iii.

D Einde *Q. Fabius, qui ad Carthaginenses missus legatus, cum essent duo tesseræ positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato utram uellet referret Romam, utranque sustulit & ait Carthaginenses petere debere utram mallent accipere.*

Imperantivm gentibus Populorum efferũtur frequentius animi, sæpeq; in superbiam vertuntur, quo fit vt potentiam magnis laboribus partam obruant bellorum periculis. Quod sane Pœnis euenit, atq; Romanis. Cum.n. vterq; populus viribus excelleret, dum alter non cedit alteri, in mutuam perniciem exarserunt. Cecidit tandem Carthago, ita tamen, vt plerunque Roma victrix propior periculo fuerit, hæc tamen per transenam sint nobis proposita. Q. Fabium veteribus iureconsultis Pomponius adiicit eum, qui vel legatus Carthaginensibus bellũ indixit, quod secũdum Pœni, Romaniq; gesserunt, quod etiam vocatũ est Annibalis bellum cuius causam excidium Sagunti dedisse videtur; re tamen ve-

ra non tam odio Saguntinorum excidit vrbem Annibal, quàm vt irritaret Romanos, & quod iam pridem quærebat, bellum Romani susciperent. Quinque legatos Carthaginem miserunt, qui percunctarentur publico nè consilio Sagũtum Annibal euertisset cumq; Carthaginenses nihil id dicerent ad Romanos attinere, hanc .n. in suum ciuem suam animaduersionem esse, defenderentq; Annibalem nihil cõtra fœdus deliquisse. Q. Fabius sinu ex toga facto hic inquit pacem, bellumq; vobis portamus, vtrum placet accipite, cum ex omni Curiæ parte conclamatũ esset, daret vtrum vellet, se quod daretur acceptuRos; excusso sinu bellum dare sedixit. Acceperũt Carthaginenses, & quibus accepissent animis gesturos se receperunt. Hæc Liuius primo, & vigesimo libro ab urbe condita. Verum Pomponius Græcos quosdã sequutus annales tesserarum induxit sermonem, duasq; positas ait, certatumq; inter partes, tesseræ deligendæ cuius nam esset optio. Tandem bellum Carthaginenses sumpsisse. Mihi sanè Liuianũ magis probatur elogium; magis .n. ex dignitate Populi Romani bellum indicentis videtur, cum presertim magna legatur in legationibus Romanorum dignitatis cura. Ausum legatum Romanũ Antiochum Syriæ Regem circumscripsisse virga. edixisseq; ne antè inde euaderet, quàm Senatui responsum daret; quis obse

cro

ero credat? & tamen omnia monumenta testantur. Itaq; directa illa percuntatio, belliq; denunciatio(vt Liuius inquit)magis exdignitate Populi Romani uisa est.Illud certe dubium est,fuerit ne Q. Fabius,qui multa Dictator, Consulq; aduersus Annibalem gessit, Tarentumq; recepit eadem , qua fuerat amissum arte, an alius aliquis. Nos certè quoniam legatorum est facta mentio , de legatis pauca dicamus. Legati communi nomine significantur, qui à Principe, populoue ad Principem, seu populum legantur , quos placuit iure gentium tutos,atque inuiolatos semper esse.Præter hos legabant Romani in Prouincias magistratibus uiros præstantes,opinor consiliarios,adiutoresq; & pace,& bello eorum,qui Prouincias obtinerent , & quasi testes omnium,quæ gererentur in Prouincia,qui partes etiam curarum suscipiebant variis præpositi muneribus, vt res,tempus,negociorũ, Prouinciarumq; magnitudo postulabat ; & integris quidem moribus legabat Senatus , quos in Prouincias mittendos censebat. Post Imperatores ipsi legare sibi quos vellent cœperunt,concedente credo Senatu in gratiam & legantium,& legatorum . Certè cum ad Senatum referebatur, resistebatur aliquando imperatoriæ voluntati, sed raro admodum fiebat. Quæritur Cicero in oratione, qua legem suasit Maniliam non esse A.Gabinium Pompeio legatum,

cum

cum peteret ipse Pompeius eum sibi legari, cuius lege Pyratico bello præpositus esset: sed quem legatũ habere non potuit, Cõsulem certè facere potuit. Erant & liberæ legationes, quas opinor corruptis cœpisse moribus, quæ obeunduarum hæreditatum causa dabantur sæpenumero senatoribus. Cic. meminit Philip. prima asserens se ius habuisse liberæ legationis, meminit & in ea oratione, qua Seruilium Rullum Tribunum plebis legem ferẽtem Agrariam impugnauit in Senatu. Principes quoq; post libertatem oppressam per legatos plures administrabant Prouincias, & de legatis quidem hæc pauca sint dicta.

EXCVRSIO IIII.

POST hos fuit Tyberius Corruncanus, qui (ut dixi) primus profiteri cœpit, cuius tamen scriptum nullum extat, licet responsa compluria, & memorabilia eius fuerint.

DE Corruncano quæ dicenda fuerant supra nobis sunt explanata, illud tamen adiciatur in iis, quæ supra sunt dicta respexisse Pomponium primũ eum fuisse, qui docuerit ius Romæ ciuile, hic verò ætatem hominis perscripsisse, quem crediderim inter secũdum, ac tertium bellum punicum floruisse, nam Cato secundo bello punico cœpit florere, moe

ruit

ruit ſub Q. Fabio Max. cum cepit Tarentum (vt Cicero tradit in his, quæ de Senectute conſcripſit) fuiſſeq; dicitur ſuperioris Africani Quæſtor; ſed de Catone poſt paulo, hæc tamen diximus vt hunc etiam floruiſſe cum Corruncano diceremus. Corruncanus verò nihil ſcriptum reliquit, fortè Socratem imitatus. Quam etiam ſententiam M. Antonius Orator traditur eſſe ſequutus. Laudantur Corrūcani reſponſa diſcipulorum eius opera cognita, vt Socratica philoſophia auditoribus eius ſcribentibus ad nos vſq; perlata eſt.

EXCVRSIO V.

DEINDE *Sex.* Aelius, *& frater eius P.* Aelius, *& P.* Attilius *maximā ſcientiā in profitēdo habuerunt, & duo* Aelii *etiam Coss. fuerunt. Attilius autem primus à populo ſapiens appellatus eſt. Sex. Aelium etiam Ennius laudauit, & extat illius liber, qui inſcribitur tripertita, qui ueluti cunabula continet iuris. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularū præpoſita, iungitur interpretatio, deinde ſubtexitur legis actio. Eiuſdem eſſe tres alii libri referuntur, quos tamen quidam negant eius eſſe. hos ſectatus eſt ad aliquid M. Cato princeps Portiæ familiæ, cuius & libri extant. ſed plurimi filii eius, ex quibus cæteri oriuntur.*

CON-

CONIVNGVNTVR aliquot ireconsulti, duo Aelii pater, & filius Consulares ambo. Attilius præterea, qui sapientis apud Romanum populum nomen promeruit, ut interesse inter Attilium, & Sempronium nihil existimem, quod ad ratione cognominis attinet; nisi quod alter Græco nomine σοφὸς, alter latino sapiens sit appellatus. Ennii uoce Sex. Aelium laudatum, author est etiam Cic. Quod ad tripartitum volumen attinet satis explicat iurecõsultus, idemq; ait tres alios circumferri libros, quos ut Aelianos pleriq; non recipiunt. Veniamus ad M. Catonem, qui maior est appellatus, vt minor esset Vticensis, quo in homine certasse natura cum fortuna videtur, ab utra maioribus decoraretur muneribus. Hic de plebe Romana in agro Sabino homo natus, atq; educatus, & bello maximus fuit, & pace clarissimus. Obtinuit Prætor Sardiniam, tanta continẽtiæ, frugalitatisq; fama, vt quasi diuinum quoddam, cæloq; demissum spectaculum eum socii venerarentur. In Consulatu Hispaniam obtinuit Prouinciam, qua pacata triumphum egit, Censorq; factus seuerissime Cẽsuram administrauit, quemadmodum cum Censuram exponeremus retulimus. Rem rusticam optime creditus est tenuisse, librosq; cõscripsit, quorum extant etiam nonnulli. Iuris peritus fuit, etiamq; volumina dicitur edidisse; habitus præterea fuit elo

quen-

quentissimus. Scripsit Romanarum originum libros, qui summo habebantur in precio. Græcas literas serò cognouit, & tandē non rudíter percepisse creditus est. Philosophiam nè calluerit non satis est exploratum, negabat tamē admittēdos philosophos esse, credens videlicet eorum disputationibus iuuenum animos a rebus gerendis auerti, quod non sanè probatur vniuersis. Pars. n. maxima credit animos ad rem gerendam inflāmari philosophia, citant testes Epaminundam Thebanum, & ex academia Syracusanum Dionem, interq; Romanos Marcum Brutum, qui res maximas auspice philosophia gessisse traduntur. Sed hæc disputatio alterius censetur esse negocii. Catonis quidem orationes sic redolent philosophiam, vt ex sententiis, quæ passim leguntur colligi potest, vt existimetur clàm operam philosophiæ dedisse. Hic est ille Cato, qui monebat identidem Carthaginem euertendam, mala aduersus Romanos cogitantem, cum Scipio Nasica conseruandam diceret, nè metu dempto in viscera Reip. ciues arma torquerēt, qui verior vates sanè fuit, Catonis tamen authoritas ualuit mortui. Filius autem eius, quem plures de iure ciuili conscripsisse libros Pomponius asserit, ante patrem est mortuus, cui pater senio confectus, nouercam induxerat Solonii Clietis sui filiam, filioq; responderat quærenti cur sibi induxisset no-

uercam, nihil tibi mi nate ſuccenſeo, ſed tui ſimiles, plures Reip. ciues gignere uolo. Sed iam reliqui noſtram increpant moram, orationemq́; deſiderant.

EXCVRSIO VI.

POST hos fuerunt P. Mutius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile, ex his P. Mutius decem libellos reliquit, Brutus ſeptem, Manilius tres. Extant & uolumina inſcripta Manilii molumenta. Illi duo Conſulares fuerunt, Brutus Praetorius, P. Mutius etiam Pontifex max. Ab his profecti ſunt P. Rutilius Rufus, qui Romae Conſul, & Aſiae Procõſul fuit. Paulus Verginius, & Q. Tubero ille Stoicus Panaetii auditor, qui & ipſe Conſul. Etiam Sex. Pompeius Cn. Pompeii patruus. Fuit & eodem tempore Caelius Antipater, qui hiſtorias conſcripſit, ſed plus eloquentiae, quàm ſcientiae iuris operã dedit, Etiã L. Craſſus frater P. Mutii, qui Mutianus dictus eſt, hunc Cic. ait iureconſultorum diſertiſsimum.

EX primis tribus, qui à Pomponio ſcribuntur hoc loco P. Mutius, & Brutus in honore magno Romae fuiſſe dicũtur apud eos, qui conſulebãt, nam Manilii ſicut dignitas clarior, quàm Bruti ſic iuris ſcientia apud authores obſcurior extitit. Ad haec Mutiorum, Brutorumq́; familiae Patritiae fuerunt, ex plebe Manilia, plebis enim tribunatum geſsiſſe Manilios conſtat, vel ex illo Manilio, cuius legem Cic.

Praetor

Prætor suasit, qua Mithridaticum bellum Cn. Pompeio mandabatur. Mutiam certè, Iuniamq; nobilitatem nemo vel mediocriter eruditus ignorat. Altera Mutium Principem habuit, qui Scæuola primus cognominatus est, quiq; solus est ausus intrare Porsenæ castra Regis necandi gratia, nec expauit ignibus admouere manum, docturus videlicet vile corpus esse petentibus in mortalitatem. Alterius author fuit Iunius Brutus, qui patriam seruitute Regia liberauit. Et Scæuolarum quidem iuris ciuilis perpetuum studium fuit, vt plurimis, maximisq; iureconsultis semper gens illa floruerit. Sed ad eum veniamus, de quo nobis institutus est sermo, ad quem se ventitasse, augure Scæuola mortuo M. Tullius asserit, quē unum in ciuitate Romana, & ingenio, & industria dicere præstantissimum audet in ipso dialogi limine, quem de amicitia conscripsit. Hæc de Mutio. Brutum autem crediderim illius fuisse parentem, qui accusator est appellatus, degenerauit enim à clarissima, vetustissimaq; familia, patrimonioq; adeso, inter accusatores, & quadruplatores meruit connumerari. Miror hunc Tribunum fuisse plebis, nisi vel ad plebem trāsiit, vel pars Iuniæ familiæ adiecta est plebi, in Tribunatu certè legem tulit, Capuam vt deduceretur Colonia, multaq; contra Remp. molitus, pessimo tādem exicio periit. Capuaq; desiit esse colonia donec

primo Cæsaris consulatu lege Iulia iterum fuit deducta agro cam pano diuiso. Innuit hæc Cicero in his, quæ in Rullum de lege Agraria perorauit, mirari se asserẽs Rullum imitantem acta Bruti eius exitũ non pertimescere,& in Pisonem testatur se Consulẽ prohibuisse nè Rullus campanum agrum diuideret.qua in re si diuidendus non fuit, Reip. dicit se profuisse, sin diuidi oportuit melioribus diuisoribns rem integram seruasse, Cæsarem significans,atque Pompeiũ, qui adiuncto sibi Crasso Remp.tunc occupauerant. Sed ad patrem redeo. Miserum enim est nequitiam filii obesse parenti,is in tribus libris,quos de iure ciuili primos edidit se cum filio infundis suis fuisse cõscribit, singulis libris singulos apponens fundos. Quam rem L.Crassus orator sic est interpretatus.Patrem virum opt.exploratam habẽtem filii nequitiã, atque turpitudinem, testatum relinquere voluisse quantum filius acciperet patrimonium; addebatq; Crassus,Brutum,nisi turpè putasset cum id ætatis filio in balneis videri fuisse,balneas quoq; perscriptum,quas tamen ex Censoriis tabulis à popinone teterrimo repetebat;nec plura de Bruto. Rutiliũ Rufum,quem superioribus successisse tradit sunt qui dicant iniquo iudicio damnatum exulasse,quod etiam Cic.pluribus locis confirmat,quem tamẽ asserit specimen innocentiæ fuisse in ea oratione, qua inuehi-

tur in Pisonem, eundem in C. Rabirii Posthumi defensione summis laudibus extollit. Hic Rutilius Panætium quoque creditur audiuisse, quem etiã Cic. tradit in eadem Rabiriana defensione Mitylenis deprahensum à Mithridate, crudelitatem Regiam in omnes togatos vestis mutatione fugisse, hominẽq; Consularem soccos, palliumq; gestasse, temporis ita ratione poscente. Sequitur A. Verginius, quem perperam (ut ego quidem sentio) Paulum Verginium quidam codices legunt. Sequitur & Q. Tubero sororis Africani filius, vt Cic. testari videtur, quem ait tertio de oratore dialogo noctes, diesq; operam dedisse philosophiæ. Sequebatur Stoicos audiuerat.n. Panætium, ad quẽ etiam plura Panætius dicitur scripsisse. hunc idem ait Cic. Tuberonem Prætura deiectum; nam cum Q. Maximus Africani iunioris nomine epulum populo daret, rogauit Tuberonẽ, tricliniũ vt sterneret, qui pelliculis hædinis lectos strauit vilissimos, samiaq; apposuit vasa ac si Diogenes Cinicus, nõ Africanus diuinus homo mortuus esset. quem cum Quintus Max. pro rostris de more laudaret gratias egit Diis immortalibus, quòd Romæ natus esset Scipio. Dicebat enim oportuisse ibi terrarũ orbis imperium esse, ubi natus ille fuisset. Itaq; repulsam Præturæ tulit, oderat enim populus Rom. priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligebat.

Con-

Consulem tamen eum postea fuisse Pomponii confirmat authoritas. Adiiciatur superioribus etiam Cælius Antipater, quem primum omnium Cicero memorat secundo de oratore dialogo historiam illustrasse, cum ante rudis fuisset, atque omnibus caruisset ornamentis. Præter hos Sex. Pompeius reponitur, de quo præter ea, quæ tradit Pomponius patruum videlicet illũ Cn. Pompeii fuisse nihil omnino, quod dicamus habemus. Nec prætermittendus est P. seu L. Crassus Scæuolæ frater eius (ut opinor) qui aduersus L. Crassum oratorem ea tempestate clarissimum in causa Curiana dixit. Constat autem vtrunque & iuris peritia præstitisse, & fuisse eloquentem. nam Scæuolam primo dialogo de oratore apud Ciceronem ait Crassus iureconsultorum eloquẽtissimum, eloquentium iureconsultissimum sibi videri, sed cæteri nos operiuntur.

EXCVRSIO VII.

P OST *hos Quintus Mutius Publii filius Pontifex maximus ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. Mutii auditores fuerunt complures: sed præcipue authoritatis Gallus Aquilius, Balbus Lucilius, Sextus Papyrius, Caius Iuuentius: ex quibus Gallum maximæ authoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. omnes enim hi à Seruio Sulpitio*

tio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia exstant, ut ea omnes appetant. deniq; nec uersantur omnino scripta eorũ inter manus hominum: sed Seruius libros suos compleuit, ex cuius scriptura ipsorum quoq; memoria habetur.

ALTER nobis Mutius Pontifex refertur max. cuius opus clarißimum, summæq; vtilitatis memoriæ proditur à Pomponio, quid.n. vtilius studiosi iuris assequi potuerunt, quàm eam facultatem, quam omni conatu sibi adipiscendam proposuerãt, in genera diuisam habere, quòd alibi diximus L. Crassum oratorem & magnopere desiderasse, & facturum certè fuisse, nisi mors præuenisset, quòd si acutißimus Trebonianus, cæteriq; vel cõpilatores, vel certè legum potius expilatores fecissent. melioribus vteremur studiis, iuraq; cum facilius, tũ etiam commodius perciperentur, sed actum agimus, itaq; ad eius discipulum Mutii veniamus Aquilium. Hic eisdem temporibus, quibus Cicero floruit, fuit tamen natu maior; iam.n. apud populum authoritatẽ quæsierat Aquilius, cum in forũ Cicero venit, Quintianamq; defensionem, quam primam Tullius egisse putatur, Aquilio iudicante suscepit. dubium est tamen sit ne hic idem Aquilius, de quo dubitabatur, esset nè competitor Ciceronis in Cõsulatu futurus, de quo ad Atticum scribit Tullius se petiturũ Aqui-

lium non putare, nam iurauit inquit morbum, & illud suum regnũ iudiciale obiecit. Hic Aquilius instituit subtilitate forsitan nimia, qua ratione posthumi nepotes hæredes institui possent, vt constat initio legis Gallus. ff. de liberis, & posthumis. etenim Aquilius Gallus appellabatur. Eundem in officiis testatur Cicero actionem doli mali primũ instituisse, cumq; de illo quæreretur, quidnam esset dolus malus, cum aliud dicitur, aliud simulatur, respõdere solitus erat: à quo tamen fuerit vel actio, vel exceptio instituta non disputabimus. Illud certè constat doli mali exceptionem Prætorii iuris fuisse, vt apud Paulum. l. prima. ff. de doli mali, & metus exceptione. §. Ideo autem. sed neque ipsa descriptio satis quadrare videtur, nam tametsi nihil simuletur cum agitur, tamen competere potest exceptio doli mali Vlpiano teste l. secunda. ff. eodem. §. Circa primam speciem. Accedit, quod ex omni facto oriri potest doli mali exceptio eadem. l. §. Generaliter, sed silentibus etiam legibus in eo peccat sanè descriptio, quod amplior est eo, quod describitur, non. n. omnis simulatio, quæ verbis tegatur efficit dolum malum, an siquis dicat petenti furioso se gladium non habere, quem tamen habeat doli mali reus sit quod simulauerit? Iam ille apud Plautum in trinummo quia filio familias, quem ei pater commendauerat, cum domum adolescens

venalem proſcripſiſſet nè venderet alteri ſe ſimulauit emere, domumq́; ſeruauit amico, doli mali reus erit, quod effecit ne rediens in patriam penatibus, domoq́; paterna careret amicus? ſunt ſanè quædam ancipitia nomina, quæ in vtramq; partẽ accipi poſſunt, vt venenum, dolus, & alia huiuſmodi. nã apud Homerum venenum porrigit Helene cõiugi, ſimul atque Telemacho, quò triſtitiam deponerent, fierentq́; lætiores hiſce verſibus.

Ενθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησ' ἑλένη διὸς ἐκγεγαυῖα,
αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον ἔνθεν ἔπινον,
Νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων,
ὃς τὸ καταβρόξειεν ἐπὴν κρητῆρι μιγείη,
οὔκ ἂν ἐφημέριός γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν,
οὐδ' εἴ οἱ κατατεθναίη μήτηρ τε πατήρ τε,
οὐδ' εἴ οἱ προπάροιθεν ἀδελφεὸν, ἢ φίλον υἱὸν
χαλκῷ δηιόῳεν, ὁ δ' ὀφθαλμοῖσιν ὁρῷτο.

Quis hoc quæſo venenum malum dixerit: ſed vt ad dolum ſe referat oratio. malum ego ſanè dolum exiſtimarim ſimulationem eſſe, quæ nocendi, fallendiq́; animo fiat, ſed de Aquilio ſatis. Reliquos quoniam excidiſſent memoria niſi a Pomponio perſcripti fuiſſent, miſſos faciemus Seruiũ quæ ſequuntur exponent.

EXCVRSIO VIII.

SERVIVS *autem cum in cauſis orandis primum locum, aut certè poſt Marcum Tullium obtineret: traditur ad con*

sulendum Quintum Mutium de re amici sui peruenisse, cúq; eũ de iure respondentem parum intellexisset, & iterum Quintum interrogasset, & à Quinto responsum esset, nec tamen percepisset: ita obiurgatum à Quinto Mutio. Namq; eum dixisse: turpe esse patritio & nobili uiro causas excoranti, ius in quo uersaretur, ignorare. ea uelut contumelia Seruius tractus, operam dedit iuri ciuili: & plurimũ eos, de quibus locuti sumus, audiuit: instructus à Balbo Lucilio, instructus aũt maxime à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinnæ. Itaq; libri eius complures extant Cercinnæ confecti. hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit, & Hodie extat pro rostris Augusti. huius uolumina compluria extant. reliquit autẽ propè centũ & octaginta libros. ab hoc plurimi profecerunt. ferè tamen hi libros conscripserunt: Alfenus Varus, Caius Aulus Ofilius, Titius Cæsius, Aufidius Tuca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Caius Ateius Pacuuius, Labeo Antistius Labeonis Antistii pater, Cinna, Publicius Gellius. Ex his enim decem, octo libros conscripserunt: quorum omnes, qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimum authoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius: ex quibus Varus Consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseuerauit: is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. Nam & de legibus Vicesimæ, & de iurisdictione primus conscripsit. idem edictum Prætoris primum diligenter composuit. Nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum quàm bre-

breuißimos ad edictum subscriptos, reliquit. Fuit eodem tempore & Trebatius, qui idem Cornelii Maximi auditor: fuit Aulus Cascellius, & Quintus Mutius Volusii auditor: qui deinde in illius honorem Publium Mutium nepotem eius testamento reliquit hæredem. Fuit autem Quæstorius, nec ultra uoluit procedere, cum Augustus illi etiam consulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur; Ofilius utroq; doctior. Cascellii scripta non extant, nisi unus liber Benedictorum: Trebatii complures, sed minus frequentantur. Post hos quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. Fuit autem patritius, & transiit à causis agendis ad ius ciuile: maximè postquàm Quintum Ligarium accusauit, nec obtinuit apud Caium Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire. quo nomine eum accusauit, & Cicero defendit: extatq; eius oratio pulcherrima, quæ inscribitur pro Quinto Ligario, & Tubero doctißimus quidem habitus est iuris publici, & priuati, & complures utriusque operis libros reliquit: sermone tamen antiquo usus affectauit scribere, & ideo parum libri eius grati habentur.

MVLTI quidem iuris periti coaceruantur potiusquàm numerantur à Pomponio, ut mihi magna pars in turbam coniecta esse videatur. meritò tamen fecisse mihi videtur, non enim vel vitas eorum conscribere, vel historiam narrare sibi proposi-

tum fuit, sed nominatim eos, qui in iuris disciplina sunt habiti peritiores exponere. nos tamen ex tanta multitudine, quoniam pars maxima nobis incognita est, eos potissimum deligemus, de quibus aliquid dicere valeamus. Venissent in nostram certè cognitionem plerique nisi sublatis voluminibus, multorũ quoque memoriam Iustinianus abstulisset, qua in re quod fuerit Imperatoris consilium, vel eorum certè, qui ad hoc facinus Imperatorem impulerint intelligere nequeo; librorum numerus inquiunt, infinitatem propè iam attigisse videtur: quis par erit tanto labori, totq; legendis libris? colligatur ius, & ex illa immensa voluminum mole in certam formam, arctioremq; numerum redigatur. Dignum sanè Romano Principe consilium, vtilitatem publicam diligentius respiciente, supersint tamen libri, non qui iuris dignitatem obtineant. sed vt sententias explicent iuris peritorum. Quis enim dubitat si præcedẽtia iungi sequentibus possint magnum esse lumen allatura. planè si Iustinianus ad superos rediret hoc tempore, librorumq; aliorum super alios cumulatorum colluuionem cerneret, doleret exustos veterum labores, vt succederent iuniores. Certè si cætera deessent clarissimorum hominum delectaremur studiis, frueremur lectione, scientiam cognosceremus. Sed vt eò reuertatur oratio, vnde nobis inuitis digressa est, ex

multis

multis seligemus paucos, de quibus quæ videbuntur exponemus. sumpto à Seruio Sulpitio principio, quem vel M. Tullio parem, vel certè paulo inferiorem efficere conatur Pōponius. Ego vero cum sciam inter omnes constare Q. Hortensium ante Ciceronis in forum aduētum primum tenuisse locum, post verò secundum; cumq; intelligam C. Cæsarem Dictatorem eloquentissimum habitum, creditumq; omnes fuisse superaturum, si versari voluisset in foro, facilè Pomponio non assentior, nec agnosco tantam eloquentiam in Seruio. concedo tamen eloquētem fuisse, & in causis agendis exercitatum Seruium Sulpitium, quem & ipse Pomponius, & cæteri tradunt Scæuolæ iurgio vehementius exagitatum, ad ius ciuile se contulisse. Nam cum Scæuolam de causa cliētis consulerent, bisq; repetitum non teneret, perciperetq; consilium; ferunt Scæuolam stomachatum dixisse turpissimum esse in causis foroq; versari, & ius, in quo versaretur ignorare. Quam rem criminatur etiam, & quæritur apud Ciceronem Crassus primo de oratore dialogo; & sanè meritò. Quid enim dici turpius, quid impudentius potest excogitari, quàm aliis polliceri salutem, arma promittere auxiliaria, cum tibi non possis opitulari, si eodem fortè loco fueris? Magnam habet vim pudoris stimulus, atque ignominiæ, si in animum cadat ingenuū, Erubuit

buit Sulpitius, atque confestim ad ius ciuile se contulit,nec contentus necessaria cognitione,tantũ profecit,vt summum locum promeruisse cernatur.Iocatur cum Sulpitio Cicero, cũ ab eius accusatione L. Murenã niteretur eripere, iurisq; ciuilis simulat cõtemnere scientiam, non ita certe sentiens. nam & in oratore, & pluribus aliis in locis iuris scientiam miris extollit laudibus, quod alibi quoque demonstratum est, quod ita tempus, causaq; postulabat. Et sanè Roma re potius militari constabat,quam iure ciuili. Illud tamen miror cum eloquentiam iuri conferret, hanc laudem Seruio non tribuisse si tanta floruerat eloquentia, quantam Pomponius significat. Sed hoc minus forsitan ad rem pertinere videatur, qua quisq; fuerit eloquentia. certè iuris ciuilis peritissimum nemo inficiabitur fuisse Sulpitium,qui tamen prima Consulatus petitione repulsus est creatis Coss.Decio Syllano,L.Murena. Qua ignominia Seruius permotus in Murenam excãduit, quẽ etiam adiuuante Catone,cuius summa authoritas erat ambitus accusauit, defensus est à Cicerone Murena, atq; absolutus, post aliquot deinde annos Consul fuit cum Marco Marcello,quo in Consulatu semina iacta sunt ciuiliũ bellorum. Seruius tamen(vt in quibusdam ad eum epistolis Cic. significare videtur) egregium concordiæ ciuium propugnatorem egit.
Dein-

Deinceps à Cæſare Dictatore Græciæ Præpoſitus optimam ſui memoriam reliquit prouincialibus: Extincto verò Cæſare, cum Mutinam obſideret Antonius, quam Decius Brutus propugnabat, tres Legati à Senatu mittuntur ad Antonium, inqueis erat Seruius Sulpitius, qui licet vteretur infirma valetudine, Reip. tamen in tanto diſcrimine ſuam operam negare noluit. qua in legatione paulò ante, quàm perueniret ad Antonium diem obiit. Pœnituit Senatũ tantum virum nihil Reip. cauſa renuentẽ obiecisse morti. itaq; & publicum funus, & pedeſtrem æneam ſtatuam, & alios honores mortuo, poſterisq; decreuerunt authore ſententiæ Cicerone, quam perſcribit Philippica IX. De Seruii libris ſatis multa Pomponius ſcripta reliquit, nos ad reliquos gradiemur: Duos Antiſtios Labeones fuiſſe conſtat iuriſperitos ambos, filius tamen libertatem iniquis temporibus aſſerere viſus eſt immodicè, cum rerum iam potiretur Auguſtus, itaq; imprudens eſt iudicatus, habitusq; penè ludibrio, cui optimè conſuluiſſe fata videntur, quòd Auguſtum habuit Principem: ſi enim ſub Tyberio, vel C. Cæſare, vel ſæuiſsimo Nerone vixiſſet Traſeam Pœtum, Soranumq; Barcam, & alios illuſtres viros, quorum funera paſsim aggerabantur comitatus eſſet; ſed de hoc ſatis. Trebatium M. Tullio familiarem fuiſſe, & crebris epiſtolis oſtendit Cicero,

cero,& Topicorum volumine ad eum misso. Commendatus à Cicerone Cæsari profectus in Galliam est, factusq; Imperatori familiarissimus. Dicitur etiam apud Augustum non minimũ tenuisse locum. sunt qui ferant consilio Trebatii ab Augusto fideicommissis iuris tributam authoritatem. Sed ad Tuberonem veniamus, quem Cic. in oratione pro Q. Ligario suum fuisse propinquum testatur. Aeliæ familiæ Tuberones iuncti dicuntur quam fatentur omnes fuisse patritiam. Hic est ille Tubero, qui apud Cæsarem Q. Ligarium accusauit, non tam suæ causæ confisus, quàm quod Ligario inimicum Cæsarem esse sciebat, ex alienis inimicitiis sibi quærens vltionem, accusationis tamen hæc fuit hypothesis. Tubero pater ex S.C. Prouinciam Africam sortitus fuerat, quæ sortitio Pompeianis partibus accõmodabatur. Cum igitur venisset in Africam Tubero prohibitus est, tametsi grauiter ægrotaret pedem in Prouincia ponere, vel à Ligario, vel ab Actio Varo, qui Prætor olim in Africa fuerat, ad quem in Prouinciam redeũtem, licet non haberet imperium ex templo concursum est. Detulit ad Pompeium quærelas Tubero, fuitq; neglectus, victore denique Cæsare occasione (vt dicebam) inimicitiarum suscepta est accusatio. Defendit Ligarium Cic. tribus maximè capitibus. Negabat enim Ligarium Africæ præfuisse, quo tempore

pore se prohibitum quæreretur Tubero; mox ostendit si Prouintiam obtinuisset non Cæsari, sed Pompeio retenturum Tuberonem fuisse. Postremo ad Cæsaris clementiam transfertur oratio, tātamq; vim habuit oratoris eloquentia clarissimi, vt non solum vitam Ligario concesserit, sed in patriam exulantem Cæsar restituerit, quo ex tempore Tuberonem Pomponius asserit relicto foro, operam iuri dedisse, & in publico, simul ac priuato iure magnopere profecisse. In hunc. §. hæc duximus colligenda non libuit omnia sectari, ne vndiq; omnes colligere flosculos, omnem aucupari dicendi materiam tametsi ad id, quod agitur minimè necessariam existimaremur.

Excvrsio ix.

Post *hunc maximæ authoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est. & Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius Consul fuit. Labeo noluit: cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, & honorem susciperet; sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diuiserat, ut Romæ sex menses cum studiosis esset, & sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. itaq; reliquit quadraginta uolumina, ex quibus plurima inter manus uersantur. Hi duo primum uelu- ti diuersas sectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quæ ei tra*

dita fuerat, perseuerabat: Labeo ingenii qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cæteris sapientiæ operam dederat, plurima innouare instituit. & ita Ateio Capitoni Masurius Sabinus successit. Labeoni Nerua, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. Nerua familiarissimus Cæsaris fuit: Masurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publice primus respondit, posteaquàm hoc beneficium cœpit à Tyberio Cæsare. Et (ut obiter sciamus) ante tempora Augusti publice respondendi ius non à principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neq; responsa utiq; signata dabant, sed plerunq; iudicibus ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consuluerant.

POST Seruium, quem supra memorauimus Ateius Capito & Antistius Labeo maximam authoritatem habuisse dicuntur, diuersis tamen (ut opinor) rationibus, nam Ateium præter doctrinam Cæsaris fauor extollebat. Labeonem præter studiũ sapientiæ, in quo multum, diuq; versatus erat usurpata libertas clarum faciebat. itaque Consulatũ gessit Ateius. Labeo cum ab Augusto deferretur vltro neglexit, videbat enim vendẽdæ libertatis pretium Consulatum ostendi, vt suspectior populo fieret, quasi degenerasset à se ipso, & non temporum ratione, sed honoris cupiditate, libertatem sibi vendicare desiisset. Pulchrius enim erat temporibus cedere, quàm

quàm Consulatum taciturnitatis in rebus, quæ non ex sententia fluerent, mercedem accepisse putari. sed quacunque ille de causa Consulatum contempserit, optandam mediusfidius, si Pomponio credimus, vitam vixit. Etenim sic mihi persuadeo, hac anni partitione nihil excogitari potuisse diuinius. fruebatur Romæ Labeo doctissimorum virorū sex menses cōmertio, consuetudineq́; totidem recessu gaudebat, cōscribendisq́; libris operam dabat. itaq; & animum explebat præceptis sapientiæ, & posteritati scriptis consulebat. ait autem Pomponius in sectas diuisos esse Ateium, & Labeonem, cum alter, quæ tradita fuerant tueretur. Alter magnitudine doctrinæ fretus quædam institueret innouare. Et quoniam in sectarum mensionem cecidimus de sectis pauca memoremus. Principes quidem sectionum omniū existimātur philosophi, & hi maximè qui Socratem sunt sequuti. Cum enim sententiam suam nunquam Socrates explicaret, sed in omnes disputaret partes. Accipiebant auditores quod cuilibet veri videbatur similius, idq́; tuebatur, vnde tanta varietas opinionum dicitur nata, vt vix quid probes, quidúe reprobes in promptu sit inuenire, vt nonnunquam veram illorum sententiam credi par sit, qui negant rebus assentiendum, cum lateat omnino veritas tenebris obumbrata. huius tamē disputationis alius erit

locus accommodatior. Itaq; repræhendunt Socratẽ multi, cum enim inquiunt quid sentiret non exposuisset, varias confecit opiniones, fuit autem necesse vnam esse veram, errareq; omnes aliter opinantes, quorum errorum omnium penès Socratem culpa fuit, sed ipse apud Platonem, & in Clitophone dialogo, & in Apologia se defendit, primum asserens se neminẽ instituisse docere, cum intelligeret se nihil omnino scire, examinare tamẽ omnes partim vt ipse disceret, partim, vt quid illi scirent, qui se sapientes pro fiterentur intelligeret, iuuentutem semper ita à se eruditam fuisse, vt ad virtutem, & honestatem fieret propensior. Sed Socratem quidem valere sinamus hoc tempore, nihil enim refert laudandus, an accusandus sit diuturniore disputatione quærere, cum ab eo sectas in philosophia inchoatas esse constet. Ab iis igitur, qui de moribus disputabant ad physicos transiere sectæ. nam ante ea tempora nemo philosophiam audebat profiteri aduersantibus populis, omnesq; philosophos, & præcipuè physicos diis aduersarios, atque ab omni penitus Religione alienos existimantibus. Inde ad oratores etiam sectio peruenit authoribus (vt Quintiliano placet) Theodoro, & Apollodoro, quorum sectatores Apollodorei, & Theodorei sunt appellati, in quibus Apollodorus solo iudiciali genere coutentus cætera dicendi ge-

di genera ab oratore putauit aliena. cum cæteri Aristotelem sequuti tria causarum genera posuerint omnium ore celebrata, vnum quod in laude, & vituperatione positum esset. Alterum, quod suasione, dissuasioneq́; constaret siue Senatui consulendum esset, siue populo. Tertum, quod in iudiciis versaretur. Cicero etiam in sermone familiari vim desiderat oratoriam, quam Apollodorus exiguis iudiciorum terminis, quasi cancellis circumdedit. Postremò ad iureconsultos contagio peruenit, quemadmodum in Italia patres, maioresq́; viderunt nephariis factionum nominibus omnia fuisse contaminata, nec ætas quidem nostra perniciosis omnino vacat dissentionibus. Sperare tamen licet, iuuantibus superis, & Principum prudentia fieri, & æquitate posse, vt flagitiosissima factionum cognomina prorsus obliuione deleantur. Sed ad rem redeundum. Ateio, Labeonióq; Massurius Sabinus, & Nerua Cocceius successisse dicuntur. Nemo existimet hunc illum Neruam fuisse, qui postea imperauit, non enim tempora congruerent, cum Nerua si ab Augusto sumatur imperium duodecimus, si à Cæsare Dictatore tertius decimus imperauerit, successeritq́; Domitiano. Massurium Sabinum sunt qui descriptiones omnes iuris ciuilis in volumen collegisse trandant,

& in

& in equestri ordine perseuerasse, & à Tiberio Cæsare publicè respondendi authoritate donatum. Neruam Cæsaris etiam familiarissimum extitisse confirmat Pomponius, sed quæ de respondendi authoritate dicuntur obiter quemadmodum Pomponiũ velle videmus dispiciamus. Vrbe Roma libera accidebat plerunque vt litigatores ambo diuersa iureconsultorum decreta proferrent, nonnunquam etiã res ita tractabatur, vt æquitate ius opugnaretur. itaque oratoriis lacertis, ac viribus (vt ait Cic.) primo de oratore volumine amẽtatæ iurisperitorum hastæ torquebantur, isq; vincebat, qui cõtorserat fortius. Itaq; non legum authoritatem obtinebant prudentiũ responsa, admittebantur tamen si nihil erat controuersiæ. Augustus primum prudentibus, eorumq; respõsis authoritatem dedit, vt eorum decreta pro scitis haberentur Imperatoriis, vel quòd iuri authoritas adiiceretur, vel quòd existimaret Cæsar hac ratione controuersias facilius tolli posse, iurisq; prudentes accuratiùs responsuros nè si dep̃rehenderentur errasse, & respondendi authoritatem amitterent, & omnium iudicio perpetuum sibi dedecus compararent. Crediderim ego tamen, si controuersum ius esset, authoritatem vel à respondentium opinione scientiæ recipi solitam, vel à multitudine idem sentientium, vel ab eo certè, quod plures, melioresq; re

spon-

ſponderent. reſcripſit igitur Adrianus reſpondendi authoritatem dari ab Imperatoribus, non peti in beneficii locum oportere. De his tamen ſit ſatis excurſum.

EXCVRSIO X.

PRIMVS *diuus Auguſtus, ut maior iuris authoritas haberetur: conſtituit, ut ex authoritate eius reſponderent. & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit. & ideo optimus princeps Adrianus, cum ab eo uiri Prætorii peterent, ut ſibi liceret reſpondere, reſcripſit eis: hoc non peti, ſed præſtari ſolere. Et ideo delectari ſe. ſi qui fiduciam ſui haberet, populo ad reſpondẽdum ſe præpararet. Ergo Sabino conceſſum eſt à Tyberio Cæſare, ut populo reſponderet, cum in equeſtrem ordinem iam grandis natu, & ferè annorum quinquaginta receptus eſſet. huic nec amplæ facultates fuerunt, ſed plurimum à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſſit Caius Caſſius Longinus, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruii Sulpitii. & ideo proauum ſuum Seruium Sulpitium appellauit. is & Conſul fuit cum Quartino, tẽporibus Tyberii: & plurimum in ciuitate authoritatis habuit, donec Cæſar eum ciuitate expelleret. expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano, diem ſuum obiit. Neruæ ſucceſſit Proculus. fuit eo tempore & Nerua filius. Fuit & alius Longinus ex equeſtri quidem ordine, qui poſtea ad præturam uſque peruenit: ſed Proculi authoritas maior fuit. (nam & ipſe plurimum potuit)*

potuit) appellatiq; sunt partim Casiani, partim Proculiani: quæ origo à Capitone & Labeone cæperat. Caßio Cælius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani præfectus urbi fuit: Cælio Sabino Priscus Iabolenus, Pegaso Celsus pater: patri Celso Celsus filius, & Priscus Neratius, qui utriq; consules fuerunt. Celso quidem & item Iaboleno Prisco Aburnius Valens, & Tuscianus; item Saluius Iulianus.

ASSERVNTVR & alii magnæ authoritatis iuris periti, quorum ea memoria contenti erimus, quæ fit à Pomponio. iis. n. temporibus floruerũt, quibus Imperatorum mores gesta domi, atq; militiæ cognoscendi maior fuit cura, quàm eos, qui consulerẽtur in iure, perscribendi. Annotabimus tamen sectionem factam inter Labeonem, & Capitonem, nouas peperisse sectiones, inter Proculum, & Casium vnde Proculiani quidam, alii Casiani sunt appellati. scripit. n. latius, vbi semel cœpit dissentionum origo, & homines quod verum uisum est opinantur, nec veritati postea cedunt, turpe putantes sua non potuisse tutari, quod sanè maximũ vicium est. Annotabimus illud etiam Saluium Iulianum, quem edicti perpetui pleriq; faciunt authorem iuxta Aelii sententiã Spartiani proauum Didii Iuliani fuisse, qui duos menses adiectis aliquod diebus imperitauit Romæ, quem etiam

etiam Herodianus mollissimum hominē atq; effœminatissimum scribit, Imperium etiam a militibus emercatū asserens. Fuit & alter Saluius Iulianus eius, qui imperitauit tēporibus, quem iuris etiam fuisse peritum à quibusdam memoriæ mādatum est. Hæc habuimus Optime Presvl, quæ in.l.2. de iuris origine proderemus, non illa quidem mineruam redolentia quod nos quidem vix templi sumus ausi limina salutare, ne dum in ipsam ædē prorumpere. Optimo tibi tamen animo tradita; vnde quid ab hoc ingenio sit sperandum intelligas, nosq; vel ad laborē horteris, vel certè deterreas. Illud habeto si gratum tibi senserimus munus, non sit licet Phidiæ manibus elaboratum, maiora à nobis propediem expectāda, quorum non minima pars tuis titulis accesserit. Omnibus faustis, fœlicibusq; auspiciis imploratis te valere, agere prospere, cuncta tibi ex sententia quæcunque optas euenire & volumus, & precamur, excursionibusq; paruis extremam manum imponimus, quæ quoniam exire laribus incomptæ properant tuo certè numine protegentur.

FINIS.

EE

ERRATA.

Pag.	Versu	Errata.	Correcta
12	3	reliuquunt	relinqnunt
27	20	muruatur	mutuatur
35	24	quinquasimum	quinquagesimum
46	3	coniecturæ	coniectura
61	10	ἄγγαγοι	ἄγγαροι
73	26	quinque	septem
82	2	sciues	ciues
96	10	effieit	efficit
102	5	ingiuriam	iniuriam
108	13	suam	sua
121	23	im medium	in medium
123	24	Liuius	Licinius
124	25	peragendum	pergendum
146	14	cœperit	ceperit
157	23	eis	cis
162	18	claudemns	claudemus
190	5	obeunduarum	obeundarum.